

POLITIKAI JELSZAVAK ÉS FRÁZISOK

ÍRTA

Dr Radó Sámuel

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1912

Gondolj arra az emberre, kitől azt kérdezték, mért vesződik az írói mesterséggel, hiszen oly kevesen olvasnak. Ez pedig azt felelte: Nekem csak kevés olvasó kell, elég nekem egy olvasó is és nem bánom, ha egy se akad.

Montaigne.

Souviens-vous de celui à qui, comme on demandoit à quoy faire il se peinoit si fort en un art qui ne pouvoit venir à la cognoissance de guère des gens, »J'en ay assez de peu, répondit-il. Ten ay assez d'un. Ten ay assez de pas un.»

Montaigne.

ELŐSZÓ.

... Igazán felháborító, ha bizonyos emberek, kik kiváló pozíciókat foglalnak el s az úgynevezett kapitalista rendszer alapján megtollasodtak, nem áttallanak szocialista elvek iránt való rokonszen-
vükkel tüntetni...

Így szólt. a hevesvérű fiatal tanár, ki a szocializmus ellen való csatározás révén bizonyos körben nagy tekintélyt szerzett.

Idősebb kollégája, ki a katedra-szocialióták érdekes czéhéhez tartozott, a kirohanást, melynek személyes élet nem ignorálhatta, szótlanul tűrte. Ez a közöny még jobban izgatta a fanatikus szocialista-ölt, a ki így folytatta:

felfogásod, melyet az imént kifejtettél, nem fog nagy visszhangra találni. Rám gyakorolt hatása nem volt akkora, hogy engem nézetemben megingatott volna. De iparkodni fogok veled állásfoglalásomat megértetni.

Emlékezzél vissza, hányszor hallottuk Stein Lőrincztől, a kiben te is, én is mesterünket tiszteljük, hogy az ember par excellence elégedetlen állat. Az emberi kreatúrának ezzel a főjellegrével úzámolni kell. Ezt nem lehet kurtán elítélni és rossz néven venni.

Sőt ha engem kérdezel, hogy mi a mi fajtánk legnemesebb rugója, őszerejének titka, egyenesen azt mondanám: az elégedetlenség! Ez serkenti az állati sorban levő majomrokont, hogy nyomorúságos állapotán felülemelkedjék és titáni harcztot vívjon jobb élettartásért és magasabb jólétért.

A politikának főfeladata volna ezt az

őserejű ösztönt becsben tartani s mint a fejlődésnek leghatalmasabb mozgatóját tisztelni. Az emberek elégedetlenek, nyugtalanok, zúgolódnak! Nagyon helyes! A kit az ambíció tüzel, az emelkedik, az halad. Így lesznek a nemzetek erősek és hatalmasak! Ezt az egészséges ösztönre valló mozgékonyt tehát tisztelni és ápolni kell! A társadalom nem egyéb, mint ennek a küzdelemnek hatalmas porondja. A történelem nem tesz egyebet, mint feljegyezi a haladás egyes fázisait.

És mit látunk e józan és helyes fel-fogás helyébe lépni? A velünk született haladási vágyat bűnnek tekintik, kiátkozzák, megfigyelik és rendőri felügyelet alá helyezik. A politikai csatározásnak háromnegyed része ilyenformán cél-talan, felesleges és hiábavaló küzdelem egy feltartóztatlan természetes folyamat ellen. Nagy diadalkiáltással hirdetik: Sike-

rült a forrongó elégedetlenséget elnyomni, a haladást megállítani! Sikerült egy mellőzhetlen reformot megnyirbálni és elferdíteni, úgy hogy hűsz esztendőbe telik, míg azt teljesen és egészében kivívják...

Mert a modern haladdá elleni küzdelem, fájdalom, inkább csak formáját változtatta. Nem merik többé a haladdá szükaégét és organikus nélkülözhetlenőségét tagadni. Nem merik mondani, hogy a bírálatot mint rendszert á az elégedetlenek agitációját kárhoztatják. Ennyit még a legkonokabb konzervatívok sem kifogásolhatnak, mert a felvilágosodottság mégis csak valamicskét haladt. Politikai szervezetünk ismerete annyira terjedt, hogy ilyen badarsággal már nem lehet előállni.,

De azt hajtogatják: A haladás legyen lassú, hogy senkinek a feje attól meg ne fájduljon, de viszont senkinek se legyen abból öröme, egy szóval ne legyen benne

*köszönet. Eszerint a bírálat jogát elvben koncedálják, de a bírálat legyen mér-
áékelt, nagyon mérsékelt, ne okozzon iz-
galmat, egy szóval legyen tehetetlen és
teljesen meddő. A haladási szellemnek
ne legyen soha erőteljes, életképés mag-
zatja. Az államférfiak egész művészete
abban áll, hogy a haladási vágy csak
ilyen korcsszülöttet hozzon világra.*

*Milyen szép, nemes és nyugodt mes-
terség volna a politika, ha nem tartaná
legfőbb feladatának az új eszmék roha-
mát megállítani! De méltán kérdezhet-
jük: Mi köze a politikának a szellemi
világhoz? Miért akarja a politika a szel-
lemet elnyomni, miért akar a neki nem
való téren próbálkozni s az eszmékkal
birokra kelni?*

*Az ok abban rejlik, hogy az új esz-
mék a hatalmasok és kiváltságosak ér-
dekeit sértik.*

A szellem az önállóság, az önérzet

pártfogója és keresztapja. Egy hatalmas hang zúg végig a történelem csarnokán s mint Jerichó trombitája megrendíti a társadalom oszlopait. Ez a hang forrongásba hozza a lelkeket és így szol: Mi élni akarunk! A milliók, kik az élet alján nyomorúságban fetrengenek, emelkedni, boldogulni akarnak. S a hatalmasok haragos kiáltása felel: Mi uralkodni akarunk! Mi nem engedünk jogainkból egy jottát sem!

Ez az egész történelmi küzdelemnek veleje és indoka. Emiatt dúltak végnélküli harcok, emiatt folyt patakokban a népeknek vére. Királyok haragra gyűltek, nemzetek lángbaborították országukat. Az alkotmányosság, a szabadság, a szocializmus csak más-más elnevezése az élni akarásnak s az egyéni felszabadulásnak harca az uralomhoz való ragaszkodással.

Az uralkodó osztályban azonban soha

sem lehet egységes akarat. Az uralom belső ellentmondása abban van, hogy az önállóságot az uralkodó egyénekben fejleszti s ennél fogva az osztály egysége részekre bomlik. Egyik párttöredék azt mondja: Hátha kibékülnénk a néppel? Hátha valamit áldoznánk a hatalomból és szabad mozgást és emelkedést engednénk az alsó rétegeknek? De legyen az igazi szabadág! Szabadság, melyet kényük-kedvük szerint felhasználnak. Nemcsak olyan álszabadság, melybe belemegyünk, ha nekünk tetszős dolgot mível, viszont elkobozzuk, ha velünk mer szembeszállni!

Ez a párt a te szemedben az árulás, a perfidia pártja. Pedig e szelíd jótét-lelkek nélkül nincs haladás, nincs fejlődés. Én nem tagadom a fanatizmusnak, az elvekkel való teljes azonosulásnak jogosultságát. De a kiátkozott, reménykedő és engesztelő idealistáké a jövő!

Ezek megmentik a letűnő múltból a mi jó, ezek kiböngészik a jövő kavargó eszméiből a mi életrevaló, egészséges és az emberiségre hasznavehető. Az ő érdemük nem a czéltalan vértanúságban, hanem a jelen és jövő összehangolásában van. Az önfeláldozás sokászor pusztá erő-pazarlás, mely az idealizmusnak többet árt mint használ.

Nem hallottál soha az új eszmék ellentállhatlan varázsáról? Az emberi lélek legszebb vonssa, hogy egy új gondolatért lángoljon, még ha saját érdekét sérti, társainak, atyafiainak, osztályának neheztelését kihívja is. Ez az isteni gyönyör olyan nagy, olyan üdvös az emberiségre, hogy a régi hittől való elpártolás erkölcsileg semmi sem nyom a latban. Mikor Jézus hirdette az ígét, a papi családok fejei, a farizeus írástudók oda-sompolyogtak hozzá a homályban, hogy a Mester tanításában gyönyörködjenek.

A régi vallásnak voltak istenfélő, ére-nyekben tündöklő főpapjai, kik Luther szabad vizsgálati jogát helyeselték és bátor fellépésének tapsoltak. A francia forradalom átalakulása nem lett volna lehetséges, ha jóakars, emberszerető arisztokraták az új aspirációkat nem pártolják és tőlük a nemzet újjáüzületését nem várták volna. Miért akarod te ezeket a nemes, fenkölt lelkeket elkárhoztatni és megbélyegezni?

Ha ezekben a rajongókban eljárásuk erkölcsiségét illetőleg felmerültek aggályok, egy gondolat szétoszlatta ezeket. Ők vétkeztek osztályuk ellen, de használtak az emberiségnek. Szerették az embereket. S remélték, hogy az új eszmék egy kis boldogságot terjesztenek és kétségbeesett rabságban sínylődő lelkeket felemelnek.

Ennek a csábításnak a szegény idealisták nem tudnak ellentállni. Ezért lettek

renegátok, mint te mondod. Ők emberszeretetből lettek a haladdá apostolai, emberszeretetből lettek liberálisok.

*Nem fogsz meggyőződésben megtán-
torítani az érzelésre való apellátával, —
monda a fiatal tanár.*

*Nem is reméltem, — hangzott a vá-
lasz. Maradj az uralkodó osztály érde-
keinek, a hatalmasok kiváltásainak vé-
dője. Mi a gyengék, a reménykedők,
a jövőben bizakodók pártján vagyunk.»
Engem a könyörület, a szimpátia vitt
oda! S a milliók életösztone legyűr min-
den önzést, mely a gyengék elemi vá-
gyainak útjában áll., Én az elnyomott
milliók pártján vagyok és hidd el, bará-
tom, az egyedüli reália politika ezeket
szeretni és jogaikért küzdeni!*

POLITIKAI JELSZAVAK ÉS FRÁZISOK.

A politikai mozgalmakban bizonyos jelszavak kerekednek felül. Ezek a frázisok és szállóigék valamely felfogást rendszerint nagyon éles ki-domborításban fejeznek ki. Ennélfogva többnyire egyoldalúsággal vádolhatók. Mindazonáltal nagy hatást gyakorolnak és a közvélemény kialakulását erősen befolyásolják. Az alábbiakban néhány ilyen jelszót vizsgálat alá vettem és iparkodtam tárgyilagosan elemezni.

A POLITIKA ÚRI HUNCZUTSÁG.

Ez a szálló ige bizonyára onnan ered, hogy a politikusok és különösen a képviselőjelöltek hangzatos Ígéretei ellenére a nép helyzete a pártok változó kormányai alatt aránylag keveset javult. Ezt a nép fia természetesen csalás-

nak nézte és ennek a fájó érzésnek az említett szállóigében adott kifejezést.

A németek még tovább mentek és azt az általános tételt állították fel, *hogy a politika rontja a jellemet.*

Ezt nemcsak a csábos, hiú ígéretekre vonatkoztatták. Látták ugyanis, hogy a pártszenvedély elvakítja az embereket és különben igazságos férfiak is pártjuk érdekében olyan dolgokra vetemednek, melyekért mint magánemberek nem vállalnék a felelősséget.

Az a tudat, hogy nem a tulajdonképeni egyéni haszon, hanem a pártérdek forog koczán, a politikusokat vakmerőkké teszi és ebben a relativ önzetlenségükben úgyszólván menlevelet látnak sok kifogásolható és gonosz cselekedet elkövetésére.

A közéleti küzdelemben felkorbácsolt szenvedélyek kitörései is hozzájárulnak ahhoz, hogy a politikának túlnyomóan rossz befolyást tulajdonítanak az erkölcsökre. Pedig ebben nincs igazság.

A politikai hitszegés és az Ígéretekről való megfélemezés olyan szemrehányás, mely sok esetben nem helytálló. Jóllehet sok jelölt ámítás céljából és a teljesíthetlenség tudatában hamis ígéretet tesz, mindazonáltal hamis ígé-

rétről csak akkor lehet szó, ha a politikai ígéret természetét figyelembevéve is hamisnak kell azt mondani.

Mert a politikai ígéret rendszerint inkább egy program, egy patetikus szózat jellegével bír, körülbelül ilyen hangnemben: áldozzuk) fel az utolsó embert és az utolsó garast! S aztj mindig cum grano salis kell érteni.

A politikai ígéret többnyire az általános elvet jelöli meg, annak megvalósítása pedig tudva-levően sok stádiumon megy keresztül.

A tapasztalat azt mutatja, hogy minden reformot tízszer is megígértek, míg végre keresztülvitték és így tízszer hazugságban maradtak. A politikai ígérethez mindenki hozzáteszi:!

«A mennyire tőlem telik», «Rebus sic stantibus», stb. stb.

A hamisság vádját csak akkor lehet a politikusra rásütni, ha egy elvet hirdet és annak hirdetése által érvényesülni kíván, azután pedig azt az elvet subjektív okokból cserben hagyja.

A politikai ígéret természetszerűen nagyon sokszor teljesítetlen marad. De nincs olyan terrénum, amelyen a vis major-on alapuló mentség annyira jogosult lehet és elfogadható, mint a politikában. És az ígéretetek teljesíthetlensége folytán az egész politikát szőröstől-

bőröstől úri huncutságnak megbélyegezni: nagyfokú igazságtalanság.

És ha igaz is, hogy a pártvélemény sokszor az elfogulatlanság és tárgyilagosság rovására megy, viszont az is áll, *hogy a politikai küzdelem valósággal neveli az embert arra, hogy az ellenfél erejét és jellemét megbecsülje.*

A politikában a szenvedélyek inkább a tömeget izgatják, a magasabb régiókban a politika a tárgyilagosság és a realitás magas iskolája,

Az a politikus, a ki felzaklatott indulatai hevében nem tud az ellenfél erejének megbecsülésére emelkedni, az képzelt világban él, az rossz hadvezér és eleve elvesztette a csatát, mielőtt még abba belebocsátkozott volna.

A szenttelen tárgyilagosság nagy tényező a politikai hadviselésben. Az ellenfél megbecsülése azután a legnemesebb formában juthat kifejezésre.

Sok kérges szívű parlamenti ember könnyezett, amikor *Gladstone* a feleségét gyászoló *Disraelinek* nyílt ülésen legbensőbb részvétét fejezte ki és ellenfelének nagy vigasztalására az elhunyt asszonyt mint férjének nemes bajtársát, mint küzdelmének részesét, mint életének díszét és ékességét ünnepelte. Viszont *Beaconsfield*, a midőn *Gladstone* *Herbert* szüz-

beszédét elmondta, nem mulasztotta el a miniszteri székéből a polémiába beleszőni, hogy a házban mindenki, a párthívek és az ellenfelek egyaránt osztoznak a boldog apa örömeiben, a ki a sasfiók szárnybontását büszkén szemlélhette.

Valóban, nincs az életnek olyan területe, a melyen az ellenfél megbecsülése annyira a mesterség kellékeihez tartoznék, mint a politika, így tehát a politika, ha futólag elvadítja is az embereket, viszont humanizálja is, a mennyiben együttműködésre, kölcsönös megbecsülésre, alárendeltségre és önmegtagadásra tanítja őket.

Már a szüntelen kritika, melynek a politikus minden cselekedete alá van vetve, neveli a felelősségérzetet és kényszeríti, hogy a közvélemény éber ellenőrzését tartsa szem előtt.

Ha tehát bizonyos szempontból nézve a politika úri hunczutságnak látszik is, viszont az is áll, hogy a közvélemény Damokles kardja mindig a politikusnak feje felett lebeg és cselekedeteiről a közvélemény nagyon ritkán szokott mint elnéző és kegyes bíró ítélkezni.

A MAGYAR PARASZT IGAZI ARISZTOKRATA.

A magyar nép századokon át nem annyira a királyi hatalom nyomását, mint inkább az úri osztály felsőbbségét érezte. Az úré volt a birtok, a katonai és polgári hatalom. A gyakorlatban ő rendelkezett korlátlanul a jobbágy életével és vagyonával.

Ez az állapot mély nyomot hagyott a *nép* lelkében.

Bár több mint félszázada annak, hogy a törvény betűje szerint az úri osztály teljhatalma megszűnt, a jobbágyi érzés, mely az úrra, miként a pogány a vészt és áldást hozó fétisre tekintett fel, még nem veszett ki teljesen a lelkekből. Hiszen a jobbágy daczára felszabadulásának és helyzete javulásának mégis olyan vagyoni és műveltségi alárendeltségben maradt, hogy az egyenlőség érzése nem fejlődhetett ki benne és nem is volna: kellőképen megokolva. Így tehát a jobbágyi viszony mind társadalmilag, mind érzelmi tekintetben nagyjában a mai napig is fennmaradt.

A parasztságnak a birtokos nemesség és főleg a nagybirtok iránt való önkéntes és hagyományos tiszteletét arisztokrata érzületével magyarázzák és általánosan járja a szólás-

mondás, hogy a magyar paraszt vérbeli arisztokrata.

De ez mégis inkább látszat, mint valóság.

Hogy az arisztokrata módra tagolt társadalomban a születés és rang tisztelete, az egyéniség értékének alábecsülése és a valódi érdem mindenféle mellőzése dominál, az természetes dolog. Ezek a vezéreszmék mindenkít rabigába hajtanak és senki sem vonhatja ki magát behatásuk alól. Ebből azután az a természetszerű következmény folyik, hogy mindenki, még a ranglétra legalacsonyabb fokán álló is, a maga szerény állására büszke, rátartó és a felsőbbek lenezéséért az alantasával szemben tanúsított göggel kárpótolja magát. Így megy ez fokról-fokra. És éppen úgy mint a herceg jobbnak tartja magát a grófnál ez meg lenézi a bárót, azonképen érezteti felsőbbségét a telkes gazda a zsellérral, ez viszont kevélykedik a cselédjével szemben.

A parasztság valóban majmolja a felsőbb osztályokat. De ebben igazi arisztokratizmust látni kissé messzemenő következtetés volna. Az, a „mi parasztjainkban vérbeli arisztokratizmusnak látszik, nem az ő igazi természetük, ez inkább a jobbagság szomorú csökevénye, mikor az alávetettségben a felsőbbség nyo-

mása alatt jobb érzése elfajult és hamis irányba terelődött. Mert a magyar parasztot csak abban az értelemben lehet arisztokratának mondani, hogy nehéz természetű, az erőszaknak nem enged, hanem csak az okos szóra hallgat, csak okossággal és szellemi fölényvel vezethető. Az ilyen fajta arisztocraticizmus messze elüt a mai értelemben vett arisztocraticizmustól, mely felfelé szervilizmust, lefelé dölyföt mutat. A magyar paraszt ilyen értelemben sohasem volt arisztokrata. Az urak jól tudják ezt. Inkább izgágának, veszekedőnek mondták, a ki jussát nem hagyja. Emiatt a XVI. és XVII. században mint telepest nem igen kedvelték és a jámbor tótot és oláht, a ki jobban engedte, hogy bőréből szíjat hasítsanak, előnyben részesítették. A manapság még mutatkozó arisztocraticizmus az értelmiség, a szellemi önállóság terjedésével mindinkább el fog tűnni. Erre vall az a sűrűn felhangzó panasz, hogy a tekintély veszendőbe megy. Dehogy megy, dehogy megy! Inkább növekszik. A mi kivész, az a formai, a pusztá előítéleten alapuló tekintély. Annál magasabbra emelkedik azonban az érdemen, az egyéni értéken és a tudományon alapuló tekintély, melynek a mai emberek igaz, mély érzéssel hódolnak.

A GAZDAGOK PAZARLÁSA A SZEGÉNY EMBERT
KERESETHEZ JUTTATJA.

A luxust úgy szokták feltüntetni, mintha a gazdagok a bő költekezéssel társadalmi kötelezettséget teljesítenének, viszont a szegények abban kárpótlást találnának mostoha sorsukért. A luxus úgyszólván a gazdagok és a szegények közt való kínos különbség harmonikus kiegyenlítésére törekszik. Hogy ez a beállítás a valóságnak nem felel meg, az nyilvánvaló. De az ósdi nemzetgazdasági tudomány ezzel a felfogással próbálta az általa bemutatott elszomorító világképet egy pár világos folttal felderíteni. A régi teória a gazdagságban és a szegénységben megmásíthatlan tényt látott. Ez szerinte a világ természetes rendje, melyről csak az utópista hiszi, hogy azon lényegileg változtatni lehetne. De a társadalmi állapotnak ilyen bemutatása mégis csak lesújtó volt. Azonfelül nem is felel meg az igazság és a humanizmus követelményének. Hogy tehát az igazságot némileg érvényre juttassák, bizonyos korrektívumokat találtak ki és a gazdagoknak melegen ajánlották a bő költekezést, viszont a szegényeket figyelmeztették arra, hogy milyen hálával tartoznak a bőkezű gazdagoknak, a kik

némelykor a virágáros leánynak még öt pengőt is adnak egy kis csokorért. Ez a beállítás egyszersmind alkalmat adott annak hangoztatására, hogy a szegényeknek sorsa nem is olyan kétségbeejtő, különösen ha a gazdagok teljesítik erkölcsi kötelességüket és főleg ha ínség idején pénzeszsákjuk zsinórját megoldják és, a mint mondani szokás: élnek és engedik, hogy más is éljen. (Leben und leben lassen.)

A modern elmélet ezt a felfogást teljesen halomra döntötte. A mérhetetlen gazdagságot és a végtelen nyomort a társadalomban csupán a fejlődés múló fázisának tekintik, mely egyszer épp úgy véget fog érni, mint más előző korszakok, mini a kannibalizmus, a rabszolgaság és a jobbágyság érája.

A mostani korszakban a jótékonyság vagy a gazdagoknak egyéb túlzott költekezése természetes folyamánya egy fonák gazdasági rendszernek. De hogy attól a szociális rend égbe kiáltó hibáinak javítását várjuk, vagy azt mint a mellőzhetlen társadalmi reform pótlását fogjuk fel: az merő utópizmus. A luxus annál kevésbé képes ilyen funkciót teljesíteni, miután egyesek nagy költekezésével ezreknek elszegényedése mindig együtt jár. *Plutokratizmus és pauperizmus párhuzamosan haladnak egymás*

mellett. Ott, a hol a milliárdos felesége kedvencz ölebének születése napján sampányerlakomát rendez, ott a pauperizmus annyira dühöng, hogy minden tizedik lakót mint mindenből kivetköztetett szegényt a tömegsírbán kell eltemetni. Ennek a világnomornak a milliárdosok pazarlása vajmi kevés enyhítést tud nyújtani í

A luxuskiadásokat különben nem lehet teljesen meddőeknek tekinteni. A munkás szempontjából tökéletesen egyre megy, vajjon a posztót és csizmát, vagy mesterséges virágokat csinál, vagy pedig pezsgőgyárban dolgozik-e? És csak oly különczködő költőnek mint Tolstojnak jut eszébe a felett keseregni, hogy vannak gazdagok, a kik nagy összegeket költenek sampányerre, míg ezek nyomorognak, a kiknek cipőre és kabátra sem telik,

A modern közgazdaság legnagyobb vívmánya éppen az a tétel, hogy a jelenlegi állapot nem a természetes rend, hanem csak egy átmeneti stádium. A fejlődés pedig odairányul, hogy a javak szétosztásánál az igazság és a humanizmus elvei mindinkább érvényesüljenek.

A NÉP NEM ÉRETT.

A nép körülbelül hatezer év óta nem érett. Midőn Arisztofanes a «Madarak» című vígjátékban a felséges aténi demoszt kigúnyolta, ez épp oly kevéssé volt érett, mint most, mikor az általános szavazatjog körüli vitában azt hangoztatják, hogy a nép nálunk arra még nem érett meg. De vajjon mikor lesz érett a nép és ki hivatott arra, hogy ebben a fogas kérdésben kimondhassa a szentenciát? Ez a kérdés teljesen homályban marad.

Egy angol publiczista erre nézve egészen sajtáságos különvéleményt koczkáztatott meg: «A nép bizonyos jog gyakorlására megérett, mihelyt ezt a jogot követeli. Éppen a követelés annak a jele, hogy jelentőségét felfogja és tud is, akar is vele élni».

Hogy a nép nem mindig a haza javára használja jogát, az igaz. De vajjon a vezérlő osztály mindig csak a haza javát nézte, helyesen megértette és kiküzdött-e? Nem inkább arra tanít-e a történelem, hogy a nemzet érdeke éppen a vezérlő osztály önzését, korlátoltságát és pártoskodását súlyosan megszenvedte? A nagy tömeg szenvedélye tehát nem elég indok a jogtól való megfosztásra. *Az oli-*

garchikus bűnök egy hajszállal sem csekélyebbek, mint az ochlokratikus veszedelem.

Ha speciáliter az általános szavazatjogra nézve azt hozzák fel, hogy népünk arra még nem érett, avval lehet replikázni, hogy az intelligencia vezetése alatt álló cenzusos választók több cikluson át olyan képviselőházat választottak, melyet általánosan analfabétának neveztek. A mostani képviselőház értelmi nívója tehát nem olyan magas, hogy azt az általános szavazatjog küldöttjeitől féltetni kellene. Azok a széles rétegek, melyek a középosztály mellett a választójogot elnyerték, Európában mindenütt a legkiválóbb és legértékesebb parlamenti erőket szolgáltatták. Erre nézve elég csak John Burns, Keir Hardie, Jean Jaurés, Aristide Briand, Bebel Ágost és Kautsky Károly nevét említeni, a kik a parlamentarizmus egén mint elsőrendű csillagok ragyognak.

HAZAFISÁG.

Ha művelt ember egy társaságban kibökné: «Jaj, be szeretem az édes apámat!» vagy: «Végtelenül tisztellem a feleségemet» — ezt joggal tapintatlannak, sőt gyanúsának mondanák.

A mi pedig a hazafiságot illeti, mely szintén

a szív szentélyében rejtőző intim érzés, az általános szokás nem ellenkezik avval, hogy az ember únos-úntalan nyilvánosan a hazafiságával dicsekedjék és színpadi kifakadásokban, hazaszeretetével hozakodjék elő. Pedig erre nézve jó lesz Shakespeare mondására visszaemlékezni; «Kordélia szeret és hallgat).

Ha nálunk a hazafiság tüntető erősködése nem kelt olyan visszatetszést, a milyent megérdemel, ennek különös oka van.

Belviszályaink és különösen a függetlenségi harcz, mely némely fázisában a polgárháború jellegét öltötte magára, avval a vészes következménnyel jártak, hogy a honpolgárok egy részének hazafiságában való bizalom hosszú időre megingott. A hazafiság tehát nálunk megszűnt egy magától értetődő elemi érzésnek tekinteni, melynek hiánya nagyon kivételes és majdnem természetellenes. A hazafiság különös erényszámba ment, a melynek hangoztatása a politikai hitvallás integráns része volt.

Belháborúink egyik keserves következménye éppen az volt, hogy a hazafiságot sokféleképen magyarázták és a mi a magyarságnak hazá-
árulás volt, azt sok idegen ajkú éppen a hazafiság netovábbjának tekintette.

Ennek a szomorú korszaknak nyomai azonban mindinkább kivesznek a lelkekből. És végre általánosan érvényesülni fog az a felfogás, hogy a hazafiság az ember lelki világában olyan elsőrendű helyet foglal el, mint a családi érzés, hiánya pedig feltűnő és nagyon kivételes perverzitásnak nevezhető. Ezzel a váddal, ha azt az ellenféllel szemben hozzák fel, mindinkább kevesebb hatást lehet elérni. Mert a politikai intelligencia terjedésével mindinkább belátják, hogy a hazafiság meggyanúsítása vagy kétségbevonása semmi egyéb üres szóbeszédnél. Azt is tudják, hogy az országos ügyekről, az alkotmányról való ellentétes vélekedés még nem igazolja a hazafiatlanság vádját, épp oly kevéssé, a mint hogy más felekezetiüket vallástalanak nevezni nem lehet. Csak azt, a ki az alkotmány felfüggesztését vagy eltörlését vészi tervbe, lehetne politikai ateistának nevezni és a közvélemény őt a czégéres ateistának kijáró megrovásban is fogja részesíteni.

Érdekes különben arra a nagy különbségre rámutatni, melyet *a gyakorlati életben a haza és az állam között tesznek.*

Magyar haza és magyar állam tulajdonképen azonos. Legfőllebb úgyszólván formális szempontból lehetne azt mondani, hogy az egyik,

a magyar haza, az érzelmi momentumot hangsúlyozza, míg a másik, a magyar állam, a politikai momentumot domborítja ki. Ez a formális különbség pedig korántsem ad menlevelet arra, hogy a kötelességeket, melyeknek a haza iránt való teljesítését megkövetelik, az állammal szemben semmibe sem vegyük.

A hazának mindennel tartozunk, sőt életünket és vérünket is fel kell áldoznunk érte. Ezt számtalanszor erősítjük. Senki sem merné ezt a kötelességet tagadásba venni. Ellenben az állammal szemben, a mi tulajdonképpen vele azonos jogegyen, hogyan állunk? Nemcsak,, hogy senki sem kíván érte áldozni, de mindenki iparkodik belőle minél több hasznot kicsiholni, kedvezményeivel visszaélni, tartozásait kijátszani, sőt azt sem tartják nagy bűnnek, hogy az államot, mely az imádott hazának csak más elnevezése, mindenfajta visszaélés és csalás, adóeltitkolás, bélyegcsonkítás és csempészás által jogaiban megkárosítsák. Ebben a tekintetben olyan nagy az elvakultság, hogy a közfelfogás szerint az anyagi megkárosítás, melyet a magánegyénnel szemben becsületbevágó dolognak tekintenek, sokkal enyhébb megítélésben részesül, ha azt az imádott hazával szemben követik el. Ennek az erkölcsi

megtévelyedésnek magyarázata az, hogy a hazával szemben, melynek életünket és vérünket nagylelkűen felajánljuk, ez a fogadkozás semmiféle kellemetlen következménnyel nem jár. A felajánlott áldozatot rajtunk nem hajtják be. Ellenben az állam nagyon pontosan követeli a magáét. Itten tehát minden patetikus ígékezés és felajánlás megszűnik.

Ha a közérdek ellen vétünk, a szent hazát mindig az állammal helyettesítjük és a bűnt elkövetjük a nélkül, hogy a közvélemény kárhoztatását kockáztatnók.

Nagy és hatalmas pártok lángoló hazafiságuk hangoztatása mellett nem átalnak olyan programot kitűzni, melynek alapján az államtól minél több jogtalan kedvezményt csikarhassanak ki és az állami terheket igazságtalanul gyengébb vállakra háríthassák át. Jó volna, ha már az iskolában is a helyett, hogy csak a a szavalási hazafiságot kultiválnák, a haza iránt teljesítendő mindennapi komoly kötelezettségekre figyelmeztetnének. Mert az mégsem járja, hogy az édes hazát, mely ápol és eltakar, az állam elnevezése alatt úton-útfélen becsapjuk és érdekeit megsértsük.

A RADIKALIZMUS.

Minden okos politikus óvakodik attól, hogy a radikalizmus hírébe keveredjék. Tény, hogy a radikalizmus, mint általános elv, nehezen fogadható el. Mert a politikus, a ki az intézmények átalakítását az egész vonalon keresztül-vinni akarná, általános fejfogatást idézne elő és legyőzhetetlen akadályokba ütköznék.

Viszont az is áll, hogy mélyen gyökerező közbajokat csak gyökeres kiirtással lehet orvosolni. A radikális módszer nemcsak a legjobb, a legtöbb esetben az egyedüli jó. Radikalizmus tulajdonképpen annyit jelent, mint alaposság és észszerűség. Okos ember magánügyeiben rendszerint radikális.

Ha például anyagi bajokkal küzdünk, a legrosszabb eljárás tudvalevően az, ha a pillanatnyi zavaron segítünk, a nélkül, hogy a baj okát eltávolítanók. Épp úgy a betegség, melyet csak operációval lehet kúrálni, kenőccsel és flastromokkal soha meg nem gyógyítható. Ez a radikális gyógy mód azonban, mint a radikalizmus általában, bátorságot, erélyt és erős elhatározást feltételez, ezek pedig olyan dolgok, melyek emberek közt, különösen nagy

állásban levő rangos politikusoknál, nagyon ritkán találhatók.

A ki nyugalját és kényelmét szereti, a ki irtózik az ellenségeskedéstől és a veszélyektől, az soha ne forduljon radikális eszközökhöz. Viszont az államférfíui dicsőség, a világhír másképen el nem érhető és nagy államférfiak mind úgy szereztek elévülhetetlen érdemeket, csak úgy értek el halhatatlanságot, hogy minden kicsinyes, felemás eszközt megvetve, az előítéletekkel és a kényelmes gondolatszegénységgel bátran szembeszálltak és a közbajok orvoslásánál radikális eszközöket alkalmaztak.

Ennek a tételnek az igazolására a legjobb példa *Bismarck*, a ki az Ausztria és Poroszország közt fennállott százados versengést nem félszeg kompromisszumokkal iparkodott megszüntetni, hanem a legradikálisabb módszerrel, háborúval, mely a viszonyt véglegesen szabályozta. Épp úgy járt el a nagy államférfi a belügyek terén. Midőn arra a meggyőződésre jutott, hogy a proletariátusban elharapódzó államellenes és felforgató tendenciák jórészt abból származnak, hogy a munkástömegek baleset, betegség és rokkantság esetén kétségbeejtő nyomorba jutnak, rettentetlen bátorsággal levonta ennek a tapasztalatnak végső

konzekvenciáját, a mennyiben a középosztály adáz ellenkezésével szemben az államszocializmust inaugurálta. Épp olyan radikálisan járt el egy másik nagy államférfiú: *Gladstone*, különösen az írországi állapotokat illetőleg, ő nem rettent vissza attól, hogy az anglikán egyházi vagyont, mely a katolikus Írorszáiban csak mint a régi hódoltság csökevénye maradt fenn, szekularizálja, sőt az angol-szász nagybirtokot is kárpótlás fejében kisajátította az ir parasztok javára. Ha Írorszáiban a századokon át lapangó forrongás megszűnt, ez Gladstone radikális politikájának az érdeme.

Érdekes, hogy az általános nézet szerint Bismarckot a konzervatív államférfiak rubrikájába sorozzák és ő magát is konzervatívnak mondta. Ezt azért tette, mert nem akart összetévesztetni az ő idejében fennállott radikális párttal, mely épp abban a pontban vallott radikális elvet, t. i. a. monarchia jogkörét illetőleg, melyben ő hajthatatlan konzervatív volt. De ha Bismarck ebben a tekintetben konzervatív volt is, ez őt nem akadályozta abban, hogy alkalomadtán a legradikálisabb eszközökhöz, a háborúhoz, a szocializmusához és az általános szavazatjoghoz ne folyamodjék.

A FEMINIZMUS.

Rég letűnt az a korszak, melyben a feleség szorgalmasan font, varrt és a háztartásban úgyszólván a kisiparos pénzt-megtakarító munkáját végezte. Az ingek és harisnyák, melyek azelőtt a háziasszonyok kézi ügyességét hirdették, most a gyárakból kerülnek ki és még a Gyurkovics-lányok révén hírnévre jutott befőtt is maholnap mint a gyártelep terméke fog a háztartásban szerepelni.

E változás folytán a házasság a középosztály és a kisemberek számára jórészt elvesztette gazdasági előnyét. A családos emberek mainapság a házi szükségletek dolgában semmivel sem állnak jobban, mint az agglegény és a férj által vállalt háztartási terhek az asszony munkája által jelenleg sokkal kevésbé rekompenzálódnak, mint a régi jó időben.

De a többkiadás, mely a háztartásra háramlik, még hagyján. Vannak még sokkal súlyosabb erkölcsi következmények is. A háziasszony ki lett alkobolítva munkaköréből, ennél fogva az asszony munkátlan, faczér és örökös henyélésre van kárhóztatva. A középosztálybeli asszony most olyan életet folytat, mint egy háremhölgy. Életének nincs munkaköre,

nincs semmi komoly tartalma. A jótékonysági sport, vagy egyéb felemás dilettánskodás nem tudja az űrt kitölteni. A különbség a túlterhelés által elcsigázott férfiak és a rendszeres henyélésben elernyedett asszonyok között olyan nagy, hogy ebből a házaséletben a legnagyobb bajok származnak. Kikerülhetetlen, hogy egy intelligenciával és temperamentummal bíró női teremtésben a teljes munkátlanság az élvágyat és a költekezési hajlamot ne növelje.

Semmi sem ártott annyira a házasságnak, mint institúciónak, semmi sem növelte annyira a házasság iránt való ellenszenvet, mint az asszonynak a gazdasági felforgatás folytán beállott lustálkodása.

Ha már most a feminizmus azt a feladatot tűzi maga elé, hogy ezen az állapoton javítson» hogy az asszonynak munkakört szerezzen, hogy a kereseti pályákat előtte megnyissa: úgy ezt az aspirációt nagyon üdvösnek kell mondanunk.

Meglehet, hogy az asszony komoly munka folytán, az élet küzdelmeiben való részvétele által bájosan csicsergő jókedvűből és mosolygó gráciájából valamicskét el fog veszíteni. De erről szívesen lemondunk, ha azok a súlyos hibák el fognak tűnni, melyeket a teljes dolog-

talanság a ruházkodást, mint egyedüli komoly életcélként hajhászó asszonynépben fejleszt, még ha különben eredetileg nemes hajlammal volna is megáldva. És talán az idők folyamán üres előítéletnek fog bizonyulni, hogy a kereső és komoly munkára fogott asszonyból minden báj és kedvesség kivész. Épp úgy, a mint már régen rájöttünk, hogy az asszonyi tudatlanság nem ellenállhatlanul vonzó, épp úgy meg fogunk győződni arról is, hogy a munka soha nem teszi a nőt annyira idegessé, mint a teljes tunyaság, melyre őt jelenleg a társadalmi szokás kárhoztatja.

A MAGYAR NEMZET JÖVŐJE.

A XIX. század második felében a magyarságnak három nagy alakja volt: Deák Ferencz, Arany János és Andrássy Gyula.

Ha *Deák Ferenczről* egyebet fel nem jegyezték volna, mint hogy ő, a kiegyezés megalkotója, legnagyobb diadala napján, a koronázáskor vidékre menekült, hogy az ünnepeltetést és a feléje harsogó éljenkiáltozást kikerülje: már e páratlanul álló vonás révén is bekerülne a Plutarkba, a nagy emberek díszcsarnokába.

Akkora puritánizmust, akkora megvetését a külső dísznek, akkora diogenesi lenézését mindannak a formai kitüntetésnek, a mit a hálás nemzet és a király nyújthatott: egy modern nemzet államférfinál sem lehet találni.

Deák az egyetlen politikus, a kinek elhiszük, hogy a hatalmat nem a külső fény miatt kereste, hanem azért, hogy a köznek egész egyénisége feláldozásával használjon.

A másik nevezetes egyéniség *Arany János* volt. Ha ezt a nagy költői géniuszt más nemzetek híres lantosaival összehasonlítjuk, akkor roppant tehetsége mellett még nagyon ritka és értékes emberi vonást is találunk, melyet Hugo Viktorban, Byronban és másokban hiába keresünk.

Majdnem példátlan ugyanis a nagy költő csendes, szerény filiszter életmódja. A költőkirály úgy viselkedett, mint egy napidíjas. Fantáziája és temperamentuma bámulatos művekben pattant ki, de sohasem merész botlásokban, kifogásolható ballépésekben és sohasem a polgári közfelfogás ellen való lázadásban.

Végtelen szerénység van abban, hogy ez a nagy géniusz soha sem vette igénybe a közönség elnézését magánéletének gyarlóságai

íránt. Nagy hírneve, nagy alkotásai sem szolgáltattak neki alapot az arrogáns előjogra, hogy a közvéleményt megbotránoztassa.

Sokan ezt egész közönséges és mellékes körülménynek fogják mondani. Ha Arany János nem dorbézolt, ha nem volt szoknyahős, ha nem foglalkoztatta a világot szerelmi kalandjaival: mindez privát gusztusa volt. Ez se nem emeli, se nem csökkenti költői értékét. Helyes! Mi evvel teljesen egyetértünk. Mindazonáltal nemzeti költőnknek ezt a jellemvonását nagy becsben tartjuk. Mert egy tipikus alakban mutatja, mennyire hamis a magyar nemzeti jellemről alkotott vélemény, hogy tüzes vére minden fegyelemmel daczol, hevéssége nagyon gyakran züllésbe sodorja és életképességét lefokozza. Holott hála Istennek a higgadság, a szoliditás és a komoly megbízhatóság legalább is annyira képviselve van közöttünk, mint a túlcsapongás és szertelenség. És legnagyobb költőnk életrajza, — kinek pedig bizonyos privilégiuma volna a nemzeti bohémiség előjogára — tüntetőleg bizonyítja, hogy mennyire igazságtalanul és hamisan ítélkeznek felettünk.

Végre a harmadik tipikus alakban, *Andrássy Gyulában* a sikeres réalizmus, az életrevalóság

véljük fel a külnemzetek kétes értékű újításai-val. Az újdivatú fegyverek jók lehetnek más népeknek, de a magyar nép becsületos jelle-mével ellenkezik, hogy az ellenséget, a ki őt nem látja és a kit ő nem lát, háromezer méternyi távolságból aljasán elpusztítsa. A magyar em-ber szemtől-szembe akar küzdeni. Így harczol-tak őseink és mi ragaszkodunk dicső hagyományukhoz!

Ez a történelmi felfogás egyenes konzekven-cziája volna. A fegyverkezés dolgában ennek az argumentácziónak nevetségos volta nyilván-való. De más téren, a hol a fallácia nem oly kézzelfogható, ezt az érvelést gyakran használ-ják és pedig nagy sikerrel.

A történelmi iskola a francia forradalom utáni időben keletkezett. Az emberek kiábrán-dultak a radikális és az észszerűséget hangoz-tató újításokból. Észrevették, hogy a hagyomá-ny és a szokás milyen hatalommal uralko-dik a lelkeken. így arra a szélsőségre jutottak, hogy minden észszerűséget elítéltek, azt ka-landos, visszatetsző dolognak tekintették, mely a népnek egészséges ösztönével ellenkezik. Ebben volt a nagy tévedés. Mert a nép kívánja a haladást és az újítást. De könnyen lehet őt a reform ellen hangolni, ha nem

eléggé felvilágosodott arra, hogy szívesen vállalja az újítással járó terhet és kényelmetlenséget, így lehet például a parasztságot az általános iskolakötelezettség ellen izgatni. De ha sikerült is elégedetlenséget szítani, abból nem következik az, hogy a reform nem kell a népnek, hogy ellenszenvét és előítéleteit szentségnek kell tekinteni és hogy le kell mondani az általános iskolakötelezettség behozataláról.

A történelmi felfogás tehát csak nagyon kis mértékben igazolt. Es minél tovább halad a kultúra, annál jobban gyengül a szokás hatalma, annál kisebb lesz az egyes osztályok közti kulturális különbség és annál inkább hajlandó az ember jövő állapotának javítása érdekében a jelenben terheket vállalni.

Ezek a tényezők mind gyengítik a történelmi felfogás érvényességét, mely a francia forradalom utáni időben nagy tetszésnek örvendett, mert egyoldalúan az arisztokrácia érdekeit szolgálta és az alsó néprétegek emelkedését lehetőleg megnehezíteni iparkodott.

AUTORITAS CONTRA REFORM.

Ijesztő gondolat, hogy bizonyos intézmények és szokások, mint a tortúra, a boszorkány-

égetés, az eretnekek üldözése a régi idők tudósainak és bölcseinek általános helyesléssel találkozottak.

Az ember szent borzalommal olvassa, hogy a legfelsőbb francia bíróság Damiensnek, XV. Lajos merénylőjének keréketörését és felnégyeltetését részletesen elrendelte. Az egyetem, a tudomány, a politikai testületek képviselői ezt a kannibalizmust végignézték abban a tudatban, hogy ők tartoznak ezt a törvénykezési procedúrát jelenlétükkel megtisztelni. Ez volt a társadalom elitjének, a tudomány felkent papjainak felfogása. És annyira át voltak hatva ezek a korifeusok a most utálatosnak elismert jogszolgáltatás helyességéről, hogy mikor egyes hangok hallatszottak, hogy pl. a kínpadra hurczolást mint jogszolgáltatási eszközt el kell törölni, a jogi és teológiai kar legfőbb emberei e követelés ellen felháborodással tiltakoztak, mondván: hogy az álhumánizmus becsempészése a jogszolgáltatásba a bűnösöknek felette kedvez és a bíraskodás céljait meggyújtja. Ez volt a jogi autoritások általános véleménye, mikor az agitáció a tortúra eltörlése érdekében megkezdődött. A sötétség és barbárság védői pártján majdnem az összes tudományos tekintélyek állottak és ezekkel

szövetkezve iparkodtak a nagy kulturális haladás kerekét megállítani.

Jó lesz a reformok történetének ez általános vonását kidomborítani, mert azt a tanulságot meríthetjük belőle, hogy reformok dolgában a tekintélyek támogatására sohasem számíthatunk. Sőt éppen mert autoritások, saját korszakuk intézményeihez természetszerű elfogultsággal ragaszkodnak, ők ez intézmények alapján lettek nagyokká s alig lehet tőlük követelni, hogy azoknak árnyoldalait is lássák.

A reformerek rendszerint a társadalom aljából kerülnek ki. A katolikus egyház regenerálása nem egy hatalmas püspök vagy szabadelvű bíboros ösztönzésére indult meg. Sőt a nagyon okos római legátus, kit X. Leo Németországba küldött, Luther mozgalmáról azt jelentette, hogy az nem eredt egyébből, mint az Augustinusok és a Dominikánusok versengéséből. A reformáció neki csak néhány okvetetlenkedő barát perpatvara volt, melynek kár nagy fontosságot tulajdonítani. Ez egy okos diplomata számársága, a melyet minden okos ember el szokott követni elemi és rendkívüli jelenségekkel szemben.

A reformerek rendszerint nem okos emberek, hanem ábrándozók, rajongók, képzelő-

dők, kik vakmerően azt hiszik, hogy ők tudják a világot sarkaiból kiforgatni. Rendszerint rajtavesztenek és az okos pápai legátus joggal tette fel, hogy az az ördögös wittenbergi barát alkalmasint Húsz sorsára fog jutni, s igazán csodálatos, hogy a feltevés *ezúttal* nem teljesezett be.

Az elismert tekintélyek ellenszenve új ideák iránt tehát nemcsak nem bizonyíték a reform üdvössége ellen, hanem ellenkezőleg, tanúsodik annak helyessége mellett. Mert az új eszmék valóban veszedelmesek és az autoritások helyes belátására mutat, hogy a veszélyt felismerik.

A kérdés csak az, mit nevezünk veszélyesnek! Veszélyesek az új eszmék a hatalom jelenlegi birtokosaira és veszélyesek különösen a politikai erők jelenlegi elhelyezése szempontjából.

Hogy az új társadalmi berendezkedés, mely a jelenlegi hatalmasak pozícióját kisebbiti, az emberiségre mégis üdvös, az más lapra tartozik. Nem lehet az emberek önzésétől várni, hogy oly új eszméket pártoljanak, melyek hatalmuk rovására az ország és a nemzet boídogítását czélozzák.

Legyünk tehát bizalmatlanok az autoritások

íránt, ha új eszmékről van szó. Sőt elítéltetésük heveességéről majdnem mindig arra lehet következtetni, hogy az új áramlatnak nagy és hatalmas jövője van. Az önfentartási ösztön vezeti az autoritásokat az új eszmék elítélésében. Mert az új eszme, még ha csak égy régi, korhadtt intézményt dönget is, mégis ennek megdöntésével az egész fennálló rendszert kompromittálja és alapjában megtámadja.

NÉPSZUVERENITÁS.

«Kicsoda Ön, államügyész úr, hogy ellenem vádat emel? Ki hatalmazta önt fel erre? — A miniszter? — De tudja-e Ön, hogy én, mint a szuverén nép tagja, szavazatommal megbuktathatom a minisztert, hogy módomban van őt hatalmától megfosztani? Kinek a nevében ítélkezik Ön, bíró úr? — A király nevében! — De a történelem minden lapja mutatja, hogy a nép a királyokat magas polczra emelte és onnan letaszította. Megkoronázta és koronájuktól megfosztotta.»

Így szólt Ledru Rollin, a híres népvezér, mikor a párisi esküdtek előtt sajtóvétség miatt emelt vád ellen védekezett.

Ebben az idézett kijelentésben van a népszuverenitás legjobb definíciója.

A népszuverenitás tulajdonkép nem egyéb, mint konstatálása annak az igazságnak, hogy az összesség erősebb, mint az összességet képviselő király. Hozzá kell tenni azonban, hogy hatalmának jó szervezése folytán a szuverenitást képviselő fejedelem gyakran erősebb, mint tulajdonképeni megbízója, a szuverén nép, melynek tömeghatalma rendszerint nem tud mérkőzni az alapjában véve sokkal kisebb hatalommal, mellyel a király az állandó hadseregben rendelkezik. Ez az állapot elhomályosítja a népszuverenitást, a mennyiben ez gyakran kifejezésre nem jut, sőt üres teóriaszámba megy és furcsa, ha a tényleges állapottal szemben, melyben az egyeduralkodó a népet leigázza, még népszuverenitással merünk előhozakodni.

A népszuverenitás úgy viszonylik az Isten kegyelméből való joghoz, mint a rengeteg többség gyámolatlan tömeghatalma a jól fegyelmezett és fegyverforgatásra tanított kisebbség szuverenitásához.

A népfenség és az Isten kegyelméből való jog nem merő ellentét. E kettő között lehet kiegyenlítést találni, a mint azt a napóleoni

közjog híres formulájában «par la grace de Dieu et la volonte du peuple français» vélte feltalálni. De akármilyen legyen véleményünk erről az ellentétről, az egyik és a másik elv alapján is lehet egy következetes és logikusan összefüggő közjogot levezetni.

A legnagyobb abszurditás azonban abban van, ha maga a parlament, mely csak a népszuverenitás alapján képzelhető el, tagadásba veszi a népfelséget, mely pedig jogának ősforrása. Mert mi egyéb az, mint a népfelség flagráns megsértése, ha a parlamentet csak a nép bizonyos rétegeiből válogatják össze és annak az osztálynak, nevezzük azt történelmi, vagy vezető osztálynak, a többi osztályok mellőzésével a legfőbb hatalmat átadják.

Ezzel a népszuverenitás elve csorbát szenved. De a parlament tényleges hatalma is meg-inog, mert igazi hatalmát csak mint az egész nép képvisellete tudja kifejteni. Ez rendes időben ugyan nem tűnik ki elég világosan, de rögtön napfényre jut, mikor a népképviselőt ellentétbe kerül a koronával és a korona a parlamenten kívül szorongó milliókra hivatkozhatik, úgy hogy az országgyűlés, melynek háta mögött igazi erő nem áll, a király és a köznép, mint két tűz közé kerül.

Igaz, a régi parlament, ámbár csak az úgynevezett történelmi osztály foglalt benne helyet, nagy hatalmat tudott kifejtetni a koronával szemben. De akkor a főnemeselek feltétlenül rendelkeztek a jobbágyosztálylyal, a jobbágy-ság akarat nélküli, vak alávetettségben tartott misera plebs volt.

De mihelyest az alsó osztályok külön álláspontjuk és érdekeik tudatára ébredtek, vége volt a vezető osztály parlamentje hatalmának. Ez tehát nem imponált már a királynak, ki nagyon jól tudja, hogy a felsőbb osztály megszűnt vezető osztály lenni, ennek az osztálynak ellenkezése izoláltan a tömegetől nem szállhat szembe a koronával és annak támogatása nem jelenti egyszersmind a néphatalom támogatását.

Minden törekvés, a nép zömét a parlamenttől való képviseltestétől visszatartani, csak a parlament rovására történik és annak tetemes gyengítésével jár.

Ha a kiváltságos osztályok azt hajtogatják, hogy őket csak az oklokratikus veszedelemtől való aggály akadályozza, hogy a tömegnek a választói jogosultságot megadják, úgy ez üres beszéd. A kiváltságos osztályról történelmi adatokkal bebizonyítható, hogy benső

természeténél fogva nem az állam, hanem osztálya érdekét nézi és érdekösszeütközés esetén mindig a köz húzta a rövidebbet. Éppen ez a nemzetet oly mélyen sújtó tény hozta folyamatba azt a fejlődési proccesszust, mely hatalmi monopóliumuk megtöréséhez vezetett — legalább a közvéleményben.

Ha elismertetnék az arisztokráciának abbeli joga, hogy ő az államnak a gondviselés által kijelölt sáfárja, hogy ő határozza meg, vajjon az államérdek parancsolja-e vagy megtiltja a népnek a választójoggal való felruházását, ha ezt a jogot az arisztokráciának koncedálják, akkor azzal sokkal veszedelmesebb elvet állítanak fel, mint a milyennek az Isten kegyelméből való jog valaha bizonyult.

FORRADALOM ÉS REAKCZIÓ.

A francia forradalmat rendszerint ijesztő példának állítják oda annak bizonyítására, hogy az erőszakos változások a haladás ügyét nem szolgálják, sőt a fejlődést, mely nagyot ugrik, megint az ellenkező irányba zökkentik vissza.

Minduntalan rámutatnak a forradalom utáni reakcióra. Mikor volt az abszolutizmus nagyobb, mint néhány évvel a terroristák vé-

rengzései után? Hát mit használt a népszuverenitásnak, hogy a nemzetgyűlés XVI. Lajos felett kimondta a halálos ítéletet. Jött a nagy zsarnok, kinek abszolutizmusa nyomasztóbb volt, mint a Bourbonoké. A restaurált király a nemesség kiváltságait, a forradalom alatt eltörölt vallás előjogait teljesen visszaállította.

Ezek kétségtelen tények. De mégis lényeges különbség volt a régi és új abszolutizmus között. Az új monarchia egy perczig sem érezte magát biztonságban. A forradalom emlékei felriasztgatták álmából. Mindenütt lázadót és ellenséget látott. A maga jogába vetett hit teljesen kiveszett lelkéből. A mértéktelen szigor és erély, a melylyel némelykór fellépett, nem bizonyította erősségét, hanem csak elárulta gyávaságát és önbizalma teljes hiányát. Az egyházi vakbuzgóság, az arisztokratizmus sok hívőre talált az atheista sansculotteok fiai közt. Már azt lehetett hinni, hogy a forradalom eszméi teljesen kivesztek, hogy a nagy felforgatás nyom nélkül tűnt le. A forradalmi felszabadulás eszméi csalóka ábrándoknak, múlt-kony illúzióknak látszottak, mert az ancien régime nézetei újból feléledtek és átvették régi uralmukat.

De rövid időn belül az emberek mégis meg-

győződtek róla, hogy a nagy felbuzdulás után beállott visszahatás csak rövid intermezzo volt. A forradalmi eszmék, melyeket ujjongva eltemettek, még a sírban is folytatták életüket és koporsójuk pántjait széttörve feltámadtak a kriptából.

Jöhetett egy pillanat, melyben az emberek megundorodva a forradalom kihágásaitól az ellenkező irányba csaptak át. De azért a szellemi átalakulást, melyet a nagy felforgatás véghezvitt, nem lehetett visszacsinálni s a nagy korszak kitörölhetlen nyomokat hagyott a lelkekben.

Mégis csodálatos és szinte megfoghatlan marad azonban, hogy az emberek, kik a királyt vérpadra hurcolták, oly gyorsan átvedlettek Napoleon előtt porban csúszó udvaroncokká, hogy a nép, melyet 1793-ban egy papnak pusztá látása feldühösített, harmincz évvel később annyira vakbuzgó lett, hogy a járókelőt, a ki a proceszzió előtt nem vette le kalapját, meg akarta lincselni.

E tünetek igazán csodálatosak s csak úgy lehet azokat némileg magyarázni, ha a nagy forradalom belső rugóit elemezzük. *A nagy népfelkelés ugyanis az intellektuálisuk műve volt, kik a sanyargatott és kifosztott tömeget a*

király s az arisztokrácia elleni ostromra vezették. A tömeget a szenvedés és ínség tette az intellektuálisuk pillanatnyi szövetségeseivé, ámbár ezeknek eszmevilágába nem hatolt be és csak a király s a nemesség gyűlöletétől áradó jelszavakat követte vakon.

Mihelyt az ancien régime nyomása megszűnt s már nem lehetett tartani az arisztokraták felháborító kiváltságaitól, a nagy tömeg gyűlölete elpárolgott és visszaesett a régi rendszer tévedéseibe és babonáiba, melyek a tömegnek, fejletlen értelménél fogva, alapjában véve nagyon rokonszenvesek voltak. Az analfabéta sansculotte pillanatnyilag kapható volt arra, hogy az Ész istennőjét imádja, de rövid mámor után szeretettel visszatért régi istenéhez és szentjeihez, sőt hitehagyását épp oly hő fanatizmussal vezekelte le, mint annak előtte lerombolta a keresztény oltárokat. Így magyarázható a csodálatos változás, mely a forradalmi atheistákból hitbuzgó fanatikusokat csinált, a hajdani terroristát dühös royalistává térítette át.

A forradalom vad erőszakossága épp úgy, mint a forradalmi eszmék lelohadása a szeszélyes és változékony tömegre vezethető vissza, mely az intellektuálisok kezében mint segéd-

csapat nélkülözhetlen volt, mely az átalakulás piszkos munkáját elvégezte. Ezt az ideig-óráig hasznavehető népséget a szellemi elite, a forradalom vezérkara, nem tarthatta állandóan befolyása alatt, hanem rövid fellobbanás után visszatért régi hitéhez s a végletekig menő reakciót idézte elő.

Minden forradalom, mely, mint a francia revoluczió, két olyan egymástól távol álló elemnek szövetkezéséből ered, mint az enciklopedisták és a fanatizált tömeg, hasonló jelenségeket fog mutatni. Ez az igazi oka, hogy a forradalom által felszínre hozott szabadelvű eszmék, melyeket tüzzel-vassal terjesztettek, két évtized után, mint a szalmaláng, kialudtak, ebből a jelenségből azonban nem lehet következtetni, hogy a nagy társadalmi átalakulásoknál az erő alkalmazása kerülendő. Az osztályok nagy érdekharczait nemcsak rábeszéléssel és szellemes argumentációval lehet megvívni... Forradalmakat nem csinálnak rózsavízzel.

A reakció, mely a forradalmi vívmányokat elnyelni látszott, csak azt tanítja, hogy az erőszak ugyan kivívhat bizonyos engedményeket, de csak a kultúra és műveltség által pallérozott nép fog a nagy örökség birtokában maradni. A nagy forradalmi győzelem gyű-

mölcseit csak a művelődés mindennapi csendes munkája biztosíthatja a nép számára.

A CSIZMADIA ÉS AZ AKADÉMIA ELNÖKE.

Sokat elmélkednek arról, milyen jogon követelik a széles néprétegek az általános szavazati jogot. Az elmélet erre nézve nagyon messze szétágazik.

Hogy a választójog nem az emberrel veleszületett jog, az nyilvánvaló. Nagyon sok országban nincs mindenkinek választójoga és nem lehet azt úgy feltüntetni, mintha a nem jogosult polgár ettől az állítólagos ősjogtól megfosztatott volna. Milyen jogcímen követelheti tehát az egyén, hogy választójoga legyen és így befolyást nyerjen a közügyekre? A tudatlannak és vagyontalannak közreműködése valóban nem látszik kívánatosnak és az állam határozottan jobban járna, ha csekélyszámú higgadt, megfontolt polgár venné kezébe a kormányt.

Ez az érvelés sok emberre nagy hatással van. Csakhogy szem előtt téveszti hogy általános tapasztalat szerint a kevés főember által jvaló uralkodás mindig hátrányosnak bizonyult s végre odavezetett, hogy az állam, mely min-

den tagjának javáról kell hogy gondoskodjék, csupán egyes érdekkörök gyámsága alá kerül. Még legtovább tudta magát az a módszer fentartani, hogy az úgynevezett középosztály igazgatta a közügyeket. De ennek a kormányrendszernek egy előfeltétele van, hogy az alsó néprétegek ezt a rendet jó lélekkel elfogadják, hogy a felsőbb osztályok autoritásának türelemmel és megadással alá vessék magukat.

Mihelyest azonban a néplélek forrongásba jön, mihelyt a tömegben az a tudat ébred fel, hogy neki is joga van az önállóságra és jólétre, mihelyt az a gyanú férkőzik lelkéhez, hogy minden szentnek maga felé hajlik a keze és az osztályérdek új fogalma izgatja a közvéleményt, akkor ez az eszmeáramlat gyökerestül felforgatja a régi állapotot és a könnyen kezelhető tömeg úgyszólván birkanyájából ordító farkascsofordává lesz.

Folytonos rázkódások és zavargások végre megérlelik a gondolatot, hogy a közügyek intézésében az állam minden polgára vegyen részt, tekintet nélkül a műveltségre és a vagyona. A bölcsnek szava annyit nyomjon a latban, mint a tanulatlané, a csizmadia szavazzon együtt az akadémia elnökével, a nélkül, hogy a szellemi felsőbbség más előnyben ré-

szesülne, mint a mennyit formális kiváltság nélkül szerezni tud.

Ez a felfogás visszásnak, sőt abszurdumnak Játszik. De csak látszólag az. Mert ha az államot annak vesszük, a minék alapján tekinteni kell, t. i. a szabad polgárok szükségszerű szövetkezésének, akkor ebből az következik, hogy a köz minden tagjának joga van szempontját önállóan képviselni és parlamenti szavazat útján érvényesíteni.

A műveltség és a vagyon, melyekhez a hozzászólási jogot kötötték, nagyon gyenge garanciának bizonyult. Kívülük azonban az állam a vagyontalanok és műveletlenek óriási tömegét is magában foglalja. Az államnak ezekkel is számolnia kell. Sőt a modern állam ennek az elemnek speciális érdekeit különös oltalmába veszi és a parlament a negyedik rend helyzetével, igényeivel minduntalan foglalkozik. A parlament végczélja az, hogy a jogrendet a nép egyetemére alapítsa. A proletárt nemcsak nem kívánja kizárni, hanem kifejezett tendenciája ezt a népelemet a jogrend körébe bevonni s az államrendet a legszélesebb és szilárd alapra fektetni. Az abszolutizmus azért bukott meg, mert nem tudta a közrendet a malkontensek ellen megvédeni. És a nemzetek

csak azért fogadták el a parlamenti rendszert, mert a labilis egyensúly, melyet az teremtett, még legjobban felel meg a biztonság és a fejlődés követelményeinek.

Már mostan a stabilitás annál jobban van garantálva, minél inkább támaszkodhatik a nép egyetemének helyeslésére és közreműködésére. Abban a perczben, a mikor a polgárok egy részét, tegyük fel a tudatlant, vagy a vagyontalant kizárjuk, ezek a közszabadság elvéa alapuló jogigényeiket hangoztatni és sürgetni kezdik. A parlament éppen annyit veszít egyetemes képviseleti karakteréből, a hány csoportot, vagy réteget kizár kebeléből.

A parlament csak annyiban tudja az államrendet biztosítani, a mennyiben porondot szolgálta, hot az osztályok küzdelme bizonyos harci szabályok szerint mehet végbe. Ez intézmény által a forradalmi elégedetlenség parlamenti ellenzéki ségre váltakozik át. A parlamenti rendszer követelménye tehát az, hogy a képviselőházból senkit sem zárjanak ki, nem mintha bölcseségére rászorulna az ország, hanem hogy parlamenten kívüli zúgolódsra ne adja a fejét, a mi határozottan veszélyesebb, mint ha a népképviselet határain belül képviseli aspirációit.

De ezzel — így hangzik az ellenvetés — határozottan előnyben részesítjük a nyers tömeget, mely az intelligens kisebbséget elnyomná. Erre csak a következőket válaszolhatjuk: Ha a tömeg tudatlan és pallérozatlan, az az államra nézve határozottan káros, akár választó a proletár, akár nem. De a művelet-Jenség alsó fokán a tömeg nem érdeklődik a választójog iránt és semmiféle izgatás nem tudja a csürhe népet rávenni hogy egy inkább teoretikus és kézzelfogható haszonnal nem kecsegtető jogért harcza szálljon.

Ha azonban a tömeg lelkesedik a választó-, jogért, sőt annak kivívásáért a bőrét viszi vásárra, akkor már nem lehet olyan éretlennek és alantásnak mondani, hogy e jognak gyakorlásával az államot veszélyeztethetné.

Még ebben az állapotban is a választók tömege súlyos tévedéseknek lehet alávetve. De elvégre a parlament lényegéhez tartozik, hogy a népet egész valóságában képviselje, a népetet törekvéseivel, szenvedélyeivel, sőt tévedéseivel visszatükröztesse.

A parlamenti rendszernek ebbe a fogyatékoságába bele kell törődni, mert a parlamentarizmus ezzel a hibával is még mindig többet ér, mint a felvilágosodott abszolutizmus,

melyhez okvetlenül eljutunk, ha a parlament iránt úgyszólván természetellenes követeléseket támasztunk és ha különösen azt kívánjuk, hogy oly bölcsen legyen összeválogatva, mintha a nép csupa Solonokból és Lykurgusokból állana.

ÁLTALÁNOS SZAVAZATJOG ÉS MAGYAR SZUPREMÁCZIA.

Az imént kifejtett elvről széltében azt mondják, hogy a magyarság érdekeit veszélyezteti. A veszély abban állna, hogy vagy száz nemzetiségi képviselő, ki az általános szavazati jog alapján a házba kerülne, a magyar szupremácia megtámadását jelentené, sőt föderalista és irredentjista áramlatok is felszínre jutnának.

Lássuk már most, mennyiben van ezeknek az aggályoknak reális alapjuk,

A szupremáciának féltése abból indul ki, hogy a képviselőház mindenható. És ha a magyarság ezt a nagy hatalmat a képviselőház megfelelő összeválogatása által magának lefoglalja, akkor nyert ügyünk van. Nem kell sokat bizonyíthatnunk, hogy ez a nézet nagyon téves és megtévesztő.

Hiszen igaz, a parlamentnek hatalma nagy, a parlamenti szószék minden kijelentésnek nagy

rezonanciát ad. De azért teljesen elhibázott volna azt hinni, hogy a parlamenti szupremácia már az igazi szupremáciát jelenti és ha a nemzetiségeket a képviseltetéstől eltítjtíkj vagy megrövidítjük, ezáltal sikerült volna befolyásukat neutralizálni.

Lám a szocialistáknak nincs egy szál képviselőjük sem, mégis tagadhatlanul nagy erőfaktor gyanánt szerepelnek a közéletben.

Éppen a szocialistáknak parlamenten kívüli hatalma bizonyítja tételünk helyességét, hogy a parlamentnek csak annyiban van hatalma, a mennyiben a népből annak hű képviseltetése által tud erőt és hatalmat meríteni. A régi országgyűlés lehetett igazi képviselőtestület, bár csak az ország nagyjai foglaltak benne helyet. De akkortájt a nagy feudális urak feltétlenül rendelkeztek a jobbsággyal és pórnéppel és a mit ők határoztak, annak a többi osztály vakon és akarat nélkül alávetette magát, kivéve az esetet, ha ellenkezésüket véres pór-lázadásokban juttatták kifejezésre. Mainapság azonban a helyzet egészen másképp áll. Minden néprétegnek egészen különleges felfogása van, s van külön érdekköre, határozott irányú közvéleménye és öntudata. Minden népréteg követeli a képviseltetés jogát.

A mennyiben annak az osztálynak embereit kizárják, egyszersmind megfosztják a parlamentet az erőnek ama részétől, mely egy bizonyos osztály helyeslésében és hozzájárulásában rejlik. Nem lehet tehát egy osztályt sem képviseltetési jogában megrövidíteni a nélkül, hogy egyszersmind az egész parlament hatalmát meg ne csonkítsuk és lejjebb ne szállítsuk. A parlament éppen annyit veszít erkölcsi erejéből és egyetemes karakteréből, a mennyit egy bizonyos osztály vagy csoport kizárásával tőle megvonnak.

A mennyit tehát a nemzetiségek mellőzése által a szupremácia formálisan nyer, annyit veszít a súlyban és tartalomban. Nem is szólva arról, hogy a parlamentarizmus ilyen meszterkedés folytán rendfentartó hatásában is gyengül. Mert az az osztály, mely a parlamentből kiszorul, természetesen arra igyekszik, hogy más téren kárpótolja magát. Egész erejével a sajtó, az egyesülési jog kihasználására veti magát és, mint a tapasztalat mutatja, még bankalapítás által is új erőforrásokhoz tud jutni a nemzetiségi agitáció.

Mikor azonban bebizonyítottuk, hogy az általános tétel, mely a parlament és egyes néprétegek képviseltetésének helyes és igaz-

ságos viszonyáról szól, feltétlenül áll, szükséges, hogy azt néhány megjegyzéssel kiegészítsük.

Nem helyes az a nagyon elterjedt nézet, hogy valamely reform jó lehet külföldi országoknak, fejlettebb nemzeteknek vagy egységes nemzetnek, de Magyarország különleges helyzetének nem felel meg. Igaz csak az, hogy a tulajdonképeni magyar közvélemény annyira aggódik a szupremácia fentartása miatt, hogy inkább lemond a parlamenti hatalom teljességéről és fejlődéséről, csak hogy ezt az ő szupremáciáját, habár ez inkább külsőleges és formális, minden támadás ellen biztosítottak lássa. A nemzetiségi agitáció ezt az érzékenységet még növeli, és elvégre mikor hetven millió német, három millió lengyel ostromától félti szupremáciáját, teljesen érthető, hogy a magyarság is nyugtalanodik, s a nemzetiségi viszály korszakában ebben a pontban leginkább megsebezhetőnek tartja magát.

Innen magyarázható az a különös jelenség, hogy inkább gyengítik a parlament ellentálló képességét a koronával és Ausztriával szemben, csakhogy annak egész erejét a nemzetiségek túlkapásai ellen csatasorba tudják állítani.

Ez az egyoldalúság és elfogultság a jelenlegi szellemi diszpozícióban gyökerezik, mely

a nemzeti érzést izgatja, épp úgy, mint a múlt századokban a közérület a vallási különbségekben csúcsosodott ki s a teológiai irány a politikát épp úgy befolyásolta, miként manapság a nemzeti érzés dominál. A politikus tehát egy egész határozott tendenciával áll szemben és ha a vezető emberek tekintettel arra, hogy ennek az irányzatnak túlcsapongása államérdekbe is ütközik, a sovén sötétlátásnak nem is fognak korlátlanul helyt adni, mégis kénytelenek ezt az érzést számba venni és reformterveik koncepcziójában valahogyan ki-elégíteni.

Ennyi, de csak ennyi az a befolyás, melyet Magyarország különleges helyzete a választó-reform kialakulására gyakorol. Megállapítjuk egyszersmind, hogy egy aggály, ha objektíve nem is helyes, de a kedélyeket izgalomban tartja, a politikus előtt minden esetre bizonyos súllyal bír. Ez az eset forog fenn a magyarságnak a nemzetiségi kérdésben érzett nyugtalanságánál is. Ennek hasonmását találjuk az angoloknál, kiket közismert higgadtságuk nem óv meg attól, hogy a németekkel szemben telegyanúval ne legyenek és rémlátásaikban ne hallják a London felé felvonuló német csapatok dübörgését.

Ez a néplélek sötét ösztöne, ez egy hátaid mas tömegérzés, mely minden bizonyítéknak és csillapításnak ellentáll, mígnem magától lelohad és szétfoszlik, mikor bizonyos idő múlva mérgét kiadta és kitombolta magát.

Bizonyos, hogy csak a demokrata választó-jog, az általános szavazati jog teljes kiépítése fogja, ámbár csak hosszú viaskodás után, a nemzetiségek harmóniáját megteremteni s egy egységes nemzeti együttérzést származástól é[^] nyelvkülönbségtől függetlenül fejleszteni, de épp oly biztos, hogy éppen e tekintetben kritikus időben élünk, melyben ezt a boldog korszakot csak lassú átmenetben lehet elő-készíteni.

A NAGY ÁLLAMFÉRFI.

Az az államférfi, ki új eszméket akar meg-valósítani, sokszor nehéz ellentétek között mozog és ellenmondó befolyásoknak van ki-téve. Egyrészt kell, hogy a meggyőződés lángja hevítse, hogy teljes odaadással ragaszkodjék programjához, hitvallásához és át legyen hatva a megvalósulás közeli reményétől. Viszont még sem szabad, hogy a lelkesedés megté-vevse a fennforgó nehézségek iránt és nem

szabad, hogy rajongó hite az illúzió és ön-
ámítás veszélyébe sodorja.

Mert jól jegyezzük meg, az új eszmék útja
hosszú és tekervényes. Megkövetelik, hogy
értük küzdjünk, kitartóan és lemondással. Mert
a győzelem rendszerint nem az úttörőknek
jut. Az új eszmék feltétlenül győznek, de az
eszmék előharcosai rendszerint elbuknak és
a gyümölcs nem nekik érik, hanem az utódok-
nak, az epigonoknak. Mózes nem lépett be az
Ígéret földjére, hanem Józua, kinek nemzete
feltámasztásában és megmentésében csak má-
sodrendű szerep jutott, élvezte a diadal isteni
mámorát.

Vigasztaló azonban, hogy csak új eszmékért
való harc viszi az államférfit a halhatlanságba
és koszorúzza őt meg a nagyság babérjával.
A konzervatív táborban találni sok ügyes,
eszes politikust, de az ellentállás, a jövő elleni
küzdelem, nem hozta meg senki számára az
igazi dicsőséget és az utókor hódolatát. A nép
még soha konzervatív államférfiút nem foga-
dott hálás emlékezetébe. Sőt a híresség, melyre
a konzervatív államférfiú kortársai között ver-
gődik, nap-nap után halványodik és szétfoszlik.
Mert minden lépés a jövő felé csak igazolja,
hogy a haladás veszélyei, melyet a konzerva-

tivízmus el akar hárítani, többnyire chimérikusak. És ha ezek az aggályok jóhiszeműek lehetnek is, azért nem kevésbé alaptalanok s a későbbi kor eklatánsán bizonyítja teljes ürességüket. Ezért a konzervatív államférfiak közül alig jutott valaki a halhatatlanság Pantheon-jába. Ez a jutalom az úttörőknek, az új eszmék bátor kezdeményezőinek van fentartva. Minden új nap érezteti az emberekkel azt a nagy jótéteményt, mely az új irány, az új alakulás megteremtéséből származott. Az új eszmék szeretete az államférfiúi nagyság egyedüli méltó talapzata.

A KÖZJOG ÉS A NÉP.

A régi ellentét király és nép között manapság nyugvópontra jutott. A királyok lemondtak arról, hogy abszolutisztikus módon uralkodjanak. Belátták, hogy a korlátlan hatalomra való törekvés végtelen bonyodalmakra vezet és kevés sikerrel kecsegtet. Ha manapság közjogi nézeteltérések merülnek fel, akkor ezeket az ellentétes álláspontok kölcsönös tiszteletével minden különösebb, emóció nélkül intézik el. A kor szelleme nem kedvez a közjogi harcoknak, épp oly kevésbé, mint a teológiai

perpatvaroknak. A politikai szenvedélyt nem a király és a nép közötti határviellongások korbácsolják fel, hanem a nép egyes osztályainak egymás közötti ellentéte. Az az ösztönszerű érzés él a lelkekben, hogy a társadalmi osztályok egymáshoz való viszonyától függ a nemzetek fejlődése, az egész emberiség sorsa. Az egész politikai mozgalom úgy szólván a szociális kérdés körül forog, miután az egyes néprétegek jogviszonyát nem közjognak, hanem szociális ügynek szokták nevezni. A nagy, világraszóló probléma abban van, mennyi jó-r létet s ennél fogva mennyi kultúrát tud a társadalmi berendezés az egyeseknek biztosítani. Ezért hevülnek az emberek, ezért küzdenek, szervezkednek, ezért áldozzák fel existenciájukat és életüket. A nálunk fennálló politikai szervezetek azonban még mindig a régi tradíció békőiban sínylődnek, melyek a király túlkapásai ellen való harcot állították homlok^ térbe, ők erre a harczra vannak berendezkedve. Ragaszkodnak ehhez a taktikához többnyire hagyományból és megszokottságból és felette csodálkoznak, hogy a csengő jelszavak, melyek azelőtt a népet talpra állították, az abszolutizmus réme, a király rossz tanácsadói miatt való aggály többé senkit sem ijeszt meg.

A nagy tömegek ezt a fölösleges küzdelmet a legnagyobb közönnyel nézik, ők a szabadságot nem a királytól féltik, hanem a történelmi osztályoktól, ők nem a királyi hatalomtól, hanem a kiváltságos rétegektől akarnak nemzeti vívmányokat szerezni. A professzionátus magyar politika végtelen sivársága éppen onnan ered, hogy nem a nép érzelmi világába kapcsolódik bele, hanem egy elavult, hiteveszett tradíció útvesztőjében bolyong. E mellett az öntudatra ébredő tömegek a politikai hatalmasságokat azzal is gyanúsítják, hogy ez a közjogi feleselés nem is öntudatlan és nem ártatlan gondolatszegénységből ered, hanem inkább ravasz taktika, melynek célja a szociális kérdések és a népszerű reformok tárgyalása elől kitérni. Vajjon ez a szemrehányás igazolt-e vagy nem, azt felesleges itt kutatni. De tény az, hogy ez a jobbadán formalisztikus közjogi pártoskodás, az alkotmánybiztosítókra való aspiráció vagy a királyi jogkör megbolygatása a nép érdeklődését nem tudja felkelteni. A királyi hatalom ellen küzdő tábor hadállása ennél fogva a lehető legszerencsétlenebb. A király visszautasítja követeléseiket és a nép megtagad velük minden közösséget. Ez a szerencsétlen taktika nem ügyetlenségből

ered, hanem annak a lejárt politikának természetes folyománya, mely sem a királyért, sem a népért nem küzd, hanem csak szűk osztályérdeket képvisel, a mi azután teljes izoláltságra vezet.

AZ UDVAR ÉS A DEMAGÓGIA.

Roppant jellemző, hogy az arisztokrácia panaszkodik az udvar demagóg tendenciája miatt. A vádban van valami monstruózus, mert az udvar és az arisztokrácia századokon át szolidaritásban voltak és a régi theória szerint az arisztokrácia főfunkciója abban állott, hogy közvetítő szerepet vigyen a nép és a korona között. Honnan ered tehát a jelenlegi egyenetlenkedés, melyre a fentemlített vád olyan élesen rámutat?

A modern királyság nagy küzdelmek és megpróbáltatások után végre arra a tudatra ébredt, hogy a király érdeke egyenesen megköveteli a nép boldogulását és fejlődését. Ha már most e három tényező: a király, a nép és az arisztokrácia egymás közötti viszonyát elfogulatlanul vizsgáljuk, arra a megállapításra jutunk, hogy a fejedelem közvetlenül érdekelve van abban, hogy a nép jólétben éljen

és a tények mindennap éreztetik vele e szolidaritás szükségét. Az arisztokrácia esete azonban másként áll. Egyéni és osztályérdekei érvényesülhetnek akkor is, ha a nép tudatlan, gyenge és szegény. Egy nyomorúságban sínylődő országnak királya nem lehet hatalmas^ ellenben szomorú közállapotok mellett is nem egyszer virágzott ki az oligarchia lópvirágja. Természetesen az arisztokrácia valódi érdeke nem ellenkezik a nép jólétével és teljesen megfér vele. De ehhez a megismeréshez kell a szolidaritásnak magasabb felfogása, a nyomasztó kiváltságokról való lemondás és a monopolisztikus politikai vezérletről való abdikáció. Történelmi tények bizonyítják, hogy a királyság előljárt népies hivatása felismerésében. Sőt a király nagy harcokat vívott az arisztokráciával, mert a nép áldozatképességét az állam céljaira és nem az oligarchia hasznára akarta lefoglalni. Az oligarchia a legnagyobb ellentállást fejtette ki, de sok esetben sikerült a nép bőrére megalkudnia. Mária Terézia urbaniális reformkísérlete óta nagyon sokszor hangzott fel a vád, hogy az udvar demagógiára adja a fejét, hogy az udvar a jobbágyokat a nemesség ellen akarja uszítani. Nagyon sokszor sikerük is éppen a tömegek

előítéletének felhasználásával a király népbarát, demokrata törekvése ellen nemzeti ellentállást szervezni, mely azután a tömegeket vetette vissza a régi jogtalan állapotba.

A VÁLASZTÓREFORM ÉS AZ ARISZTOKRÁCZIA.

Vajjon mennyiben fogja az általános titkos szavazati jog az arisztokrácia politikai hatalmát csökkenteni és speciális osztályérdekeit veszélyeztetni? Érdemes ezt a kérdést elfogulatlan vizsgálat tárgyává tenni. Mert állapítsuk meg egészen objective, hogy az arisztokráciának joga van, hogy osztályérdekeit védje és különleges pozícióját minden csorbítás ellen megóvni igyekezzék. Még azt sem vehetni rossz néven tőle, hogy külön érdekeit mint egyetemes nemzeti érdeket igyekszik feltüntetni és úgy kíván szerepelni, mintha egyedül a nemzeti érdek, melyet szíven hord, készítené arra, hogy a politikai vezérszerep megtartásáért háborúba bocsátkozzék. Ezek a politikai küzdelem megszokott cselfogását, melyek tömeghatásra számítanak és erkölcsileg nem esnek súlyos beszámítás alá. Hogy ezt a fent felvetett kérdést megvilágítsuk, legyen szabad

az angol főrendiház körüli küzdelem egy érdekes epizódjára emlékeztetni. Rosebery tudvalevőleg olyan megoldást ajánlott, hogy a születésénél fogva jogosított hétszáz lord a saját soraiból száz tagot válasszon, a kik a király által érdemeiknél fogva kinevezett peerekkel együtt a megreformált első kamarát alkossák. Ez indítvány a lordok között óriási elkeseredést szült. «Könnyű Roseberynek, — monda a főnemesség zöme, — miután tudja, hogy ő, mint országos hírvé politikus, minden esetre a felsőház tagja lesz. Ezért könnyen rááll arra, hogy jogainkat konfiskálják. Mi születésünknel fogva tagjai vagyunk a lordok házának és ott akarunk maradni. Itt nem holmi érdemekről, hanem szent és sérthetetlen jogról van szó, mely olyan szent és csorbíthatatlan, mint a király vagy a parlament joga.»

Ez a példa világosan megmagyarázza a választóreform következményeit az arisztokrata birtokállományra. Mi lesz azzal a sok főrangú nullával, a kik csak származásuk és konnexióik révén jutnak mandátumhoz és hivatalhoz. Lord Rosebery nem tartotta azt arisztokrata érdekeknek, hogy érdemnélküli osztálytársainak pretenzióit támogassa. De ha az osztályérdek az ily állásfoglalást meg is követelné, itt az a világos

eset forog fenn, hogy az arisztokrata érdekek az országos és nemzeti érdek előtt meg kell hajolni.

ANGOL ÉS LENGYEL ARISZTOKRÁCZIA.

Európában, azt lehet mondani, kétféle arisztokrata-rendszer van. A brit szisztéma az első helyet az államban az arisztokráciának foglalja le. De amellett az állam hatalmát is tiszteletben tartja, mert már arra a tudatra emelkedett, hogy a gyenge államban az arisztokrata hatalom nem sokat ér és az állammal együtt ő is megbukik.

A brit lordok tehát, bármilyen erélyesen védik is előjogaikat, mégis engednek a nagy áramlatoknak és nem pazarolják erejüket arra, hogy azokat mesterségesen visszaszorítani iparkodjanak. A másik felfogás azon faj után, mely azt legélesebben kidomborította, lengyel rendszernek nevezhetnénk el.

A szármát pán-ok az államot nem tekintik egyébnek arisztokrata alkotásnál, vagy inkább kreatúránál. Az arisztokrata kiváltság csorbítása az ő szemükben tehát az állam felforgatása és aláaknázása. Azt a tételt, hogy a nemesi előjogot el kell törölni, ha időszerűtlenné

és károssá válik, nem találni kátéjukban. Erre a belátásra ők nem képesek.

Az angol osztályharcokban végre kialakult, hogy a történelmi jog a nemzeti fejlődést gúzsba köti, a nemzet gyarapodását akadályozza. A lengyel főnemesség azonban csöknyösen ragaszkodott a tételhez, hogy a történelmi osztály csorbítatlan felsőbbségéhez fűződik az állam jóléte és boldogulása.

Hogy hová vezetett ez az úgyszólván államellenes, szinte anarchista tétel, az tudott dolog.

Lélektanilag nagyon érdekes, hogy a lengyel mágnások, ámbár a legridegebb osztály érdek alapján állottak, mégis az áldozatkészségnek és hősiességnek fényes példáját adták és ebben a tekintetben semmi más nemzet mögött nem maradtak el. De a lengyel szlachta hazafiasága és önfeláldozása csak a saját ügyét, a privát domíniumát védte. Ezért éltek-haltak, ezért küzdöttek, lázongtak és szenvedték a számkivetés és mártíromság keserűségeit.

De bármilyen végzetes csapás érte is a hazát, arra a tudatra sohasem ébredtek, hogy a nép elnyomottsága és züllöttsége a kútforrása minden bajnak, hogy az oligarchia hatalmi túltengése okozta nemzetük romlását. Évtizedeken át törte a lengyel arisztokrácia

fejét mindenféle összeesküvésen, a külföld intervencziójának kieszközlésén, minden követ megmozgatott, fűhöz-fához kapkodott, a pápa közbenjárásától, a népek rokonszenvétől várták hazájuk feltámadását. Csak egy mentőgondolat nem jutott soha eszébe az elvakult főrangú társaságnak: hogy előjogaikról az elnyomott néppel szemben lemondjanak. A lengyel állam visszaállítása az ő szemükben főleg az oligarchia feltámadását, uralmának visszanyerését jelentené. Ezért búsultak, ezért küzdöttek és szenvedtek, Ez volt forradalmaik mozgató ereje,

Még Lengyelország felosztása után is a Sztarosztok olyan rosszul bántak parasztjaikkal, hogy az osztrák kormánynak csak a kisujját kellett megmozgatnia, hogy a tömeget a nemesség ellen bosszúhadjáratra felbújtsa. A lengyel arisztokrácia javíthatatlan volt. Nem okult és nem okulhatott. Mert ha exkluzivitásáról lemondana, akkor megszűnne kiváltságos osztály lenni.

Még egy érdekes vonásról kell megemlékezni. A lengyel főúr rendszerint sokkal kedvesebb és szeretetreméltóbb a polgársággal szemben, mint a gőgös lord. Ez differáló helyzetükben leli magyarázatát. A lengyel főúr

minden kétségen felül álló pozíciónak örvend, ő tehát könnyen lehet bájos és leereszkedő. Neki nem kell tartania attól, hogy a plebejus valahogyan egyenrangúnak tartsa magát vele. Ellenben a brit lord minduntalan erős demokrata támadásoknak, kiváltságai kétségbevonásának van kitéve. Neki tehát résen kell lennie, védekeznie kell a plebejusok ostroma ellen és bizonyos ridegség és tartózkodás által kénytelen jelezni, hogy a demokrata nivellírozás még nem tudott rajta kifogni.

A mi a magyar arisztokráciát illeti, az Széchenyi korában határozottan az angol rendszer hívének vallotta magát. Az ébredő szociálista- és demokrata áramlat azonban bizonyos aggályokkal töltötte el, úgy, hogy a történelmi osztály nálunk most sokkal kevésbé szabadelvű, mint Széchenyi korában volt. Akkor tudniillik politikai vezérletük vitán felül állott, míg most a plebejusokkal meg kell azt osztaniok. A modern tendenzia határozottan odaírnyul, hogy az arisztokrata befolyás kizárólagosságát megtörje. És főnemességünk még nem emelkedett annak felismerésére, hogy kevesebb előjog a hatalmas nemzeti államban; többet ér, mint nagyobb kiváltság egy szegény és függőségben tartott társadalomban.

PESSZIMIZMUS A POLITIKÁBAN.

Minden újítás úgy köszönt be a világba, hogy a konzervatívok legsötétebb pesszimizmusát igazolja.

A jobbágyság eltörlése tényleg mind a földbirtokosság, mind a jobbágyság gyenge elemeit tönkretette. A rossz gazda nem tudta az átmenet nehézségeit legyőzni, a kényszerhez szokott lusta jobbágy a szabadság erős levegőjét nem bírta s a kemény fegyelem hiánya folytán elzüllött. De azért komolyan nem kívánhatta senki, hogy ez aránylag csekély számú kiselejtezendő elemek miatt oly reform maradjon el, mely annyi becses erőt felszabadított, az országot felvirágoztatta s előmozdította a jövő nemzedék magasabb kultúráját.

Ugyanaz, a mi a jobbágyság esetében történt, észlelhető más reformoknál is. Igazuk van pl. azoknak, kik a strike által kicsikart magasabb munkabérről azt állítják, hogy a munkások ennek folytán többet dorbézolnak és korcsmáznak. Megengedjük, hogy ez nagyon sok esetben bekövetkezik. De ez csak a gyenge elemekre áll, kik a régi rabság undok szokásait még nem vetköztették le. Azért a magasabb munkabér s a rövidebb munkaidő

milliókra nézve nagybecsű vívmányt jelent és lépcsőfokozatot a magasabbrendű élettartáshoz. Az átmeneti állapot visszasságai senkit se riasszanak el a haladástól. Minden reform, minden haladás úgyszólván befektetés, mely a jelenre nézve bizonyos teherrel jár, hogy a legközelebbi nemzedéknek dúsan gyümölcsözzön.

KÖZIGAZGATÁSI REFORM.

A közigazgatás kérdése tulajdonképpen kettős problémát foglal magában: egy magyart és egy nemzetközit.

A magyar probléma végtelenül egyszerű. Itt csak arról van szó, hogy a közigazgatás patrimorális jellegét, mint a földbirtok tartozékát megszüntessük és azt valódi rendeltetésének adjuk vissza. Mindazok, kik a jelenlegi megyerendszer fenntartása mellett kardoskodnak, tulajdonképpen nem akarnak egyebet, mint a földbirtok avitikus fennhatóságát a jogilag, de nem társadalmilag felszabadult hajdani jobbágyság felett fentartani.

A mi pedig a mai megye alkotmányvédő funkcióját illeti, arról már számtalanszor ki lett mutatva, hogy ez arra épp oly kevésbé

képes, mint a hogy a hajdú rozsdás fringiájával nem tud a Manlicherrel felfegyverzett katonasággal szembeszállni.

Ha az alkotmány nem talál más védelmet, mint azt, melyet a megyei urak, — a kik nem kevésbé szegény beamterek, habár hajdani birtokos nemesek ivadécai — tudnak nyújtani, akkor bizony befellegzett az alkotmánynak.

Az alkotmányvédelem, mint jelszó, a megyei közigazgatás pártos osztályjellegének palástolására kitűnő és nagyon hatásos. De ha valaki igazán meg van győződve, hogy az abszolutizmust, ha ránk szakadna, a mai megye vissza fogja kergetni sötét odújába, vagy hogy a mai megye a nemzeti közvélemény erejével fel van fegyverkezve, akkor az gyógyíthatatlan illuzionista, a ki ellen az istenek is hiába küzdenek.

A közigazgatási reform célja tehát nem lehet egyéb, mint az adminisztrációban a birtokososztály mindenhatóságát és osztálybeli elfogultságát megszüntetni, úgy hogy az ne csak az urak érdekeit szolgálja, hanem úr és paraszt közti konfliktusban is részrehajlatlan intézkedésre legyen képes. A megyei közigazgatást ebben a szellemben kell reformálni és

a megyei urak önkormányzatát az egész közönség önkormányzatává kell átalakítani.

AZ ÁLLAMI KÖZIGAZGATÁS MODERNIZÁLÁSA.

Az állami közigazgatás ellen is tömérdek a panasz. Azt mondják, hogy* nehézkes, időt, pénzt pocsékol és teljesen nélkülözi a felelősség tudatát.

E kifogások ellenére az államosítás mindinkább tért hódít és terjedőben van a tendencia, hogy minél több nyilvános funkciót az államra ruházzanak át. Az állam *jelenleg* nemcsak vasutakat adminisztrál, hanem iparvállalatokat is vezet és erős mozgalom fejlődött ki, hogy az állam az összes szén- és fém-bányákat kezelésébe vegye.

A vasútigazgatás adminisztratív szempontból azzal a mélyreható következménnyel járt, hogy a bürokrata formákat enyhítette és a gyorsaság, melyet a vasúti kezelés igényel, úgyszólván ráragadt az adminisztrációnak erre az ágára. De az általános felfogás még mindig az, hogy az állami adminisztráció szükségképp tehetetlen és költséges. A feladat az, hogy a közigazgatás ebből a jellegéből kivetköztessék. Mert az állam szocializáló tevékenysége mind-

inkább terjed. A biztosítási ügy egymagában is óriási funkcióit hárít rá. Ezek a feladatok mind hozzájárulnak, hogy az állami közigazgatás régi nyavalyáit megszüntessék és új szellemet öntsenek beléje. Az államosítás minden téren feltartóztatlanul halad. A közigazgatásnak ezekhez az új feladatokhoz alkalmazkodnia kell. Példát kell vennie az óriási kapitalisztikus vállalatokról, melyek szervezete azon vezéreszmén alapul, hogy minden közeg bizonyos önálló, céltudatos felelős munkát végez, hogy a munkaerőt gazdaságosan alkalmazza, jól kihasználja és a munkát az eredménynek megfelelőleg fizeti.

Az állam viszont nem takarékoskodik munkaerővel és hárman végeznek oly munkát, melyet egy ember könnyen elintézhet. Ez az állami bürokratizmus rákfenéje. Ezt ki kell küszöbölni és a magánvállalkozás igazgatási elveit meg kell honosítani az állami adminisztrációban. A modern állami közigazgatás szervezése olyan mélyreható és nagyfontosságú, hogy ezt a reformot bátran lehet a parlamenti rendszer megállapításával egy sorba állítani.

MIÉRT PUSZTUL EL AZ ANTIK KULTÚRA?

Az antik kultúra, bár bámulatos remekműveket produkált, rombadőlt és méltán kérdezhetjük, vajjon nem fog-e ugyanerre a sorsra jutni a mi civilizácziónk is?

Ha az egyiptomi, görög és római kultúra pusztulásának okait kutatjuk, azt találjuk, hogy egyik főoka a rabszolga és a szabad ember közti megkülönböztetésben rejlik. A rabszolgaság az urat épp úgy korrumpálja, mint a szolgát. Az úr gögös, elpuhult és kegyetlen lesz. A szolga aljas, gyáva és éppenséggel nem hajlandó a társadalmat a külellenség ellen megvédeni, Minden társadalom, melyben százezrek nyomorban sínylődnek, a kiket semmiféle érdek nem fűz az állam fennállásához, előbb-utóbb elpusztul, mert nem képes hatásom ellentállást kifejteni támadásokkal szemben.

A különbség az antik és modern civilizáció közt abban van, *hogy manapság a tömeg legnagyobb nyomorúságában is azon elvi alapon áll, hogy neki joga van osztálya felszabadításáért kezdeni, a mi a rabszolgaságban kizárt dolog volt.* A modern társadalom fennállását és fejlődését úgyszólván a proletár elégedetlenség garantálja, mert addig, míg egyetlenegy

reményszál ébren tartja benne a hitet, hogy a társadalom keretén belül is boldogulhat, érdeke őt arra ösztönzi, hogy az állam átalakulására és reformálására törekedjék, nem pedig annak anarchisztikus lerombolására.

A PARLAMENTI ERKÖLCSÖK ELDURVULÁSA.

Sokat panaszkodnak a parlamenti erkölcsök eldurvulása miatt. Nézzük közelebbről az okokat, melyek a magas kulturális nivó korszakában a legkiválóbb emberek gyülekezetét arra viszik, hogy szenvedélyeiknek barbár és kulturellenes kifejezést adjanak. Állapítsuk meg elsősorban, hogy a parlament rendeltetésénél fogva küzdőtér. Az érdekek, elvek és ambíciók főleg vitatkozás és érvelés által iparkodnak egymásra hatni. De az argumentáció — ezt mindenki belátja — meglehetősen hatástalan, valójában nagyon csorba fegyver. Senkit sem lehet meggyőzni, a kinek érdeke az, hogy ne legyen meggyőzve és a ki ezer szállal bizonyos párt-hoz, bizonyos programhoz van kötve. Az egész parlamenti küzdelem tehát harc hatástalan és elégtelen fegyverekkel. A küzdelem tulajdonképpen nem is küzdelem, hanem rendszerint hiábavaló és hatástalanságra kárhoz-

tátott retorika, mely semmit el nem dönt és mely a dolgokat nem tudja dűlőre vinni. Nem csoda tehát, hogy még a józan emberek is a ragyogó, de alapjában véve nyavalyás beszéd-torna folytán idegeskednek, türelmetlenkednek és szenvedélyes kifakadásokra ragadtatják magukat, vagy a szenvedélynek manifesztációja által többet vélnek elérhetni, mint meddő okoskodással. Ez tulajdonképpen a sokszor emlegetett parlamenti eldurvulásnak az oka.

De ha meggondoljuk, hogy ezek a durvaságok a hajdani véres párttusákat és utczai harcokat helyettesítik, be fogjuk látni, hogy mégis csak jobb, hogy a pártemberek egymással gorombáskodjanak, mint hogy öldössék egymást, sőt a parlamenti durvaságokban, ha azokat a hajdani pártharcok vérengzéséhez viszonyítjuk, jelentékeny kultúrhaladást fogunk látni.

JAVÍTJA-E A STRIKE A MUNKÁSOK HELYZETÉT?

A közgazdászok mindig azzal érvelnek a strike ellen, hogy a béremelés a termelést megdrágítja, ennélfogva a fogyasztás is csökken. Ez a csökkenés természetesen kevesebb munka-

erő alkalmazását vonja maga után és így végeredményben a strike a munkások összességére még akkor is balul üt ki, ha sikerül a béremelést kierőszakolni.

Ha ez valóban így állana, akkor a strike éppen a munkás szempontjából kárhóztatandó volna. Azonban ez az érvelés inkább kápráztható, mint alapos. Mert nem lehet tagadni, hogy minden béremelés a munkás nagyobb fogyasztási képességével jár és a jobban fizetett proletár többet költhet cipőre, ruhára, élelmiszerekre, mint az éhbéren dolgozó ember.

Ez a többfogyasztás bizonyára ellensúlyozza a hiányt, mely a béremelés következtében beállott drágulás folytán másnemű cikkekben keletkezik. Tegyük fel, hogy a cipésmunkások sikeres sztrájkja a cipőt megdrágítja és ennél fogva a fogyasztás alábbszáll. De a cipésmunkásoknál lábrakapott magasabb élettartás más cikkekben nagyobb keresletet és ennél fogva fokozottabb termelést fog előidézni.

A produkció és a munkaalkalom tehát a bérharcz által színleg apadt ugyan, de valójában csak a termelendő cikkek változnak. A munkásszükségletnek dolgozó tömegprodukció minden esetre új lendületet fog venni, a

mi a közgazdaság egyetemére feltétlenül üdvös dolog.

Természetesen a munkások is kénytelenek a magasabb bér által megdrágult termelési költséget viselni, de a mérleg mégis javukra billen. A legtöbb esetben a béremelés a tőkekamat és a vállalkozó nyereség rovására megy és ez feltétlenül a legüdvösebb hatás, melylyel a bérharcz járhat. A vállalkozási tőke, mely természetesen a legkülönbözőbb konjunktúrákkal számol és minden kockázatot kalkulációjába bevon, a béremelést aránylag legjobban bírja és a legtöbb esetben sikerül a teherszaporítást az ő erős vállaira áthárítani.

Minden esetre könnyű kimutatni annak a nézetnek téves voltát, mintha a béremelés a termelést csökkentené. Sőt joggal lehet mondani, hogy a munkásjólét emelkedése okvetlenül szükségképpen a tömegprodukció emelésére is vezet.

Ezt különben az utolsó két évtized alatt észlelt tények megczáfolhatatlanul bizonyítják. A legújabb korszak két jellemző vonása egyrészt a bérharczok gyakoriságában, másrészt a termelés példátlan fellendülésében domborodott ki. Ha a bér magassága, a mint az ósdi közgazdászok állítják, a termelés megszorítá-

sára vezetne, akkor ez a két jelenség együttvéve kizárt dolog lett volna. *Már az a tény, hogy a sikeres sztrájkok ellenére az ipar példátlanul fellendült, élő tanúbizonysága annak, hogy a bérmagasság által megdrágult termelés a gyáriparra nem hátrányos, vagy legalább véglegesen nem hátrányos.* Sőt majdnem bizonyos, hogy a magasabb bér erősen hozzájárult az ipari terjeszkedéshez és nagy tényező volt a közgazdaság emelkedő mozgalmában.

Kétségtelen tehát, hogy a béremelés által nagyobb fogyasztóképességre jutott munkás pénze visszaönlük a gyároshoz és a termelés egyik legtermékenyítőbb faktora lesz. A strike tehát úgy hat, mint a gyorsított és egészségesebb vérkeringés, melyben a nagyobb munkabér az elernyedtt vért felpezsdíti, mire az, mint a tehetősebb fogyasztó költekezése a termelőhöz visszatér.

Az államnak pedig nem érdeke egy olyan folyamatot ellenezni, mely, mint a bérharcz, a nemzeti jövedelem jobb felosztását czélozza, a leggyengébb osztály, a munkások bevételeit valamicskével emeli, a legerősebb réteg jövedelmét, a vállalászosi tőke és tőkésék járadékait valamicskével csökkenti.

AZ AGITÁTOROK.

Nem igazolt az a panasz, hogy az emberek örökké nyugtalankodnak, minduntalan veszedelmes újításokon törik fejüket és természetes hajlandósággal bírnak arra, hogy minden népbolondítónak felüljenek. Ez teljesen téves állítás.

A szegény ember kiválóképpen konzervatív. Gondolatszegénysége és lelki tunyasága pre-desztinálja őt arra, hogy minden újítástól irtózzék és hogy a szokáshoz vakon ragaszkodjék. E mellett előrelátása is nagyon korlátolt, tehát nem hajlandó jövő sorsának javításáért nagy kockázatba belemenni. Ez nagy vonásokban a szegény ember lelki természetrajza. Ebben teljesen megegyezik társadalmi ellenlásásával, az arisztokratával, csakhogy a szegény ember egészen önzetlenül, sőt többnyire érdeke ellen is konzervatív.

A tömeg ezen lelki diszpozíciójával szemben óriási erőfeszítésbe kerül azt fásultságából felrázni, közönyét megtörni, megrögzött előítéletei ellen küzdeni.

A szocialista propaganda csodával határos munkájának sikerült ebbe a sötét odúba bevilágítani és a küzdelmet a tudatlanság és

önzés hétfejű sárkányával felvenni. Képzeljük, mit tesz az, a szegény emberben felébreszteni azt a tudatot, hogy az ő sorsa más milliók sorsával, a kik messze földön élnek, szorosan összefügg és ezt a tudatot annyira felcsigázni, hogy a szegény ember fanatizmusában még gyermeke szájától is megvonja a fillért, melyet pártadó fejében kérnek tőle, hogy idegen sztrájkolókat támogasson és a világraszóló szolidaritást megpecsételje. Mondják ugyan, hogy ezt a fanatizmust éppen az üldözés és a hivatalos presszió növesztette nagyra. Ez kihívta a szegény ember daczosságát, felkeltette benne a vértanúság utáni beteges vágyódást és az embereket tömegesen terelte a szocializmus karmaiba.

De a valóságban a börtön és a tolonczház mégsem bizonyult olyan nagy toborzónak, a mint azt gondolják. Kell, hogy a rajongás már magas lobot vetett légyen, hogy az ember büntetést és üldözést koczkáztasson és hitéért szenvedésekkel tanúságot tegyen. Ha ez a lelkesedés a gyenge emberekben a félelmet el tudta nyomni, akkor ez a rongyos szocialista apostol műve volt. Fenséges és utánzóhatlan példája az eszmék terjesztésének a mai szkeptikus, kényelemszerető korban! Csak

a vallási fanatizmus tudott ilyen sikereket felmutatni! De itt csodák és földöntúli képzetek nem segítettek és nem puhították az embereket. A szuggesztió ellentállhatlan hatalma, melyet az agitátorok kimutattak, példátlanul áll a politikai mozgalom történetében és mint intellektuális tömeghatás korunk egyik legmeghatóbb és legimpozánsabb jelensége.

A PLUTOKRÁCZIA.

A plutokrácia elleni gyűlöletet éppen annak demokrata és liberális alapja élesíti. Milliomos mindenki lehet, de milliók közül csak egynek jut a szerencse és pedig nem oly nemes kvalitások alapján, melyek előtt meg kellene hajolni és melyek az irigységet elnémítanak. A pénzcsinálás mestersége tudvalevőleg nem függ nagy intellektuális képességektől és nagyon közönséges emberek nagy bravúrt fejtenek ki ezen a téren.

Hajdan a nagy gazdagság a magas rang vagy a politikai hatalom tartozéka volt. A gazdagok távol a tömegtől királyi magasságban trónoltak és legendás félhomályban folytatták gyöngy-életüket. A demokrata korszakban a közelség szétfoszlat minden presztízst és nem emel-

kedik többé az osztályok közt az a válaszfal, mely a kritikát elcsüggesztette és elnémította. A közönséges halandó annakelőtte nem merte magát egy sorba helyezni a főrangúakkal, nem merte alacsony sorsát a vezető osztály emberével párhuzamba állítani. Blaszfémiának tekintették volna, ha ő olyan igényekkel, melyek szféráján túlmennek, állott volna elő.

Ez mainapság teljesen megváltozott. Miután az egyenlőséget proklamáltuk, elég szerényeknek hisszük magunkat, hogy azt nem vesszük szósz szerint, de az óriási megkülönböztetést gazdag és szegény között semmi esetre sem véljük tűrhetőnek. Plebejusi becsvágyunk felhárad azon tény ellen, hogy polgártársunk, kivel talán nemrég a lajtorja legalsó fokán együtt kínlódtunk, egyszerre csak milliomosnak csapott fel, míg mi még mindig a porban fetrengünk. Az egyedüli elégtétel, melyet vehetünk, abban van, hogy a szerencsés versenytársat irigységgel és gyűlölettel üldözzük.

A demokrata korszak főleg a gyűlölet és irigység korszaka. Vagy nevezzük azt az emberi méltóság felágaskodásának a sors kegyetlensége ellen? Mert ha az intelligens, munkabíró ember ocsmány házbérgondjai között a plutokrácia olympusi magaslatára feltekint, mi

egyéb marad hátra számára, mint az irigység: vad tombolásában megkönnyebbülést keresni vagy bevallani, hogy a demokrácia tisztára utópia, a míg százezrek egyetlenegy szerencsefi javára küzködnek és raboskodnak.

KORRUPCZIÓ ÉS CZINIZMUS.

Minden színházlátogató tudja, hogy az operettdíva toilettepompája nem a gázsijából telik, hanem sokszor női becsülete feláldozásából származik. De senkinek sem jut eszébe azt kifogásolni. Mindenki megszokott dolognak, rendjén valónak tartja azt, melyen okos ember nem akad fönn.

Ez tipikus példája annak az erkölcsi eltévelyedésnek, melylyel bizonyos bűnöket, miután forrásuk mélyen a társadalom szervezetében gyökerezik, cinikus fásultsággal elnéznek. Miután a kórság általánosan elterjedt, felháborodásunk végre teljes közönybe megy át, morális érzésünk eltompul, úgyszólván erkölcsi alkoholistákká leszünk, a kikre semmiféle inger már nem hat, nem vagyunk képesek többé nemes haragra és ideális fellobbanásra. A megvesztegetés, a panamázás és egyéb közéleti bűnök nem váltanak ki többé lelkünkben haragot és

czinikus mosolylyal tűrjük a bűnt, mert minden ostorozást és küzdelmet teljesen hiábavalónak tartunk. Csak azt a hitet nem szabad eltéveszteni, hogy az átlagember inkább szeretne becsületesnek és önzetlennek maradni. De a világ rendje oly keményen sújtja a szegénységben maradt erényt, hogy kedvünk elmegy tőle. Viszont oly mély süvegeléssel üdvözlük a nem leleplezett korrupcziót, hogy semmi szégyelni valót nem találnak benne.

Társadalmi szervezetünkben annyi a mesterséges ösztönzés a kapzsiságra és harácsolásra, mint a menazseriában, a hol az egyik oroszlánt bőven etetik, míg a másoknak csak a korbács jut. Ha ezt a kegyetlen egyenlőtlenséget megszüntetjük és a fenevadat nem böszítjük, akkor az megnyugszik, nem igyekszik a ketrecz vasrúdjaival összetörni és nem támad senkit. Csak az éhes farkas vérengző, a jóllakott csendes és kerüli a harczot. Ez a tétel áll az egész állatvilágra, beleértve annak koronáját és legfőbb ékességét, az emberi bestiát is.

SZELLEMI PROLETÁR.

Szellemi proletárság, ez a fogalom a társadalom szégyenfoltja. Most csak az marad

hátra, hogy azt mondják: A műveltség káros! A szellemi proletariátus elnevezéséből okvetlenül következik, hogy a műveltség csak gazdag embernek való, vagyis a műveltség terjedése tulajdonképpen káros. Tényleg a műveltség abban a perczen kezd szociális szempontból hátrányos lenni, ha a nyomorgástól és koplalástól nem tud megóvni, a mint a mai viszonyok közt nem is képes arra.

A nyomorgó művelt ember a legveszedelmesebb bestia az egész természetben. Magát kitagadottnak, örökségétől megfosztottnak érzi és panaszával, kesergésével feldúlja a közbékét. Ha az ember nyomorog, akkor legyen műveletlen. Mert a műveletlenség az érzékenységet leszállítja, bizonyos fásultságot idéz elő és az embert megtöri. A műveletlen ember csak szubjektív dühvel és elkeseredéssel fájlalja sanyarúságát, de nem képes azt összefüggésben a társadalom állapotával felfogni és személyes ügyét mint általános egyetemes bajt megérteni. Ez teszi a tanult ember nyomorát olyan veszedelmessé. Mert előbb-utóbb az összes nyomorgók szolidaritását felismeri és a társadalom helytelen szervezésében keresi szenvedéseinek kútforrásár.

A konzervatívok, a kik jól értelmezik a mű-

velt proletár lelki állapotát, következetesen járnak el, ha a szegény ember művelődését rossz szemmel nézik és a vagyontalan ifjak egyetemi látogatását a társadalmi béke megzavarása egyik momentumának tekintik.

A jó érzésű professzorok iparkodnak is a szegénysorsú diákokkal szemben tanúsított szigor által ezeket az éhenkórászokat a lateinerpályától elriasztani, mely — mint az általános szólam hangzik — számukra csak csalódást hoz és a társadalomban csak az elégedetlen, hajótörött existenciákat szaporítja.

Ez az eljárás az előrelátás és a társadalmi békéről való atyai gondoskodás színében lép fel. De tulajdonképpen a legnagyobb kegyetlenség rejlik benne és ez az önkényes és természetellenes szelekció, mely az egyetemen lábrakap, alapjában véve a legnagyobb merénylet a kultúra és a haladás ellen. Mert a társadalom, melynek berendezése csak a művelteknek korlátolt számát bírja el, mely a műveltség legcsekélyebb terjedése miatt feljajdul, mondván, hogy ennyi tanult embernek nem tud kenyeret adni, az a társadalom magát par excellence kultúrellenesnek bélyegzi meg. Egyrészt panaszkodni, hogy a felvilágosodás csak nagyon lassan terjed, másrészt sopánkodni,

hogy a műveltek annyira felszaporodnak, hogy nem tudjuk őket elhelyezni, ez az ellenmondás olyan robbantólag hat, mint az anarchisták legveszedelmesebb bombái.

A TALENTUM MINDEN AKADÁLYT LEGYŐZ.

Egyike a legelterjedtebb konvencionális hazugságoknak azt mondja: a talentum mindig fel tudja magát küzdeni! Nagyon kényelmes módon iparkodnak ezt a hamis tételt bizonyítani, midőn mondják: Vagy le tud győzni a tehetség minden akadályt, akkor ez tételünk mellett bizonyít. Vagy letör és nem képes a rengeteg nehézségeken diadalmaskodni, akkor nem volt igazi tehetség, nem volt életképes, nem volt méltó az érvényesülésre és a fenti tétel ezért is igaz marad.

Nyilvánvaló azonban, hogy társadalmunk, melynek közoktatási rendszere nem ad könnyen módot a talentum művelésére, mely az érvényesülést annyi pénzbeli és osztálybeli feltételhez köti, sokat veszít szellemi tartalomban. Minden egyes elpusztult vagy fejlődésében elfojtott talentum a kornak munkabírásából egy tételt levon és így tetemes deficitet jelent. Képzeljük el a XIX. századot Darwin, Edison

és Pasteur nélkül, kiknek a vagyon és szerencse nagy segítségére volt. Minden komoly gondolkodó be fogja ismerni, hogy társadalmi viszonyaink közt még nagy talentumok is, ha nincsenek felfegyverkezve különös szívóssággal és ellentálló képességgel, könnyen veszendőbe mehetnek és elcsüggedhetnek. Legújabbán még az a tendencia is kidomborodik, hogy a szegény ember fia az egyetemről és a tudás forrásaitól elriasztassék hogy ne szaporítsa a szellemi proletariátus sáskahadát.

Igaz, a talentumnak születnie kell. De szüksége van egyszersmind ápolásra és bátorításra. A hol a talentumot nem örömetst fogadják, ott elsatnyul és elvész. Csak nem fogunk arra következtetni, hogy az orosz nép nem bír szónoki képességgel, mert ott kevesebb a nagy debatter, mint Franciaországban vagy Angliában! Bizonyára nem! Jól tudjuk, hogy ennek a hiánynak egyedüli oka az, hogy sem a népképviselőt, sem a jogszolgáltatás nem ad alkalmat arra, hogy orosz Demosthenesek feltűnjenek. Így van az minden talentummal. Heródes gyermekgyilkossága, ha a Megváltót nem is tudta utolérni, mégis a jövő generáció dísztét és reményét elpusztította.

A társadalom tudatában van annak, hogy

felvirágzása érdekében szükséges a talentumot ápolni és támogatni. De az ösztöndíjak és jutalmak csak szegényes segédeszközök. Csak az előítéletektől és osztálybeli elfogultágtól mentes társadalom lehet méltó talaja a talentumnak.

Minden állás, melyet a protekciós tehetetlenség tölt be, merénylet a talentum és halálos bűn a szellem fensége ellen.

A NŐ INFERIORITÁSA.

A nő inferioritása tulajdonképpen szépségében van, vagy szabatosabban kifejezve a nő azért inferioris, mert emberi értékét főleg egy külső kvalitása, a szépség határozza meg.

Ezáltal a nő lelki egyensúlya félrebillen, at mennyiben az intellektualitástól eltávolodik és jobbadán az anyagi, úgyszólván az állati élet-hez közeledik. Az asszony birodalma a szépség. Ez természeti funkciójának az alapja. Megbecsülésének, vonzóerejének döntő momentuma. Egy csúnya asszony és egy buta férfi a közmondás szerint pályatévesztett existenciák.

Már mostan bármilyen jelentőséget tulajdonítunk a szépségnek, bármily nagy szerepet

játszik ez a természet háztartásában, mégis a kultúra és a haladás az emberi forma harmóniájának sokkal kevesebbet köszön, mint az értelem fejlődésének. Ennélfogva a szépség megtestesítőjének jelentéktelenebb szerep jut, mint az ész képviselőjének.

Nincs itt szó arról, hogy az asszony intelligenciája kisebb volna, mint a férfié, a mint-hogy ez a kérdés sokkal kevesebb fontossággal bír, mint neki közönségesen tulajdonítanak. Még ha igaz is volna, hogy a nő agyveleje súlyban könnyebb, mit bizonyítana ez a nő jogi helyzetének elbírálásánál. Azért mert a biológia valakit testben vagy értelemben gyengébbnek minősít, abból nem következik, hogy jogait korlátozni vagy önrendelkezését csorbítani kellene.

Az asszony feltétlenül követelheti a teljes egyenjogúsítást és a teljes érvényesülési szabadságot. Felesleges bizonyítani, hogy intelligenciája méltóvá teszi őt, hogy pleno iure éljen és a jogok teljességét élvezze. A szabadság nincs tehetséghez kötve. Az minden emberi lénynek elidegeníthetlen követelménye.

De tévedés azt hinni, hogy az asszony a teljes jogegyenlőség birtokában valami nagyon sokat nyerne és helyzete csekély számú indi-

viduális eseteket kivéve lényegileg változna. Az asszony mindig a fórum zajától az érzelem csendes birodalmába fog menekülni, a hol neki kiváltságos helyzete van és a hol valódi természetének megfelelő hivatást tölthet be. Nem mintha az asszony nem volna képes bírói, ügyvédi vagy orvosi pályán érvényesülni. Szó sincs róla, hogy ezekre a világrengető feladatokra is épp úgy alkalmas ne volna, mint bármely diplomás senki. De miután ezen férfias foglalkozás gazdaságilag szólva a feleség, a szerető és egyéb speciális női munka utáni keresletet nagyon növelné, az asszony nemsokára az újonnan meghódított pályáktól vissza térne régi hivatásaihoz, a melyekre őt a természet predesztinálta.

A nőiesség egyáltalában az asszonynak olyan különleges hatalmat ad, hogy tekintve a szenvedély és érzelmek magnetikus hatását, tulajdonképpen nem is lehet mondani, hogy az asszony, mint ezen elemi erőnek a letéteményese, inferioris volna. Az asszony gyenge és inferioris az emberiség legmagasabb régióiban, de ellentállhatatlan és uralomra termett abban a szférában, a hol az emberiség leg-erősebb szenvedélyei gyökereznek. Az inferioritás tehát csak viszonylagos. Ennek az alsó-

rendűségnek azonban semmi köze nincs a szellemi kapacitáshoz és semmiképpen sem indokolhatja a női szabadság korlátozását. Viszont ezen a természetadta inferioritáson semmi törvényes újítás nem tud változtatni. Csak ha majd a férfi megszűnik elragadtatva lenni Éva karjának formáságától, szemének csillogásától, fog megszűnni az inferioritás, mely éppen abból ered, hogy Éva ezekkel a bájos és mindenható semmiségekkel törődik, ezek miatt elhanyagolja eszének művelését, intelligenciáját semmibe sem veszi, hogy mint bájos ember nullá az értelem és igazság rideg világában hamisan, alattomosan és kerülő úton világraszóló hatalommal uralkodjon.

(1912 január.)

A KIRÁLY ÉS A SZEGÉNY EMBER.

Egyszer volt egy jóságos és bölcs király, kinek híre bejárta az egész világot. Mindenki dicsérte, mindenki magasztalta aranyos, jó szívét és mindenkinek volt valami kérése hozzája, A kér égetők, a kik rendesen minden királyi palotát ellepnek, seregestül jöttek és a kincstár alig győzött a tömérdek kívánságnak eleget tenni.

A nagy szegénység láttára a király nagyon elszomorodott.

Csak azt sajnálom, — monda egyszer, — hogy legnagyobb örömtől, a jótékonyság örömétől teljesen megfosztanak. A sok kéregetés szívemet egészen megkérgecsítette. Nincs bennem már semmi rokonérzés és részvét a szenvedők iránt. Annyiszor iparkodtak szívemet megpuhítani, hogy most már semmi sem hat rám. Teljesen elfásultam! Bevallom őszintén, most már nem adok sohasem azért, mert segí-

teni akarok, hanem hogy megszabaduljak egy alkalmatlan kéregetőtől.

Persze ezeket a szavakat csak a csalódás és keserűség pillanataiban szalasztotta ki, de nem gondolta őket komolyan. Szíve továbbra is könyörületes és jó maradt, de végleg kiábrándult abból a reményből, hogy bőkezűsége a szegénység ügyén sokat fog lendíteni. A nyomor úgyszólván egy feneketlen kút marad, melyet nem lehet kimeríteni.

Ezrivel voltak az országban emberek, kik akartak volna munkát vállalni, de nem kaptak. Sok jó ember elzüllött, a szegénység megvadította, el aljasította a népet, száz meg száz ember kívánczozott a börtön után, különösen télvíz idején, mert ott mégis oltalmat kaptak éhség és hideg ellen. A királyt ez az állapot mélyen elszomorította. De még megdöbbenőbb volt, hogy a szegénység még a királyi palota küszöbéig is kinyújtotta fekete csápjait és a ragyogó pompa alatt ugyanaz a koldus szegénység terpeszkedett, mint a kunyhóban.

Egy szép napon a király erről kézzelfogható bizonyosságot kapott. Tudakozódott az udvari orvosnál kedves főgenerálisa hogyléte iránt, a ki hosszabb idő óta gyengélkedett.,

— Most már jobban van, — felelte a gyó-

gyászát nagy mestere, — de kellene neki egy kis üdülés délvidéken.

— Hát menjen, — monda a király nagy kegyesen, — adok neki szabadságot, a mennyit csak akar.

— Nem szabadságról van szó, felséges uram, — szolt a professzor, — hanem úti-költségről. A tábornagy, — bocsánatot kérek az őszinteségemért — világéletében mindig adósságokban vergődött és nincs az az uzsorás, a ki még kölcsön adna neki. Fizetéséből sohasem futották a költségek, melyek rangjával jártak. Különb en katonáéknak rendes sorsa.

A király hüledezett. Erről neki sejtelmese sem volt. A generálissal kapcsolatban gondolt dicsőségre, fényes győzelmekre, de arra nem, hogy ennek a ragyogó uniformisban feszengő katonának szíve összeszorul arra a gondolatra, mit mondjon a pénzt sürgető hitelezőnek. E leleplezés a királyt nagyon megrendítette. Rögtön kiutalványoztatta az összeget magánpénztárából és egyszersmind kötelezte a doktort, hogy tájékoztassa egy kicsit az udvari emberek előtte ismeretlen körülményeiről.

A felvilágosítások, melyeket a felséges úr kapott, bizony nem voltak nagyon örvendete-

sek. Egyik régi főminiszter leánya, a ki öreg anyjával silány nyugdíjon tengődött, kénytelen volt állást vállalni és beállott házvezetőnőnek egy gazdag bankárhoz. De még sokkal kíno­sabb volt a következő dolog. Egy csodaszép udvarhölgy, ki állítólag szívszélhűdésben halt meg, valójában megmérgezte magát. Miért? A pénztelenség kergette halálba. Nem volt kauczió, hogy szíve választottjával, egy fiatal gárdatiszttal egybekelhessen és a reménytelen­ség vitte öngyilkosságra.

A király fájdalmában fölajdult. Átkozott czudar pénz! Hát te mindenkit megkeserítesz és kétségbeejtesz! Hát mindenkinek boldog­ságát megrontod és tönkretesz? Minden­kinek megásod a sírját! És nincs senkinek a világon annyi pénze, hogy boldog lehessen!

Dehogy nincs, dehogy nincs!

Megjelent a király előtt mosolygó ábrá­zattal a főminiszter és előadta, hogy egy nagyon nemeslelkű bankár félmillió koronát bocsájtott a kormány rendelkezésére, hogy ez saját belátása szerint emberbaráti és egyéb célokra fordítsa.

— Na ez derék, — monda a király fel­vidultam

— Illő tehát, — folytatta a miniszter, —

hogy egy ilyen kiváló emberbarát királyi elismerésben részesüljön és ez a sasrend nagykeresztjének adományozásában jusson kifejezésre.

A királynak, bárhogy iparkodtak őt bizonyos dolgok hamis beállítására által megtéveszteni, mégis volt némi tájékozottsága a kormányzás alantas fogásaiban is. Ő átlátott a szítán és jól tudta, hogy itt nemes cselekedet külszíne alatt tulajdonképpen rendjelvásár folyik. De ő azért nem haragudott, hanem finom mosolylyal monda:

— Elfogadom felterjesztését, kedves főminiszter úr és igazán örvendek, hogy szegény nyomorgó országomban még akad ember, a ki félmillió koronát áldozhat akár emberbaráti érzelmeinek, akár hiúságának. Engem csak az búsít, hogy míg az egyiknek félmillió fölöslege van, a másinak nincs betevő falatja sem és a minap is egy apa egész családját kiirtotta, mert nem tudott gyerekeinek kenyeret adni és hajléktalanok voltak. Vallja be, kedves főminiszter úr, hogy ez a berendezkedés nem a legbölcsebb és legigazságosabb.

— De ez már sok ezer éve mindig így van, — monda egykedvűen az államférfiú.

— Nem hiszi ön, — folytatta a király lel-

kesen, — hogy az volna a méltó feladata a politikának, hogy ezeket a szívfacsaró abszurdításokat megszüntessük.

— Ezzel csak az utópisták foglalkoznak. A politikának nincs ehhez semmi köze, — mondta mély meggyőződéssel a miniszter.

— De nem hihetem, — szólt a király, — hogy éppen ez az ügy, mely az egész nemzet és minden egyes ember életébe olyan mélyen belenyúl, éppen a politikusokat egészen közönyösen hagyná. Nem, ezt az állapotot nem tűröm többé! Csináljanak politikát, a mennyi tetszik, alakítsanak pártokat, buktassanak kabinetet! De én addig nem nyugszom, míg egy gyökeres reformot, egy nagy átalakulást keresztül nem viszek. Nem volnék méltó királyi tisztemre, ha minden erőmet a szegénység szent ügyének szolgálatába nem állítanám. Utálok a dicséretet, hogy jó és nemeslelkű vagyok, holott alattvalóim százezrei állati sorban vannak, nélkülöznek, szenvednek és rablás, betörés, gyilkolás által bosszulják meg magukat a mostoha társadalmon. Nem, ezt tovább nem tűröm! Én királyi hatalmam teljességével fogok élni és majd megtalálom a módját, hogy a nyomort kiirtsam és koldus népemet az emberi öntudathoz méltóbb sorsra juttassam.

A miniszter nagy álmélkodással hallgatta e szavakat. Konstatálta magában, hogy most szembekerült egy igazán királyi hóborrtal, mely azt hiszi, hogy neki minden lehetséges, holott valójában a felséges úrnak fogalma sincs a politika realitásairól. Majd kijózanodik, gondolta a miniszter és mély meghajlással távozott.

A királyt azonban gondolatai nem hagyták nyugodni. Az az érzés, hogy neki a nyomorúság ellen való harcot fel kell vennie, mind mélyebben elhatalmasodott szívéen. Mindig emésztette magát, töprengett nagy akciója felett, nem volt nyugta se nappal, se éjjel.

Éppen karácsony táján, mikor a szegények ezrei sóvárogva nézték a paloták fényárban úszó ablakait, mikor a sorvasztó nélkülözés és mámorító bőség közti különbség oly mélyen bántja az érzelmesebbet, éppen szent karácsony idején a jóságos király egész rabja lett az ő rögeszméjének és az Ur születésének éjszakáján a következő csodálatos álmot látta:

A főminiszter belépett a király dolgozószobájába, mire ez így szólt:

— Most már tudom, hogyan kell eszmémet megvalósítanom. Találtam egy megoldást.

Ha a szegénységet nem is tudjuk teljesen eltörölni, legalább annyit fogunk elérni, hogy minden munkabíró ember szerény megélhetése biztosítva legyen. Mindenesetre el kell tűnni az óriási vagyonoknak és ezzel egyszersmind meg fog szűnni az a nyomasztó hatalom, mely a gazdag ember erejét majdnem a királyi hatalom fölé helyezi. Én elhatároztam tehát, hogy az örökösödési jogot eltörölöm vagy szabatosabban: az örökösödési jogot a nagy vagyonokra nézve annyira korlátozom, hogy a milliomos örököse annyit kapjon, mint most az állam, az államnak pedig az örökös része fog jutni. Mert én is azt tartom, a mit egyszer egy híres milliárdőr mondott: A legnagyobb szegény gazdagon meghalni és nagy vagyont hátrahagyni.

— És felséges uram — kérdezte a miniszter — abban a hiszemben van, hogy ezzel az intézkedéssel a szegényeken nagyon fog segíteni?

— Azt hiszem — egyrészt azzal, hogy az állam tetemes összegek birtokába jut és ezekkel megvalósíthat bizonyos emberbaráti célokat, melyek jelenleg pénz hiányában sínylődnek. Képzeld, mennyit fogunk tehetni az elhagyott gyermekek, az üdülőtelepek, a munkát-

lanok és más czélok érdekében, melyek most a koldustarisznyával összegyűjtött fillérekben tengődnek. De ez még hagyján! Még nagyobb áldás lesz az a reform más irányban. A kisembereknek sorsa nagyon fog javulni, ha egy kissé lélekezethez jutnak, ha a vagyonfelhalmozás öldöklő versenyétől megszabadulnak. Az ipari fejlődés egész más irányt vesz, más mederbe fog terelődni és királyi szívem nem fog összefacsarodni annak a tudatában, hogy az ipari fejlődés abból áll, hogy néhány milliomos dolgoztat egy elkeseredett munkástömeget, mely csak pusztító sztrájk által tud kikényszeríteni néhány fillérnyi béremelést.

— Engedje meg, felséges uram, alattvalói hódolattal abbeli kételyeimet kifejezmem, hogy a várt eredmény tényleg be fog-e állani. De egyre már most is kötelességem felségedet figyelmeztetni, hogy az örökösödési jognak megnyirbálása minden bizonynyal a trónöröklés megtámadására is fog vezetni.

— Én attól nem félek, kedves miniszter — szólt határozottan a király. — A királyok létjogosultsága abban van, hogy a legfelsőbb hatalom körüli versengésnek véget vetnek. Pusztta létezésük a népek életéből sok viszálykodást és háborúskodást kiküszöböl. Ebben

látom én a királyok rendeltetését és hasznát az országra. De mi hasznát látják a pénzkirályoknak, a szénkirályoknak, a czukorkirályoknak és a petróleumkirályoknak?

A miniszter észrevette, hogy a királyt nem lehet egykönnyen lábáról levenni és felvontatta most az öreg ágyút, mondván:

— Kötelességem parancsolja felségedet figyelemzetni, hogy a képviselőház az ilyen fölforgató újítást, a tulajdon szentségét sértő reformot, sohasem fogja megszavazni.

A király nagy hévvel válaszolt:

— Ha a képviselőház tényleg a tulajdon szentségét az emberi élet szentsége fölé helyezi, akkor ellentétbe jut legelemibb kötelességével. A nép be fogja látni, ki akarja igazi javát. A nép mellém fog sorakozni, ha én királyi hatalmammal élve rendelkezem és a képviselőházat szétkergetem.

Ezek a szavak a minisztert felette elkedvetlenítették. A miniszter nagyon okos, ügyes politikus volt, a ki taktikai ravaszkodása! által nagy sikereket ért el és nagy államférfi hírében állott. De a király nagyszabású tervei iránt fogékonysága nem volt. Fennkölt gondolkodását titokban kigúnyolta, leszólta és végre nyílt lázadásra izgatta a népet. A tömeget

azzal ingerelte gyűlöletre, hogy a király óriási adókkal akarja a népeket sújtani, az egész vagyont oda kell adni a pénzügynek és miután a képviselőház sohasem fog ehhez hozzájárulni, az uralkodó az alkotmányt el akarja törölni és abszolutisztikus hatalomra törekszik. A nép erre valóságos paroxysmusba esett, mindenki átkozta a nemrég oly népszerű királyt, a forradalom teljes dühvel tört ki, a csekély számú fennkölt férfiú, ki azonban nem bírt politikai befolyással, hiába iparkodott a népet felvilágosítani és haragját csillapítani. A lázadás az egész vonalon győzött, a királpártiak kisdud csoportja hamar szétszóródott, a király maga is fogságba került és a börtönben várta a győztes forradalmárok ítéletét, mely halálra szolt.

A kivégzés előtti éjszakán azonban a porkoláb kinyitotta a tömlőz ajtaját. A szegény, töpörödött, az élet terhei alatt összeroskadt ember fanatikus dühvel odaállott a király elé és mérgesen rászólt:

— Te gonosz, elvetemült zsarnok, a ki a szegény ember utolsó fillérért akartad bitorolni és az árváknak örökségét magadhoz ragadni, most elvetted gazságodnak jutalmát! De nem szomjazom véredre, takarodj, pusztulj, mentsd meg bőrödöt és rejtsd el átokkal sújtott nyo-

morúságos életedet a világ valamely zugában!
Én szabadon eresztelek!

— Nem, nem megyek egy tapodtat sem —
kiáltott a király. — Végezzenek ki! Hurczol-
janak a vérpadra! Utálom az emberek közös-
ségét, kik így bánnak jóltevőikkel és megvál-
tójukkal, a ki őket az élet legnagyobb ostorá-
tól, a szegénységtől meg akarta szabadítani.

És szavai hangos zokogásba fűltak.

Erre felébredt a király, az álomnak vége
volt.

A magas ablakokon keresztül beszűrődött a
karácsonyi nap halvány sugara. Az udvar népe
gyülekezett nagy tisztelgésre, a főminiszter,
a ki a király álmában mint párttűző szerepelt,
vitte a szót és tolmácsolta az Úr születés-
napja alkalmából a hű alattvalóknak forró kí-
vánságait.

A király komoran hallgatta a csengő frázi-
sokat és keserű rezignációtól megtörten mor-
molta:

— Ó istenem, mikor virrad a nap, hogy a
nép megismeri igazi barátját és megváltóját!
Mikor fogják megváltójuk születését ünnepelni
a nélkül, hogy előbb keresztre feszítsék!

A DEMOKRATA ÉS A MILLIÁRDOS.

Az aczéltröszt jelenlegi nagy válsága tulajdonképpen az amerikai demokrácia válsága. A ki az Egyesült Államok politikai mozgalmait figyelemmel kísérte, tisztában van azzal, hogy ez a jobbára pénzügyinek Játszó esemény a mi világrészünkre is kiterjedő politikai fontossággal bír.

Az amerikai Unió a tiszta demokrácia hazája. Minden, a mi a programban mint ideális követelmény benfoglaltatik, a mit úgyszólván a demokrácia szemeszája megkíván, az utolsó hajszálig meg van valósítva. Az államfőt négy évre választják és ez a frakkos király, a hogy a washingtoni Capitol ideiglenes lakóját nevezik, hivataloskodása elmúltával visszatér a polgárság soraiba. A népszuverenitás a maga teljességében érvényesül, a mennyiben nemcsak a törvényhozó testület tagjai, hanem

a végrehajtó és bírói hatalom közegei is választás útján nyerik a mandátumot.

Ezek a népszerű intézmények azonban nem jártak azzal az eredménnyel, a mi tulajdonképpen végcéljuk volna, hogy ugyanis a széles néprétegek és a nagy tömeg boldogulását biztosítsák. Hogy a nagy demokrata-közársaság sivár és korrupt közállapottai erősen megingatták a demokrata elvbe vetett hitet, az kétségtelen.

Bizonyos, mindinkább előtóduló antidemokrata áramlatok Európában főleg arra vezethetők vissza, hogy az emberek csalódással fordultak el az amerikai közélettől. A nép joggal vetette fel azt a kérdést: Miért küzdünk a demokrata ideálokért, ha azoknak megvalósítása sem erkölcsi, sem anyagi emelkedést nem jelent? És a demokrata átalakulás valójában csak annyit jelent, hogy az elnyomónak neve átváltozik, a mennyiben a kiváltságot nem többé egy történelmi család ivadéka, hanem egy jött-ment felcseperedett milliárdőr, mint Rockefeller, Morgan vagy Harriman élvezi.

Ez az elmélkedés volt előidézője a trösztök elleni harcnak. A nép valódi barátai, az igazi demokraták, annak a tudatára ébredtek, hogy

Tocqueville ideális képe a demokrácia vívmányairól jámbor illúzió volt. A kapitalista vagy inkább a trösztös fejlődés elhervasztotta a demokrácia reményeit.

A szabadelvű institucziók alapján véve annak kispolgári társadalomnak testére voltak szabva, melynek eszméi 1789-től 1830-ig uralkodtak. A proletárság aspirációi, a pauperizmus, a munkanélküliség, a tőkék óriási koncentrációja, az időszakonként kitörő ipari válság csapásai, az óriási sztrájkok pusztításai ebben a korszakban vagy teljesen ismeretlenek, vagy olyan újszerű jelenségek voltak, melynek politikai következményeit még nem tudták kellőképpen mérlegelni. A társadalom, mely a demokrata hitvallást életre keltette, jobbra városi kisiparosokból állott, kiknek körében ki volt zárva, hogy vándorévei után az iparos takarékossgal és szorgalommal önállóságra és polgári jólétre ne vitte volna. Ebben a társadalomban a nyomor rendszerint a hanyagság büntetése, de nem a krízisek következménye volt. Az újítási kedvnek és az élelmességnek alig nyílt tere és sem gyári tömegtermeléssel, sem vakmerő spekulációval nem lehetett milliókat összeharásolni.

Ebben a korszakban alapították az óceánon-

túli köztársaságot. A vagyoni különbség az egyesek közt akkoriban aránylag szűk határok között mozgott. A pénzkirály, a milliárdőr, a ki több százezer alárendeltnek parancsol, a ki a vasutak és bányák összességét hatalmába keríti, a ki a törvényhozást láthatatlan sodronyokon rángatja vagy a gazdasági élet fel forgatásával megfenyegeti, ez az egészen újkeletű típus teljesen hiányzott a demokrácia bölcsőkorában.

Ezzel meg is jelöltük volna a régebbi demokráziának hibaforrását és meg kell emlékeznünk arról, hogy Tocqueville annak idején mint az Unió egyik nagy előnyét dicsérte, hogy az egész országban alig találni millimost, hanem csupán középsorsú polgárokat, a mi az egyenlőség és testvériség szellemét nagyban növeli.

Mainapság pedig a hivatalos statisztika megállapította, hogy az Unió jövedelmének hétéztized része a lakosság egytized részének kezében gyülemlik össze és Newyorkban a pauperizmus olyan méreteket öltött, hogy minden tizedik lakó a szegényházban végzi életét.

Sem a politikai elmélet, sem a gyakorlat nem tudta eddig ennek a gazdasági nyomorúságnak kihatását teljes terjedelmében felismerni.

A szocializmusnak, mely ezen átalakulást politikailag legelőször használta ki, nem volt semmi talaja az individualizmus hazájában és erre a térre nem tudtak és nem akartak átmenni.

A szocializmus történeti jelentősége abban van, hogy eltérve a régi demokrata programtól, a népesség anyagi helyzetét, a nemzeti vagyon eloszlását mint a politikai jogosultság nagy tényezőjét mutatta be.

De viszont a szocializmus maga csorbította vonzerejét azzal, hogy mint a tulajdonjog ellensége lépett fel és így a népek legbensőbb érzésével és a kultúra követelményeivel ellentétbe helyezkedett.

A Marx-féle felfogás csak felületesen érinti a magántulajdon és a mamuthvagyon közti erkölcsi, társadalmi és politikai különbséget. Az amerikai politika éppen ebben találta meg az archimedesi pontot, melyből kiindulva mostan a trösztvagyon ellen harczba szállott és azt, mint az aczéltröszt elleni, akcióból kitűnik, politikailag ártalmatlanná tenni igyekezett.

Tiszta dolog, hogy oly társadalomban, melyben a vagyoni különbségek a demokrata egyenlőségnek annyira ellentmondanak, mint az Unió-

ban, a demokrata intézmények elsorvadnak és szellemükből ki lesznek forgatva. A mint már fent jeleztük, a milliárdos vagyon politikai visszahatását eleinte nem mérlegelték és abban jobbra a gazdasági közállapot fényes tünetét, az életrevalóság diadalát látták. Később ugyan észrevették, hogy a milliárdok csak a népjólét rovására, a verseny elnyomása, a kisexisztenciák tönkretétele által keletkezhetnek, de hogy a milliárd politikailag is, mint a ciklon, minden önállóságot elpusztít, minden ellentállást elsöpör vagy lekenyerez, arra a tudatra csak keserű tapasztalatok után ébredtek. A hol egyetlen polgár hatalmában áll több százezer választót megvesztegetni, ezeknek vezéreit terrorizálni és megvásárolni, ott demokrata uralomról szó sem lehet.

Mint jajszó hangzott fel nemrég a washingtoni képviselőház termében: Rockefeller kisujja vastagabb, mint a kongresszus karja!

Emlékezetes, hogy a trösztök elleni harc elején még a puritán Rooseveltet is sarokba szorították azzal a leleplezéssel, hogy a választási hadjáratra neki is titkos pénzeket bocsájtottak rendelkezésre.

A pénz politikai fontossága hatványozva nő olyan társadalomban, melyben csak keveseknek

jut, míg a többiek szűkölködnek. A demokrata elv a szegény emberek elve, lelki vigasza és politikai ideálja. A gazdagok ezzel a hittel visszaélnék, hogy jobban meggazdagodjanak. A szegénység átka annál jobban sújtja a népet, minél nagyobb a pénzhatalom, melynek a politikai célokra áldozott összegek busás kamatot hoznak. Szavazat vásári ásókra és vesztegetésre kiadott pénz a legjobb tőkebefektetés, mely vasúti koncessziók, telekadományozás és vámtarifaemelés formájában uzsorakamattal megtérül.

Hiába hoznak Amerikában úgy, mint egyebütt, a szavazatvásárlás ellen szigorú rendszabályokat. Ezek jobbára hatástalanok és alig változtatnak a politikai erkölcsökön. Hiszen a baj nem az emberi romlottságban van, hanem abban a kényszerhelyzetben, melyben a szegény ember rendszerint sínylődik. Törvény szerint a választópolgár egy a közjólétben nagyon érdekelt önálló egyén. A valóságban azonban olyan életkörüben mozog, melyben ő csak öntudatának mindennapi elnyomásával, meghunyászkodással tud a kenyérért való küzdelemben megállni. Ez a helyzet megtöri gerinczét, megpuhítja lelkét, kisebb gondja is nagyobb annál, hogy a népfélség jogából ré-

szét kivegye és nem is bír annak tudatával, hogy jogának elvesztegetése által aljas és magára nézve is káros cselekményt követ el.

A demokrácia jövő feladata, melynek föl ismerése éppen a tröszt elleni harczban nyilvánul meg, az tehát, hogy elveit, melyeket az antikapitalista időben felállított, a mostani gazdasági viszonyoknak megfelelően átídomítsa és a polgári függetlenség anyagi föltételeit javítsa. Hogyan akarják ezt Amerikában és Angliában elérni és minő intézkedésekkel, az még meglehetősen homályosan kóvályog a fejekben. Az a tudat uralkodik azonban a közvéleményben: a demokrácia és a milliárdizmus összeférhetetlen. Az egyiknek pusztulnia kell, hogy a másik fennmaradjon. E körül folyik most a nagy harcz, mely fölötte viszontagságos és válságos és egyhamar nem fog dűlőre jutni.

A plutokrácia könnyen nem adja meg magát és a probléma, hogy lehet a milliárdörök hatalmát megtörni a nélkül, hogy az ország gazdasági életén halálos sebet ejtsenek, egyike a legnehezebb kérdéseknek, melyek elé a sors államférfiakat valaha állított.

És éppen ennek a küzdelemnek előre látott

borzalmi riasztották el a nép vezéreit attól, hogy e harcba bocsátkozzanak. De ez a hábozás viszont csúnya foltot ejtett a demokrácia tiszta becsületén, úgy hogy egyebet nem hallott a világ, mint a csalódás hangját: «Vége a demokrációnak! A plutokrácia egészen hatalmába kerítette a nép uralmát! A demokrácia is csak formalisztikus jelszó és nem tudja elejét venni a korrupciónak és romlottságnak!»

De a demokrata elv nemcsak politikai programra, hanem egyszersmind az emberiség legbensőbb érzéséből folyik, úgy hogy a demokrata fejlődést nem lehet letiporni a nélkül, hogy az ember legnemesebb érzésén át ne gázoljanak. Az ember veleszületett természeténél fogva önálló, független lény. Másszóval az ember daczos állat, melyet az arisztokrata állatszelistítő ketreczében idomíthat és megálázhat, de vére fellázad és nekitámad kényurának.

Ezért lehetetlen a demokrata eszmét végkép legyűrni és elnyomni. Mert minden fejlődés és minden nemzeti haladás az emberi önérzeten, az emberi méltóság tudatán alapul, melynek csak a demokrata világfelfogás szolgálhat igazságot. És még a demokrácia téve-

dései sem csorbítják annyira őserejét, hogy elévülhetetlen jogait ne szerezhesse vissza, a mint ezt az Unióban jelenleg folyó tröszt-ellenes küzdelem mutatja.

(1911 október.)

A FORRADALMI KÖLTSÉGVETÉS.

Az ember nem is hinné, hogy mennyi érintkezési pont van a mostani angol és magyar parlamenti állapotok közt. Már a külső analógia is szembetűnő, miután ez idő szerint mind a két ország törvényen kívüli állapotban, ex-lexben van. Az elvi ellentétek, melyek egymással harcban állanak, szintén azonosak.

Csak hogy mi magyarok — és ez a lényeges különbség — úgyszólván a kezdet kezdetén vagyunk, a mennyiben mi még csak a legénységet toborozzuk, hogy a küzdelmet megindíthassuk. Az angol pártok jól fegyelmezett csapatai ellenben már régóta szilárd hadállásban állanak egymással szemben és épp most készül a döntő ütközet egy főfontosságú vár körül.

A vár őrsége: a lordok, tudvalevőleg visszavetették a képviselőház által elfogadott költségvetést. Az ő szempontjukból ez nagyon érthető. A lordok a költségvetést forradalmi-

nak nevezték és ez az elnevezés nem megokolatlan, habár ez a gáncs az ellenfél szemében a legnagyobb dicséret, a mi róla mondható.

Lloyd George, a pénzügyminiszter, tényleg egészen új csapáson haladt és előirányzatát új alapelvre fektette. A pénzügyminiszternek 200 millió koronára volt szüksége a munkásnyugdíj költségeinek fedezése céljából. Ez már magában véve nem nagyon rokonszenves, szocialista ízű intézmény volt a felsőbb rétegek szemében.

A harag pedig nagy lobot vetett, a mikor a pénzügyminiszter javasolta, hogy ezt a költséget a jövedelmi adó progresszív fejlesztése által fedezzék.

A pénzügyminiszter a 100,000 koronányi jövedelem után supertax-ot, pótdót vetett ki. Továbbá a 100,000 koronán felüli örökségeknél a progressziót annyira fokozta, hogy ez 15 százalékgig megy fel; igaz, hogy ennyit csak a 20 millió koronányi örökség fizet. Az elszánt pénzügyminiszter azonban még mást is tervezett, ő a nagy latifundiumokra és a városi telekspekulációra vetette szemét. Az utóbbit illetőleg az volt a célja, hogy az értéknövekedési adó nyomást gyakoroljon a

tulajdonosokra, a kik telkeiket parlagon hevertetik, ezáltal az árakat felverik és a lakásínséget előidézik.

Lloyd George az expozében erős szavakkal fordult a spekulánsok és a házbérzorsorások ellen, mert megokolni kívánta, hogy azoknak meg nem érdemelt nyeresége bő adó forrásul szolgáljon. Szinte kiérezni a miniszter szavai-ból, hogy belőle a sanyarú időre való visszaemlékezés szólal meg, a mikor pályája kezdetén őt, mint szegény néptanítót a házbérgondok és a béremelés által szenvedett igazságtalanság valószínűleg szintén nem kímélték meg.

Oh, ő ismeri a kisemberek szenvedéseit, melyeket a nagytőke mesterkedése okoz! Hiszen nálunk is megesik, hogy némelykor alacsony sorból kerülnek ki az államhatalom legfőbb kezelői. De ezek hamar átlátják, hogy ha haladni akarnak, hozzá kell simulniok az arisztokrata felfogáshoz és hogy le kell mondaniook a kisemberek érzelmi világával való közösségről.

Ha a kisemberekkel való rokonézés forradalminak nevezhető, akkor Lloyd George költségvetése bőven rászolgál erre a megbélyegzésre. Mert minden egyes részletében tekintettel van a kisember helyzetére.

Haj, ez a jelszó ugyan nálunk is járja és sunyi szemhunyorgatással kérdezik, hogy mi különös dicsérni valót lehet találni az angol pénzügyminiszter e programmpontjában? De ha komolyan vesszük a kisemberek istápoláját, ha azt nem alkalmazzuk olyformán, hogy még a kisember védelméből is csak a hatalmasok hízzanak: akkor okvetlenül olyan pont-hoz érünk, a melyen a felsőbb osztály részéről áldozatkészséget és nagyobb terhek elvállalását kell követelni. Itt van a bökkenő! Ezen a ponton elválik, hogy ki játszik a jelszóval és ki lát hozzá igazi meggyőződéssel annak megvalósításához?

Lloyd George előirányzata megmutatta, hogy ő a reformminiszter nagy koncepcziójával fogta fel feladatát. E miatt fortyantak fel a lordok, a kik különben mindig a népboldogítást hordozzák ajkaikon és ezt a felsőház határozati javaslatában külön is hangsúlyozták, mert ilyen reformokat — azt mondták — csak a nép külön engedelmével, új választások alapján lehet inaugurálni.

A lordok ellentállása folytán a «forradalmi» budget-tervezetből nem lett törvény. Félbenmaradt az a nagyszerű intézkedése, hogy a kereset alapján nyert jövedelem és a munkát-

lan jövedelem közt az adózásnál az előbbi javára különbséget tegyenek. Nagyon humánus volt egy másik intézkedés, mely szerint a középsorsuak 10.000 koronán alóli jövedelme a kiskorú gyermekek nevelése czímén bizonyos adókedvezményben részesüljön. Ez az osztály — monda a pénzügyminiszter — némelykor súlyosabban küzd, mint a proletariátus, mert társadalmi állása bizonyos kötelezettséget ró rája. They must keep up appearances. Nekik meg kell óvniok a dekórumot. Megjegyzendő még, hogy az angol a 3200 koronányi jövedelmet létminimumnak tekinti, mely adómentes, míg a magyar embernek meg kell elégednie a 600 koronányi jövedelem adómentességével.

Ezeket a kedvezményeket természetesen valahogyan pótolni kellett és a pénzügyminiszter kénytelen volt a hiányt a nagy jövedelmek megadóztatása által fedezni. Ez volt tehát a forradalmi vonás. Forradalmi ízűnek tetszett az expozé befejezése is, a hol az előirányzatról, melyben munkássegély czímén 200 millió korona szerepelt, a következőket mondta: «Ez a költségvetésünk tulajdonképpen a háború költségvetése. Mi háborút izenünk a nyomornak és a züllöttségnek. És ha, tisztelt

uraim, ezen az úton haladunk, akkor remélhetjük, hogy a jövő nemzedék előtt a nyomor és az azzal járó erkölcsi romlás, az elkorcsosodás olyan ismeretlen lesz Angliában, mint jelenleg a farkas, melyet szép országunk erdeiből már rég kiirtottunk!»

Szép, nemes és megható szavak! És a mi a legcsodálatosabb, ezt nem holmi agitátor hirdette a hordó tetejéről, ez nem volt ravasz kortesfogás: ez az angol pénzügyminiszter kijelentése, a kit az egész világon a száraz, a kézzelfogható realitás típusaként tisztelnek.

Bizony ilyen beszéd a mi képviselőházunkban nem volna lehetséges. Ha a pénzügyminiszter minálunk ilyen budgetet merne beterjeszteni ... No de nem is meri! Ettől a veszélytől meg vagyunk kímélve.

A meddig a mostani alapon választanak, a meddig nem lesz egy igazi, a széles népréteget átölelő választó-reform: mindaddig a képviselőház olyan távol fog állani a valódi népérdektől, hogy az imént kifejtett elveken alapuló költségvetés elvetéséhez nem is kell nekünk a lordok háza. Elvégzik azt maguk a népképviselők, a mi kedves, derék, de a néptől szörnyen fázó honatyáink.

Az angol alsóház pedig nagy szótöbbséggel

elfogadta Lloyd George forradalmi költségvetését, most is ragaszkodik hozzá és emiatt tört ki a harc a nép emberei és a lordok háza között.

A lordok magatartása erős fegyvert ad a demokrácia kezébe. Sok embernek végre kinyílik a szeme. A lordok ellentállása erősen bevilágít az úgynevezett történelmi osztályok lelki világába. És bár a múlt századok tapasztalatai semmi kétséget nem hagytak azoknak törekvése felől, mégis ez az új eset a fényszóró vakító erejével hat és ez az aktuális példa ékebben szól, mint bármily élesen kidomborodott szociológikus igazság.

A történelmi osztályok t. i. általánosan úgy szerepelnek, mintha a nép vezetését, ezt a terhes, áldozatokkal járó feladatot csak azért vállalnák, mert különben a «buta vagyontalan» tömeg kezébe kerülne a kormányrúd és így annak kárát látná az ország. A lordok beszédéből pedig világosan meg lehet érteni, hogy nekik csak az ő káruk fáj, pedig a mint a pénzügyminiszter számokkal kimutatta, az új budgetjavaslatból az ő érdekeikre elenyészően; csekély sérelem származik csupán.

De nem is vesszük rossz néven, hogy a tör-

ténelmi osztályt a hatalomvágy és önérdék vezeti. Csak az önzetlenség fitogtatása, a hazafias áldozatkészségnek monopolizálása ellen, melyet a «nemzet gerincze» a többi osztállyal szemben pretendál: ennek a konvencionális hazugságnak politikai gyümölcsötvetése ellen kell tiltakoznunk.

Mert mi nem is tagadjuk, hogy a középosztály, a polgárság és a munkásvilág politikai küzdelme végelemzésben nem czéloz mást, mint az egyéni függetlenséget, az általános standard of life emelését. A politikai világ két táborra oszlik, a szerint, a mint egy csekély, de hatalmas, a nép rovására terjeszkedő kisebbség uralmát akarják, vagy pedig a nagy többség kulturális és anyagi haladását. De miután a nemzeti fejlődés megköveteli, hogy minél szélesebb alapra legyen fektetve, kétségtelen, hogy a szabadelvű választófog, a szocziális budget és a többi igazán nemzeti vívmány fog diadalmaskodni. Diadalmaskodni fog a lordok ellentállásán, a pokol hatalmán és még azon a sokkal nagyobb akadályon is, hogy a tömeg még sötétségben botorkáló része jelenleg saját érdeke ellenére az ellenség zászlájához szegődik és annak pillanatnyi sikerét biztosítja.

(1910 április.)

AZ INGYEN-VÁLASZTÓ.

Olyan előkelő, rangos választóközönség nincs sehol Európában, mint minálunk. A választók mind megállapodott, szolid exisztenciák. Mindegyiköknek van egy negyed telkecskéje, vagy ha nem, hát legalább adókönyvecskévei tudja állami létjogosultságát igazolni. Hála istennek, itt nem találni hazátlan bitangot, mint a milyen a francia választóközönséget megmételtyezi, vagy izgága proletárt, a ki a szerencsétlen német birodalmi gyűlést elékteleníti, vagy munkásképviselet és pláne munkásembert mint minisztert, a ki Angliát végveszélybe dönti.

A mi választóközönségünk úgyiszlóván válogatott csapat.

Hogy ezek az elite-választók annyira megfeledkeztek magukról és egyre olyan képviselőházat választottak, mely állandóan obstruált,

padokat rombolt szét és tentatartókat hajigált: az szinte megfoghatatlan dolog. De a legszörnyűbb mégis csak az, hogy ezen az állapoton most úgy akarnak segíteni, hogy egy millió, vagy még több új embert választókká avatnak, a kiknek nincs se földjük, se pénzük, a kiknek nagy része analfabéta, sehonnai — Nincstelen János, a kik üres tarisznyával vonulnak be az alkotmány sáncaiba.

Ezektől jöjjön ezután a segítség, ezek emeljék a parlament nivóját és pótolják a hiányzó bölcseséget és mérsékletet!

A képviselőház bölcs mérséklete! Ez a filozófiai aranykő, melyet a kormányok minduntalan keresnek. Ha már kell parlament, olyan testület, mely hivatásból bírál, lármáz és izgága: hát lármázzon legalább csendesen és izguljon mérséklettel. Ezt pedig úgy vélik elérhetni, hogy nem az egész népet eresztik be az alkotmány sáncaiba, hanem csak a kisebbséget, azt, a ki már valaki, mert van valamicskéje. Így hát mégis várható, hogy az ország ne legyen híján a bölcs tanácsnak.

Azonban fájdalom, a mérsékelték és bölcssek gyülekezete minden parlament közt még mindig a legrosszabbnak és legigazságtalanabbnak bizonyult. Ez szinte hihetetlennek látszik. És

mégis meg van a természetes oka. A bölcsek és mérsékelték parlamentje: a kevesek parlamentje. Ilyen parlament pedig természeténél fogva gyenge, mert hiszen nem az egész népet képviseli, hanem csak egyes rétegeit.

Egy gyenge parlament azonban valósággal istencsapása! Egy parlament kell hogy hatalommal bírjon, különben jobb ha nem is existál. Ha a parlament tényleg gyenge, akkor legfőbb iparkodása, hogy gyengeségét valahogy el ne árulja, sőt hogy hatalmát fitogtassa és erőszak, lárma, műszenvedély által palástolja tehetetlenségét. Az ilyen képviselőháztól azonban elfordul a nép szeretete és tisztelete. Állandó gúny tárgya lesz, a király nem hallgat rá, többségét nem veszi tekintetbe és a nép nem tekinti a maga sérelmének, ha a parlamentet megsértik és felrúgják. Azok, a kik a közügyet igazán szívükön viselik, az ilyen parlamenttől semmit sem várnak és közönynyel viseltetnek iránta. Ellenben a gyenge parlament, mely saját ügyét a nép ügyétől; elválasztotta, még mindig elég erős arra, hogy a becsvágyók és a nagyralátók benne ambíciójuk kielégítését keressék.

A cenzusos parlament különben élő ellentmondása és tagadása a nép jogainak, azért

nem tud soha hatalomra vergődni. Természetes rendeltetése az volna, hogy a népet képviselje és hogy az ország ügyeibe beleszóljon. Vagy van a népnek kétségbevonhatatlan joga, akkor ez a jog az egész népet megilleti, gazdagot és szegényt egyaránt. Sőt a szegény ember, tekintve a parlament eredeti hivatását, mint kérvények és panaszok fóruma, mindenkinél előbbre való.

Ha azonban a nép nagy részét veszedelmesnek és megbízhatatlannak mondják és e miatt kizárják, akkor bizony a királynak könnyen aggálya támad a többiek bölcsesége és mérséklete felől, különösen akkor, mikor az ő akaratához nem feltétlenül alkalmazkodnak. Furcsa dolog, hogy a 10 forint 50 krajczár, mint választási cenzus, olyan nagy különbséget tegyen ember és ember között, hogy azon felül a polgár bölcs és mérsékelt, azon alul pedig gyanús és jogtalan. Az abszolút királyi hatalom ebbe a megkülönböztetésbe rögtön belekapaszkodik, gúnyosan mondván: «Úgy látom, hogy némelykor a jó forint 50 krajczáron felüli emberek is szenvedélyesek és elvetik a sulykot.» így tehát a cenzus végeredményben oda vezet, hogy a népjog, az alkotmányosság és a parlamentarizmus egész

alapja gyengül és gyökerében megtámadtátik.

— De uram — hangzik az ellenvetés — ön úgy beszél mint egy javíthatatlan doktriner. Elvi megállapítása igaz lehet, de a politikában nem mindig lehet az elvet teljes ridegségében megvalósítani.

Bizony azt mondom, az elv állandó sérelme nagyon megbosszulja magát a gyakorlati életben. Bizonyosság erre a mi képviselőházunk, a melyen fölös számmal kóros tünetek észlelhetők. Csakhogy a pártszenvedély ezeket igazságtalanul inkább az emberek gonoszságának, mint a népképviselői elv meghamisításának tulajdonítja. Tény, hogy parlamentünk gyenge, tény, hogy a közállapotokat inkább zavarta, mint javította. Tény, hogy az emberek, a mikor a parlamentet karhatalommal szétkergették, nem felháborodással, hanem rideg gúnnyal és közönnyel nézték ezt a szomorú jelenetet.

Igaz, hogy választáskor nagy az izgatottság, a mozgolódás és az érdeklődés. Csakhogy nem a nép érdeklődik, hanem a jelöltek serege. Ez ugrál, kapkod és terjeszti a szuggesztíót, hogy a haza érdeke kockán forog. Hallottuk mi ezt milliószor, de nem hisszük. Nem a haza sorsa forog kockán: csak a mandátum bír-

toka! Haluska Jánosék sunyin mosolyognak. Hallgatják a szép beszédeket, elmennek a gyűlésre, mely vajmi ritka látványossága a falusi népnek, éljeneznek, kurjantanak — de azután odatartják a markukat és követelik az öt-tíz pengőt, a mint éppen a «szavalat» piaczi ára kialakult. És legyünk igazságosak! Volt-e már kormány, a melynek haszna, a melynek működése, az előbbihez képest fölért volna azzal az öt forinttal, a melyet a tisztelt honpolgár in natura fölvelt? És vajjon van-e sok magasan álló ember, honatya és pártvezér, a ki az ország érdekét és a közjót föl ne áldozta volna, ha magánérdeke csak olyan kielégítést is kapott, mely talán nem is egészen ért föl a szegény ember megvesztegetési díjával?

Még a törvény is a jogos magánérdek álláspontjára helyezkedik, noha összeütközésbe kerül az alkotmányos felfogással. A törvény megszabja a választóknak fuvarkötségét, haj választásra gyülekeznek. Ezzel úgyszólván szentesíti azt a felfogást, hogy a választás nem országos ügy, melyet mindenki saját jól felfogott érdekében tartozik ellátni, hanem a mandátumkereső jelöltnek a dolga, melyért az ember nem fáradozik hiába és a szavazót jogosan megilleti a kárpótlás a «legszentebb

polgári jog» gyakorlásáért. Milyen felháborító ellentmondás! Hát ezeknek az alkotmány csak akkor kell, ha sem pénzbe, sem fuvaráldozatba nem kerül, — a vérről és életről nem is szólunk.

Látjuk tehát, hogy az önzés benne van a cenzusos parlamentnek a lelkében. Önzés hajtja és tüzei, önzés a vére, a zúzaja. Tessék csak az intelligens városok magaviseletét megnézni! Milyen megdöbbenő hirtelenséggel fordulnak el a nagy hazafiaktól, mihelyt mint miniszterek megbuktak! Hogy futkosnak az új kormányférfiak után!

Ebből látjuk, hogy a nagy intelligencia, melynek hiánya miatt a népet kizárják, csak a féktelen és cinikus önzés intelligenciája. Mert nyilvánvaló, hogy a városi és a kerületi önzés tövében ott burjánzik a magán-önzés, mely ellenállhatatlanul befödi az egész közéletet és elnyom mindent, a mi kóros szétágazásának és terjeszkedésének ellentáll.

Talán mégis túlzás ezeket a kétségtelen hibákat kizárólagosan a cenzusos parlamentnek felróni? És nem a legképtelenebb illuzió-e, hogy egy műveletlen új választó képes lesz a parlamenti közszellemet megújítani és nemesebb erkölcsöket meghonosítani?

Így hangzik az ellenvetés, a melyre azonban nem nehéz válaszolni. Igaz ugyan, hogy az általános választójog távolról sem csodaszer. Az általános, egyenlő választójog olyan, mint az egészség. Az egészség ellen nem lehet azzal érvelni, az egészség felesleges voltát nem lehet azzal bizonyítani, hogy az ember azért még nem ment minden bajtól és azért, mert egészséges, még mindig bűnbe eshetik és pénztelenség miatt tönkre is mehet.

Az általános szavazatjog mellett is sok mindenféle baj érheti a népet. De nincs olyan baj, a melyet népszerű, hatalmas parlament könnyebben nem orvosolhatna, mint egy kiváltságon és szűkkeblű cenzuson alapuló népképviselet.

A lelki proceszus pedig, mely a javulást előidézi, egészen nyilvánvaló.

Két-háromezer választó körében könnyebben hatalmasodik el az intrika, a megvesztegetés és mindenféle klikk befolyása. Ellenben tízezer választó között ezek a praktikák nem tudnak úgy gyökeret verni és ellenállhatatlanul zsarnokoskodni. Ilyen nagy tömegeket mégis csak inkább szellemi befolyás által kell vezetni. Kell, hogy a szívükhöz szóljunk, a lelküket megragadjuk és célt tűzzünk ki, mely minden-

kit csábít és megindít. Nem bánom, némelykor ideig-óráig hamis jelszavak és ámitgatások kaphatnak lábra. De a szellemi befolyásolás mégis csak jogosabb eszköze a nép vezetésének, mint a vesztegetés és az etetés-ítatás. Ha a nép az őszinteség szavát hallja, ha reményt és hitet tudnak benne fölébresztene akkor önzetlen, rajongó és megvesztegetheti en. Lám, milyen rendíthetetlen ragaszkodást tudnak a szocziálistavezérek híveikben kelteni?! Én nem diszkucziálom tendenciájukat és tanait. Ezek, ha a kapitalizmus ellen irányulnak is, a nemzet szempontjából épp oly kevésbé ártalmasak, mint a jobbagység eltörlése, mely ** a nemesség érdekeit támadta meg. De a politikai pedagógia szempontjából ez a szolidaritás, ez az elválaszthatatlan egység, mely ezt az óriási tömeget mint vaspánt forrasztja össze, örökbecsű tanulság marad. Ez a szegény, kérges-tenyerű Nincstelen Jánosok tömege politikailag hozzáférhetetlen, puritán, önzetlen és megvesztegethetetlen. Itt nincs érdekhajászat. Itt a megfélemlítés és a lélekvásárlás elveszti hatalmát. Ezen a talajon terem az ingyen-választó. A szocialista-szavazók meg nem vásárolhatók. És a többi pártoknak is meg kell tanulniok, hogy a ki a népet vezetni akarja, annak a

szívéhez és lelkéhez kell férnie. A szegény embert a megvesztegetés ellen immunizálni kell, a meggyőződés emberévé: ingyen-választóvá kell őt avatni! Ó ingyen-választó, jöjjön el a te birodalmad!

(1910 április.)

AZ ELLENSÉG PROTEKCZIÓJA.

Valóságos istencsapása, hogy a választó-reformot ellenfeleink oly meleg pártfogásban részesítik. Az osztrákok valósággal lelkesednek érte, a nemzetiségek pedig a legvérmesebb reményeket fűzik megvalósításához.

Csoda-e tehát, ha a magyar ember gondolkodóba esik és ha ellenfeleinek buzgólkodása az egész választóreformot gyanús színben tünteti fel előtte?

Honnan ered tulajdonképpen a magyarellenes tényezőknek szörnyű lelkesedése? Mi okai lehetnek az osztrákoknak, hogy az általános, egyenlő, titkos választó jogot nem győzik nekünk eléggé feldicsérni és ajánlani. Addig, a míg ezt a kérdést nem tisztáztuk, nem engedhetjük át magunkat tartózkodás és aggály nélkül a választóreform mellett megnyilatkozó hangulatnak.

Keresve az osztrák érdeklődés okait, meg kell állapítanunk, hogy odaát, különösen a Széll elleni obstrukció óta lábrakapott a parlamenti viszonyainkkal való nagyfokú elégedetlenség. Már most azt kellene hinni, hogy nekünk magyaroknak éppen ezért okunk volna, hogy honatyáink működésétől elragadtatva legyünk! Mert ha az osztrákok neheztelnek, ez ugyebár csak onnan eredhet, hogy parlamentünk kitett magáért és csak úgy dőltek a nemzeti vívmányok és közjogi sikerek. Ez a természetes feltevés azonban ezúttal nem válik be. Ellenkezőleg, az a csodálatos eset állott elő, hogy az osztrákok orroltak, de a mi örömnünk szintén csak nagyon mérsékelt volt, úgy hogy bátran lehet mondani, a parlamentáris viszonyainkkal való elégedetlenség úgyszólván közös ügy volt, a magyar ember és az osztrák sógor teljesen egyetértett abban, hogy a képviselőházi viharfészek az obstrukció-sporttal és az exlex-mániával dolgainkat nem viszi éppen előre.

Amikor tehát minálunk a reform eszméje fölszínre került, az osztrákok a legnagyobb örömmel fogadták, mert mindenestre új fordulatot jelentett és a parlamenti viszonyok javulását, mely az ő reformjuknak is célja

volt, nálunk is kilátásba helyezte. A mi választóreformunk az ő agyukban így rajzolódott le: ha a munkásság és a nemzetiségek képviselői a parlamentbe bejutnak, a közjogi kérdéseknek egyeduralma meg fog szűnni. De nemcsak a képviselőknek ez a része fogja érdeklődését a nagy tömegek kívánságaira és bajaira fordítani, hanem a volt közjogi pártok emberei is,— miután majd sokkal szélesebb rétegű választóközönségtől kapják megbízatásukat — kénytelenek lesznek a tisztán közjogi kérdések feszegetését szűkebb körre szorítani.

Ez az okoskodás nem mondható helytelennek és e várakozás teljesítése nem is ütközik érdekeinkbe. Mert hiszen nálunk is felette kívánatosnak tartják a közjogi szolaszticizmusnak megszűnését és a pártalakulás felszabadítását a közjogi jelszavak alól. Legkiválóbb politikusaink nagyon gyakran hangoztatják, hogy a pártok közt jelenleg főnálló válaszfalak teljesen elavultak és hogy a közjogi szubtilitások politikája rég elvesztette jelentőségét és tartalmát. Persze hiába fordulnak érzelmes parsenetikus felszólításokkal a pártokhoz, ezek tovább is ragaszkodnak orthodox jelszavaikhoz. Új helyzetet kell teremteni. Ez pedig a választóreform feladata lesz, mely az új kiadású

gravaminális politika uralmának véget fog vetni.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a megújhodott képviselőház a nemzet közjogi állása vagy tekintélye iránt közöny nyel fog viseltetni. Korántsem! Sőt joggal várhatjuk, hogy a megreformált Ház, éppen mert nem minden kákán keres közjogi csomót, kellő pillanatban sokkal nagyobb erélylyel fog nemzeti igazaink mellett síkra szállani, miután nemcsak egyes rétegekre, hanem a nemzet egyetemének hatalmára támaszkodhat!k.

De ezt most ne feszegezzük! Mi csak azt akartuk megállapítani, hogy az osztrákok a választóreformot azért tartják érdekükben levőnek, mert a mostani parlamenti rendszer a kölcsönös «tyúkszemrehágás» politikájának valószínűs melegágya. A viszonyok már alig rosszabbodhatnak és csak javulhatnak. Ez az osztrák érdeklődés tehát nem elég ok arra, hogy a választóreformot gyanús szemmel nézzük és idegenkedjünk tőle.

Hogy a derék keresztényszocialisták e mellett még vérmesebb reményeket is táplálnak és a nemzetiségi képviselők fölszaporodását úgyszólván kis főnyereménynek tekintik, — az más lapra tartozik. Rajta leszünk, hogy

ábrándos reményeik ne menjenek teljesedésbe. Mert a mint az ő protekciójuk a választó-reformnak is csak kárára vált, úgy egyéb titkos kívánságaik is füstbe fognak menni. Ez bennünket csak nagyobb éberségre fog ösztönözni és annál gondosabban fogunk őrködni, hogy a választó-reformnak semmiféle kedvezőtlen mellékhatása ne legyen, mely a magyarság szupremáciáját csorbíthatja.

De ez majdnem lehetetlen, így hangzik az ellenvetés. Az alternatíva t. i. így áll: vagy demokrata haladás, vagy nemzeti szupremácia. Sajnos, hogy ezek egymással szembekerültek, de a legnagyobb kapacitások azt állítják, hogy ez az ellentét jóformán kiegyenlíthetetlen. Tessék csak nézni — így folytatják a pesszimizisták — a nemzetiségek ujjongását, mikor a választó-reformról esik szó! Ezek az emberek tisztán látnak, ezek nem olyan bolond idealisták, mint a jó magyar, a ki tudja Isten miféle demokrata lidérczfénynek feláldozza nemzeti érdekét. Az oláhok, tótok, értik a csíziót, ők a választó-reformtól új korszakot, nemzetiségi aspirációik fellendülését várják.

Tény az, hogy a nemzetiségi képviselők száma talán ötven-hatvanra föl fog szaporodni. Már most a pesszimizisták attól tartanak, hogy

ez a nemzetiségi csoport döntő szerepet fog játszani, az ő magatartásuk fogja a mérleg nyelvcskáját fel és alábillenteni. Mójukban lesz a parlament működését bármikor megakasztani. A kormány kénytelen lesz taktikai okokból engedményekkel lekenyerezni őket és akkor a magyar szupremáciának végkép befellegzett.

Nézzük már most tüzetesebben, miben veszélyeztetheti a nemzetiségi csoport a magyarság szupremáciáját. És azután — miben is áll az a sokat emlegetett szupremácia? Idegen ember meghatottan hallja ezt az impozáns kifejezést és menten azt hiszi, hogy ez olyanféle felsőség, a milyent az angolok Írthonban, vagy pláne Indiában gyakorolnak. Az idegen persze nem ismeri gyengénket, nem tudja, hogy mi bomlunk a csengő szavakért, hogy értük az igazi tartalmat is feláldozzuk.

A szupremácia harsogó elnevezésénél azt hinné az ember, hogy a magyarok talán elvették az oláhok földjét és magyar telepések között osztották szét, mint azt az angolok az írekkel tették, vagy hogy a móczok tizedet fizetnek az uralkodó faj papjainak. Ezt mind megkövetelték az angolok az Írektől, de bölcsen óvakodtak ezt szupremáciának elnevezni.

Az ember, ha sokáig gondolkodik ezen a dologon, végre oda lyukad ki, hogy a szupremáciát csak azért emlegetjük oly sűrűn, mert mint hatalmi tény a valóságban nem is exisztál. Ellenben csak a hátrányát láttuk e jelszónak, a mennyiben annak a kedves mesének a szavahihetőségét támogatta, hogy a magyarok elrabolják az oláh gyermekeket és a kisdödödökben belőlük renegátokat nevelnek.

A magyar szupremáciának jóformán egyedüli tartalma a magyar államnyelv, melynek megállapítását nemzetiségi törvényünk meghatározó szerénységgel azzal indokolja, hogy azt «az ország egysége a kormányzat és közigazgatási gyakorlat lehetősége és az igazság pontos kiszolgálása szükségessé teszi».

De ebben a szerénységünkben van a mi erősségünk. Mert a magyar államnyelv uralma nemcsak az írott törvényen alapul, nemcsak a hagyományban és a történelmi jogban gyökerezik, hanem a viszonyok ellentállhatatlan kényszerében is. Hiszen Bach és Schmerling első dolga volt a nemzetiségi nyelvek «jogait érvényesíteni» és még a telekkönyv tót és oláh nyelven való vezetését is elrendelték. De ebből oly borzasztó zűrzavar keletkezett, hogy rövid próbálkozás után kénytelenek voltak a dédel-

getett nemzetiségi nyelvek rovására egy egyes nyelv, természetesen akkor a németet statuálni, melyet csakhamar Vay kancellársága elején a magyar államnyelv szorított ki. És mikor az abszolutizmus vaskeze nem tudott ezen az igazi ércoszlopokon nyugvó szupremáciánkban kárt tenni, igazolt volna-e a nemzetiségi csoport handabandázásától megremülni? És szabad-e annyira a vak félelem rabjaivá lennünk, hogy egy esetleges támadás elkerülése végett a haladás követelményeinek sutbadobásával a választóreformról lemondjunk?

A magyar szupremáciát tehát nem kell féltенünk. A mi saját bűnünk, hogy az mindenképen hamis színben jelenik meg. Egyrészt sokkal nagyobbak és nyomasztóbbnak látszik, mint a valóságnak megfelel, másrészt sokkal prekáriusabbnak tartjuk, mint azt a tények igazolják. Mert ha mi magunk úgy mutatjuk be a magyar hegemoniát, hogy ez csak egy elavult és igazságtalan választórendszer segítségével tartható fenn, akkor mi magunk megbélyegezzük ezt mint erőszakost és igazságtalant. Ez végre is nem a döntő szempont, de ezen tévedésünk folytán még sokkal nagyobb hibába esünk, vétünk a nemzet fejlődése ellen és csupa hypochondriából az egészséges hala-

dás jótéteményétől saját magunkat fosztjuk meg.

Ellenfeleink vérmes reménykedése tehát, bármennyire nyugtalanítónak látszik, jobbra utópisztikusnak mondható és legrosszabb hatása az volna, ha engednők, hogy a nagy reform ellen antipatiával töltsön el bennünket. Mert a magyar szupremácia, melyet az általános szavazati jogtól annyira féltünk, nemcsak nem fog megcsorbulni, hanem ellenkezőleg a legszilárdabb támaszát fogja benne nyerni és a történelmi jogon, a gyakorlati szükségleten alapuló felsőséget a haladás és jogkiterjesztésből származó szupremáciával fogjuk megerősíteni.

(1910 július.)

AZ ORSZÁG LEGFINOMABB KLUBJA.

Hát igaz volna, hogy az általános választójog a parlament nivóját leszállítja és a képviselőházból számúzi a tudást, a műveltséget és a politikai komolyságot?

Ez a megállapítás végtelenül fáj. Úgy vagyok velem mint a fiatal Werther, a kinek bebizonyítják, hogy szíve választotta, a kit rajongó hódolattal vesz körül, tulajdonképpen egy alávaló, durva néMBER.

Szó sincs azonban róla, hogy ezt bebizonyították volna! Sőt ellenkezőleg: a kézzelfogható tények az általános, egyenlő, titkos választójog mellett tanúskodnak.

Hiszen a német Reichstag, a francia kamara és az angol parlament nem cenzusos képviselőtestületek, hanem az általános választójog rendszerén alapulnak. És még a legsöté-

tebb elfogultság sem mondhatja a francziák, az angolok és németek parlamentjéről, hogy ezek az analfabetizmus otthonai és a demagógia tűzfészkei. Nagy elbizakodottság volna e parlamenteknek nívóját kisebbre becsülni, mint a mi képviselőházunkét, ámbár ez a cenzus jegyében áll és a konzervatív felfogás szerint minden előfeltételt magában egyesít arra nézve, hogy mint a politikai kapacitás és higgadság mintaképe tündököljön[^]

Még osztrák szomszédaink parlamentjéről is meg lehet állapítani, hogy az általános szavazatjog emelte politikai hatalmát. Természetesen ha az állam összetételénél fogva bizonyos eredendő bűnben szenved és úgyszólván három púppal jött a világra, akkor még az általános szavazatjog sem képes a szervezetből minden kóros anyagot egy csapásra eltávolítani. Hiszen a választóreform nem szalvarzan-féle olyan csodaszer, mely az idült politikai vérbajt teljesen meggyógyíthatná. Semmi esetre sem áll azonban az, hogy az alkotmány sáncaiba bevett negyedik rend képviselői a parlament nívójának ártottak volna. Ausztriában, mint általában minden külállamban, a szocialisták több jelentős, az ellentétes pártok részéről is a legnagyobb elismeréssel kitünte-

tett parlamenti vezérférfiút vittek a közélet küzdőterére. Briandról, ámbár bizonyos időben az általános sztrájk hirdetője volt, vagy John Burnsról, ámbár a dock-sztrájk vezetése miatt több havi fogházbüntetést szenvedett, továbbá Bebelről, vagy Kautskyról és az osztrák Adler Viktorról még a legkonokabb ellenfélnek is el kell ismernie, hogy ők a parlamenti élet kiválóságai közé tartoznak, pártjuk zöme pedig sem műveltségben, sem külső módon nem áll mögötte a többi párt köz-katonáinak.

E tények ugyan élő czáfolatát képezik annak az aggálynak, mintha a negyedik rend bevonulása a parlament elvadulására és a demagógia uralmára vezetne, még sem kívánunk ezekre mint feltétlen bizonyítékra hivatkozni. És a mennyire az ilyen égetően aktuális kérdésben lehetséges, inkább elméleti tárgyilagossággal fogjuk a cenzusos és általános szavazatjogon alapuló képviselőház közt való különbséget vizsgálódás tárgyává tenni.

Azt előre koncedáljuk, hogy a cenzusos képviselőház, miután a formai auktoritás tisztelete a lelkében van, több kedvező előfeltétellel bír arra nézve, hogy a nemzet legkiválóbb embereit, a kik az uralkodó osztály-

lehet levonni. A parlament csak akkor ér valamit, ha hatalmas. A hatalmat pedig a nép összessége adja. A nép házából, a parlamentből és az Istenházából senkit sem szabad kizárni. A szegény ember, a szűkölködő, a toprongyos kell hogy bátran odafordulhasson könyörgésével és segélykiáltásával.

Az angol parlament «The house of commons»-nak: a köznép házának nevezi magát. Büszke arra, hogy nem egy kiváltságos réteg, hanem a nép millióinak képviselése. Érzi, hogy erejének ez a gyökere, mely neki lefelé tekintélyt, felfelé hatalmat biztosít.

«De ha igaz volna is, hogy a parlament hatalma csak az általános szavazatjogban gyökerezik, mégis csak kár, hogy a tudatlan, telhetetlen tömeg képviselői a parlament finom parfümjét elrontják és azt a demagóg izgatás tanyájává fogják lealacsonyítani — így hangzik az ellenvetés.

«Az angol parlament sorsa ebben a tekintetben mértékadó. Reform előtti korszakában azt Anglia legfinomabb klubjának nevezték. A választójog fokozatos kiterjesztésével ez lassanként megváltozott. Egy szép napon egy újonnan megválasztott munkásvezér, Keir Hardie, puha széles karimájú kalapban és egy-

szerű zubbonyban jelent meg. A fekete kabátban és köcsögkalapban díszelgő emberek napyon megrökönyödtek és kétségbeesetten morgogták: Vége a legfinomabb klubnak! Az alsóház mindinkább vesztett eleganciájából, míg az Asquith-kormány végkép megnyomorította, a mennyiben a tagoknak, kik eddig a diurnumok elfogadásától fáztak, napidijakat utalványozott. Ez teljes szakítás az alsóház exkluzív hagyományaival és arisztokrata jellegével.

Azonban nem nehéz átlátni, hogy minél rosszabbul fest a parlament mint finom klub, annál magasabbra emelkedik mint törvényhozó testület.

A klub finomságához tartozik, hogy minél több előkelő ember szerepeljen benne: egy külön csapat, mely hódító és még szociológusokkal is parolázó fiatal mágnásokból áll, továbbá fényes nevű nagybirtokosok, zseniális plutokraták és végül minél számosabb szolgálatkész protekciós alak. Ezek választás idején mind felcsapnak népbarátoknak és a veszélyeztetett néperdek rendíthetlen bajnokainak. E nagyvilági alakok azután ellenállhatatlan attrakció mindazokra nézve, a kik a legnagyobb közönnyel viseltetvén akármilyen politikai irány iránt, főleg a hatalmas és a híres

emberekkel való érintkezést és társadalmi összeköttetést keresik.

Ez az irány annyira elhatalmasodik, hogy a komoly politikai érdek, a fejlődés iránt való törekvés, mely ilyen finom klubban amúgy sem tud érvényesülni, egészen háttérbe szorul.

Erre vall az a különös jelenség, hogy a kerületek jelöltül leginkább minisztert és államtitkárt keresnek. Ha ez nem lehetséges, akkor mágnást jelölnek, vagy legrosszabb esetben gazdag tőkepénzessel érik be. És azután még csodálkoznak, hogy ennek a szegény, a népérdek ilyfajta Fallstaff katonáitól hemzsegő parlamentnek éppen csak annyi tekintélye van, mint egy előkelő urakból álló finom klubnak, de nincs tulajdonképpeni parlamenti tekintélye, melynek a korona, a nép, az ország is, még a kisebbség is feltétlenül hódol. Ilyen parlament azután mindig szervilizmus és obstrukzionizmus között ingadozik.

Még szerencse, hogy némely főúrnak bizonyos ambíciója van arra, hogy az országot mint miniszter kormányozza. Ez kényszeríti a főurak pártjait arra, — miután kormánya jutni csak bizonyos népszerű áramlat folytán lehet, — hogy mozgalmat idézzenek elő, mint parlamenti zsargonban *nevezik*: «a közvéle-

ményt tespedéséből felébreszszék» és egy fő kormányzati kelléket, a stilizált népszerűséget megszerezzék. Ezen a kerülő úton a cenzusos parlamentbe a népérdek is bizonyos mértékében belopódzik. Sőt ezen a réven a demagógiának is van némi sansza arra, hogy a nagyurak közé tolakodhasson és ott terpeszkedhessen. Természetesen nem a szocialista demagógiáról van szó, hanem a naczionalista demagógiáról, mely ugyan némelykor kissé nyaktörő sport, de a melyben minden konzervatív főúr derogálás nélkül bátran résztvehet.

«Úgy veszem ki szavaiból — hangzik most fel a közbeszólás — hogy a jövő parlamenti csinos kis demagóg szervezet lesz.»

A kérdés az, hogy mit ért az ember demagógia alatt? Ez a szó meglepő gyorsasággal változtatta meg értelmét és jelentését. Sok mindenféle felfogás, mely tíz-húsz éven át szemenszedett demagógia volt, most nagyszerűen avanszált és kormánypolcra jutott. Így az angol pénzügyminiszter múlt évi expozéjában a következőket mondta:

«A kormány elhatározta, hogy minden hatvanöt éves munkásnak megfelelő nyugdíjat fog biztosítani. Hogy a szükséges költséget

előteremtsük, az örökségi adót és az ingatlan átruházási illetéket a magasabb fokozatokban jelentékenyen emelnünk kell.»

Ez határozottan demagóg-ízű nyilatkozat; de az angol pénzügyminiszter szájában egy pozitív népies politika diadalát jelenti.

Még egy másik példát is idézünk.

Asquith miniszterelnök a vétó-bill védelmére mondott beszédében a következő kijelentést tette:

«Miként a brit nép az adómegettadási jog segítségével az abszolút királyságot korlátozza, azonképpen szükséges, hogy az alsóház a pénzügyi rendelkezés kizárólagos hatalmát most felhasználja arra, hogy a lordok túlkapásaival szembeszálljon.»

Az ilyen miniszteri nyilatkozat természetesen csak az általános szavazatjogból eredt parlamentben lehetséges.

És így jutunk egyszersmind a demagógia és a demokrácia közt való helyes megkülönböztetésre.

A mi a cenzusos képviselőházban még üres, kalandos demagóg jelszó, az a fejlettebb fokú parlamentben már a demokratikus irány pozitív alkotása.

MÁGNÁS ÉS DZSENTRI.

Régi országgyűléseinknek egyik jellemző vonása az volt, hogy az alsó tábla és a főrendek elvi ellentéte nagyon élesen kidomborodott.

A táblán a reformokat pártoló szabadelvű középosztály dominált, a liberális dzsenti, mely fogalom mai napság szinte furcsán hangzik. Beöthy Ödön, Palóczy László és Bezerédj István korszakában azonban a nemesi középosztály zöme a szabadelvűség táborában volt. Az alsó tábla liberálisnál liberálisabb javaslatokat terjesztett fel. Eltörölte az ősiségét, keresztülvitte az örökváltságot, kimondta a jobbágyok birtokképeségét, megszüntette az úri székek büntető hatalmát, becikkelyezte a közteherviselést, körülbástyázta a szólásszabadságot, orvosolta a vallási sérelmeket és kivívta a nyelv jogát. Mindez kihívta a főrendek makacs ellentállását. A javas-

latok valóságos kálváriát jártak a képviselőház és a főrendek között. Olyan javaslat, melyet legalább háromszoros üzenetváltásban ne tárgyaltak volna, alig egzisztált. De a vallási sérelmek ügyében hozott határozatot nyolcszor küldték el, a nélkül, hogy megegyezés jött volna létre. Még olyan mérsékelt ember is, mint Deák Ferencz, kifogyott a türelemből és 1834-ben azt indítványozta, hogy ha háromszoros üzenetváltás eredménytelen marad, az alsó tábla a főrendek hozzájárulásától függetlenül éljen a felterjesztés jogával és forduljon javasolataival a Felsőházhoz.

A nádor és a személynök nem győzték a sok interveniálást és egyezkedést a két hadakozó tábla között. Sok esetben ez sehogysen sikerült. A két tábla tagjai nem is voltak jó szívvel egymáshoz. A hang, melyen az alsó táblán a főurakról beszéltek, a lehető legridegebb volt. Még a galambszívű Kölcseynek is felforrt az epéje és a vallási sérelmek felett való vitában arra a hiperbolára ragadtatta el magát, hogy a «magyar nevet csak csúfságul- és érdemtelenül viselő főrendek szentségtelen átkos kézzel a gyilkot a haza keblébe akarják döfni».

Most, hála Istennek, ilyen kifakadások nem

hallatszanak a népképviselői termében és az országgyűlés két háza között alig merül fel valami számba vehető ellentét.

Az egyházpolitika rövid korszakától eltekintve, a képviselőház és a főrendiház teljes összhangban működnek. De nem tudjuk, örüljünk-e neki vagy búsuljunk? Hiszen az elvi ellentét a népképviselői és a született törvényhozók között a lelkükben van és úgyszólván a rendszer folyománya. Azért van az országgyűlésnek két háza, hogy a *közélet két ellentétes álláspontja megfefelesen kifejezésre jusson.*

A feltétlen összhangban van bizonyos vizszasság, a mennyiben arra vall, hogy vagy a nép küldöttei nem pártolják a reformokat, vagy a felsőház mondott le hivatásáról, hogy mérséklőleg hasson és a haladás rohamát a fennálló állapotokkal összhangzásba hozza.

Az alsóház és a főrendek közt való feltétlen összhangnak okai azonban nagyon érdekesek és tanulságosak. Mi történt tulajdonképpen? Mi okból szűnt meg a hajdan oly erősen fel-fellobbanó vizsály? Ki deferált a másik elvének? Tán a szabadelvűség ejtette hatalmába a főrendeket? Vagy olyanféle változás történt volna, hogy a képviselőház tagjai

nagyon sok vizet találtak önteni a szabadelvűség borába?

Kétségtelen, hogy a főrendek politikai és szellemi nívója jelentékenyen emelkedett. Széchenyinek mai napság nem volna oka panaszkodni a fölött, hogy osztálytársai nem beszélnek magyarul, hogy nem törődnek az ország ügyeivel, hogy az aulikusságban a végletekig mennek. Az abszentizmus is megszűnt és a Kárpáthy Abelino ellenszenves fajtája nem csúfítja el a tulipán-korszakot. A főrendek nem lettek ugyan szabadelvűek és reformpártolók, még miig aggályoskodnak és rezisztálnak, de a népképviselők sem igen adnak nekik alkalmat fölfortyanni, sőt a hajdan a szabadelvű hitvallásra felesküdt középosztály határozottan túltesz rajtuk konzervativizmus dolgában.

De a míg a főurak inkább csendes ellen-szenvvel intézik el a demokrácia és szabadelvűség aspirációit, addig a kurtanemesek döllyfös tábora heveskedik, szörnyűködik, provokál, ő viseli túlnyomóan a harcz súlyát és a népszerűtlenség ódiumát. Világos lélektani megfejtése van annak, hogy a bocskoros nemes miért intránzingensebb, mint az előkelő főúr és hogy az Országos Kaszinó sokkal exkluzívabb,

mint a Nemzeti Kaszinó. Mert a mágnás hozzáférhetetlen pozíciójának fellegvárából nyugodtan nézi a tülekedést, mely ott lent zajong, holott a köznemes, a szegény dzsentrí, kinek természetes helye az élet küzdőterén volna, hidalgó elveinél fogva érzékenységében minduntalan megsértődik, szenved, megrövidül és végre alul marad, úgy, hogy neki nagyon sok oka van a modern kor demokrata ártját gyűlölni, hacsak nem próbálja azt ügyesen megúszni.

Milyen távol estünk attól a korszaktól, a melyben a nagy eszmékért lángoló középosztály szabadelvű javaslatokkal zaklatta a főrendeket és az alsó tábla visszhangzott a ke-ssergéstől a főurak megcsontosodott maradisága fölött. Kihalt a Beöthy Ödönök, a Balogh Jánosok és a Ragályi Tamások dicső nemzedéke! Reakziós ivadékaik nem vitatkoznak többé a Dessewffy Aurélokkal és Majláth Antalékkal, átmentek ezeknek táborába és a politikai elvek azonossága révén mint a főurak fegyverhordozói és sáfárjai szerepelnek.

Mi ennek a nagy átalakulásnak, mely majdnem lélekvándorlásnak mondható, az oka? Azon kezdjük, hogy ez a jelenség nemcsak hazánkra szorítkozik, hanem nemzetközi csa-

pásnak mondható. Európában a középosztály mindenütt letette a fegyvert, melyet azelőtt oly harcziasan az oligarkia ellen forgatott. Miután a köznemesség a szabad érvényesülés főbb jogait kivívta és a főurak hatalmi monopóliumát megtörte, megszállta őket a beatus possidens megalégedettsége, megjuhászodtak és teljesen megbékéltek az állapotokkal. De az idillikus csendet nemsokára felverte a harczizaj. Mert előállottak a negyedik rend emberei, felütötte a fejét a szocialista mozgalom és a proletariátus szószólói követelték, hogy a formai jog a boldogulásra, a jólétre, valóra váltassék, hogy a politikai intézmények a tömegek szükségletei szerint alakíttassanak át. Ez kellemetlenül csengett a kiábrándult bajnokok fülébe! A középosztály nemesi és polgári tagjai együttesen a legnagyobb elszántsággal fordultak e vakmerő aspirációk ellen. A polgári jogok, melyek kivívása körül annyit fáradoztak, természetesen nem maradhattak érintetlenül. És miután nem lehetett azokat elvileg megdönteni, a proletariátus érdekében való alkalmazásukat, a princzípium fenntartása mellett, adminisztratív módon lehetőleg megghiúsították és kijátszották. Az az osztály, mely Lovassy László és Kossuth Lajos törvénytelen elfogatása miatt

olyan nagy küzdelmeket vívott, mostan hasonló letartóztatásokat lelkesen helyeselt és megéljenzett. Ők is abban a hiszemben cselekedtek, hogy a felforgatás veszélyét elfojtsák és az alkotmány megingatását megakadályozzák, épp úgy, mint a főrendek a 30-as és 40-es évek mozgalmait, melyeket a középosztály szított, végzetesnek és a legnagyobb erélylyel megfékezendőnek hitték.

A régi országgyűlés naplóiban majdnem szórói-szóra megtaláljuk azokat az argumentumokat, a melyek a mostani viták során a fülünkbe csengenek. A főrendek a jobbágyok birtokképességét ellenezvén azzal hozakodtak elő, hogy nem lehet nekik azt a jogot adni, «melynek gyakorlására eléggé kimívelve még nincsenek». Erre a szabadelvű Borsiczky ezt felelte: «Ha olyan a magyar konstitúció, hogy kilencz század alatt sem neveltethetett alatta a jobbágyiség annyira, hogy ezzel a joggal élni tudna, akkor a magyar konstitúció nem jó és nem érdemli meg a nemzet, hogy Európa alkotmányos nemzetei sorában álljon.»

Bizonyos argumentumok, úgy látszik, örökéletűek és egy csöppet sem árt nekik, hogy az élet, a valóság és a történelem számtalanszor meghazudtolja őket. Mindig újból fel-

támadnak, sőt ha kellő erő vagy erőszak áll a gyenge érv háta mögött, akkor még kilátásuk van győzelemre is. A harminczas évek országgyűlésein az az érv is nagy szerepet játszott, hogy az alkotmány akkor nyeri legnagyobb biztosítékát, ha nemcsak 500.000 nemes ember, hanem kilencz millió magyar védelmére számíthat. És vajjon erre akkor mit feleltek? A nemesség jogait nem szabad elkobozni, az intelligenciát nem szabad a közéletből kiszorítani és a vezetést avatatlan kezekre bízni. Ugyanaz a rémlátás, ugyanaz az üres alaptalanság, mint manapság!

De miként a babonás embert sem logikai, sem kézzelfogható argumentumokkal nem lehet észretéríteni, épp úgy nem lehet semmi módon kapacitálni a retrográd irány szószólóit sem. Ők féltik pozíciójukat, politikai befolyásukat és a félelem s szűkkeblűség ellen sem a történelmi tanúság, sem a logika nem nyújt semmi orvosszert.

De nézzük a mai helyzet sajátos vonását, hogy a középosztály, mely a harminczas és negyvenes években lelkesedéssel és odaadással küzdött a szabadelvű zászló alatt, most a retrográdok, a maradiak táborában van. A szabadelvűség és a reform eszméi győztek a kon-

zervatív főrendek ellentállása felett. Pedig ezeké volt a hatalom, az udvari kegy, az óriási birtok, a befolyás, mely alól az emberek alig tudták magukat kivonni. Mindez nem használt. A vereség teljes és helyrehozhatlan volt, a politikai rendszer romba dőlt és a reform vezéreszméi, melyeket az összes notabilitások és kapacitások veszedelmesnek és nemzetellenesnek bélyegeztek meg, uralomra jutottak.

Vajjon miért? Mert a nemzet szervezete, mely a fülledt, miazmatikus levegőben elpetyhüdt, megkívánta a vérkeringés megújítását és az organizmus elemi erejével széttörte a hatalom mechanikai akadályait. A nemzet életkedve, önfenntartás) ösztöne a leghatalmasabb szövetséges. Az viszi győzelemre a pártot, az emel magasra és buktat a mélység legmélyebb fenekére. Jaj annak, a ki a hatalmas fejlődési vágynak útjába mer állani! Az az ember, az az osztály letör és kiesik a hatalomból, annak vesztett ügye van.

Nem változtat a dolgon, hogy mostanában a retrográdok szabadelvű tradícióik és eredetük iránt való kegyeletből ósdi, maradi előítéleteiket és balvéleményüket liberálisoknak keresztelik el, sőt, hogy magukat az igazi szabadelvű tradíció fölkent papjainak tün-

téti fel, a reformpártiakat, a szabadelvűeket radikálisoknak bélyegzik. Ez a fortély régi keletű. Olvassák csak Metternich emlékiratainak hosszú kötetsorát! Ezeknek minden lapján áradozik a kancellár a szabadelvűség hamis dicséretétől, ő magát a higgadt, az okos reform és liberalizmus tántoríthatlan hívének vallja és hevesen kikel a magyar opposíció, Deák, Batthyány és hasonszórú meggondolatlan, izgága álszabadelvűek ellen.

A középosztály emberei, a kik a szabadelvűség elejtését ilyen vagy más módon palástolni igyekeznek, nem jó úton járnak. A tekintélyt és befolyást, melyet a politikai fejlődésért való küzdelemben szereztek, csak ugyanazokkal az eszközökkel lehet megtartaniok. A dzsenti, mely hidalgó-dölyfben tetszeleg magának, mely a kamarási és a nem kamarási családok közt éles megkülönböztetést von, mely elzárkózott úri klubokban a szükséges ösök kaszinószerű kimutatásában gyönyörködik — elpártol attól a hagyománytól, mely őt vezető osztálylyá avatta. A politikai vezetés nem hitbizomány ám! A politikai tekintély nem függ családfáktól és kutyabőröktől. Politikai tekintélyt csak a haladás, a fejlődés eszméihez való ragaszkodás, a néphez való bizalom, nagyszívűség és igazság

által lehet kivívni és megtartani. Aki elavult előítélethez, a közvélemény által elítélt megye-rendszerhez, egy megbélyegzett és tarthatatlan választórendszerhez köti politikai hitelét, annak kiveszik a gyeplőt a kezéből, az kiesik a vezetésből és a vezető osztálynak való elnevezés csak mint tartalom nélkül való üres cím fityeg le róla.

(1911 május)

AZ ARISZTOKRÁCZIA.

A demokrata írók bizonyos meglepéssel iparkodnak kimutatni, hogy a régi oligarkia leghíresebb alakjai többnyire nem magas erkölcsi nívón állottak és főleg egyéni nagyra-vágyásuktól vagy családi érdeküktől vezéreltették magukat.

Ez a bizonyítgatás kétségkívül hozzájárul ahhoz, hogy a mágnáskultuszt kissé lehűtse. De alapjában véve az ilyennemű fejtegetés, ha némi fényt vet is a tárgyra, mégis távol áll attól, hogy a kérdés velejéig hatoljon. Az egyének gyarlóságával nem lehet az elv helyesége ellen érvelni. Ez az eljárás különben is balul ütne ki a demokráciára. Mert legalább is volt annyi hitehagyott és korrump népvezér, mint hazafiatlan és kapzsi főúri politikus.

A vitatkozásnak csak úgy lehet némi felvilágosító értéke, ha elfogulatlanul vizsgáljuk,

vajjon az arisztokrata elv a nemzeti erőkifejtésnek legczélszerűbb alapja és formája-e?

Ha ellenben be tudnók bizonyítani, hogy az arisztokráciizmus nem valósítható meg a néptömeg megkárosítása nélkül, úgy hogy a nemzet széles rétegei csak nyers fizikai erejükkel szerepelnek a nemzet fegyvertárában; — ha továbbá bebizonyíthatnók, hogy az arisztokrata elv, mely régente üdvös hatással bírt, ezt a befolyást a kriticizmus mai korszakában nem képes gyakorolni; — és ha végre ezt a bizonyítást azzal tetőzzük be, hogy az arisztokrácia egyes fiainak legnemesebb törekvései vagy egészen kárba veszttek, vagy csak osztálytársainak elkeseredett ellenzésével szemben tudtak némi sikert aratni: akkor ez a bizonyítás nagy benyomást tenne és egy túlhaladott, korhadtt elvbe vetett hitet erősen megingatna a lelkekben. A mágnások ugyan még hosszú ideig fogják politikai és társadalmi fölényüket élvezhetni, még sokáig gyönyörködhetnek a polgárok megalázkodásában és a plutokraták mohó kapaszkodásában, továbbra is forgathatják kényök-kedvök szerint a törvényhozás kilincset. Mindezt megtehetik, de azt a hitet, hogy az ő vezetésük a nép javára szolgál és hogy ők a nemzet élén valami

providenciális missziót teljesítenek, ezt a hitet, mely tényleges hatalmuk erkölcsi támasza volt: többé visszaállítani nem lehet.

Miután tehát az arisztokrata elvet nem esetleges visszaélések világításában kívánjuk bemutatni, hanem inkább annak közérdekű értékét vizsgáljuk, mint legfőbb hibáját mindjárt az elején meg kell állapítanunk, hogy az arisztokracizmus a nemzet egységét gyökerében támadja meg azáltal, hogy a természetadta egyenlőtlenséget mesterségesen kiélesíti, úgy hogy nemcsak a nemzet egyes fiai, hanem az egyes néprétegek között is majdnem áthidalhatatlan úr tátong. Az arisztokrata elv még sem azonos a kasztrendszerrel, inkább ennek az intézménynek szabadelvű fejlesztése, úgy hogy a kasztok ősapjai, a Fáraók még a mi legkonzervatívabb mágnásainkat is mint vakmerő fel forgatókat kegyetlenül üldözték volna.

Az a számos politikai és társadalmi fonákosság, melyeket moralistáink tollúk hegyére vesznek és az egyéni szűkkeblűség rovására írnak, túlnyomóan az arisztokrata elv erkölcsi fogyatékoságára, mint kútforrásra vezethető vissza. Az elv olyan mint a vakond: szüntelenül túrja, aknázza a földet. És a kis halmocskák, melyek

mint bájos czirádák festenek, csak azt a szomorú tényt jelzik, hogy egy veszedelmes állapot a társadalmi szolidaritás zsenge gyökereit pusztította. A következetesség úgy hozza magával, hogy ha a származást, a hagyományt, a formai autoritást egy bizonyos ponton elismerjük, az hódító körutat tesz a társadalom egész talaján és minden egyes ember, a herczegtől a házmesterig jogcímet iparkodik produkálni arra, hogy valamely kiváltság, cím vagy rang által felülkerekedjék. Így képződik azután az a gondosan kiczirkalmazott társadalmi rangfokozat, melyen a felsők felett is van még egy legfelsőbb és az alantasnak még mindig van valakije, a kit ő mint még sokkal alacsonyabbat lenézhet. Az egész berendezkedés végre kölcsönös megalázkodásban és lenezésben csúcsosodik ki. így még a dölyfös Windischgrätz herczeggel, e híres mondásnak: «az ember a báróval kezdődik», szerzőjével is megesett a szégyen, hogy egy orosz nagyherczeg őt arrogánsnak nézte és ironikusan monda: «Vous jouez le grand seigneur!» Mire az egy tolazkodó parvenü megsértődöttségével viszonzta: «Je ne le joue pas, je le suis!» Nem adom a grandseigneur-t, én az vagyok!

Miután az arisztokrata elv az emberi érték

megbecsülését egy másik mesterséges alap-tétellel, a származással pótolja, csakhamar a legabszurdabb bonyodalmakba keveredik. Emellett a fejlődés legnagyobb erőforrását, az egyéni értéket elsorvasztja és ha lehetséges volna azt teljesen elnyomni, bizonyára el is nyomná gyökerestől. Ez a dinamika ellen való vétek akkora, hogy az arisztokrata társadalom, ha teljesítő képességét nézzük, egy rosszul megkonstruált és rosszul működő gép benyomását teszi. Ha mégis némi eredményt tud felmutatni, ez csak az által válik lehetségessé, hogy princípiumát esetről-esetre elejti és hogy az egyéni kiválósággal, melyet elvben utál és megvet, paktálni kénytelen. Az arisztokrata rezsim, miután lelkében benn van a tehetetlenségnek kultusza, még a legsötétebb korszakban is kénytelen volt a plebejusok eszét kölcsön kérni és a Szerencsés Imre, a Verbőczy, a Martinuzzi és más lángelméjű plebejusok érvényesülésének szabad tért engedni. Néhány újabkori polgári eredetű politikus fényes pályafutását egészen hibásan, az arisztokrácia modernizálásának, a demokrata elv győzelmének tekintik. Pedig ilyen esetek a feudalizmus legsötétebb korszakában is fordultak elő, de a karrier mindig ahhoz a kardinális feltételhez

volt kötve, hogy a plebejus janicsári buzgalommal az arisztokrácia szekerét tolja.

A ki az arisztokrata elvet végiggondolja, könnyen rájöhet, hogy az egész szellemi élet szükségképpen a jobbagyság bélyegét hordja magán. Nem áll különösen az a tétel, hogy az arisztokrácia uralma kedvez a tudománynak és a művészetnek. A főúri mecénások az irodalmat csak annyiban pártolták, a mennyiben az a fényűzéshez és úri módhoz tartozott. De a ki a szellem megnyilatkozásától az őszinteséget és szabadságot elveszi, annak a pártfogása inkább árt, mint használ. Hogy az arisztokrata felfogás milyen sötét nyomokat hagyott különösen a történetírásban, a jogtudományban és közgazdaságban, azt felesleges itten bővebben fejtegetni.

Úgy a mint az arisztokrata tendenczia a szellemi és társadalmi életben érezteti káros hatását, azon módon terjeszti a közéletben az őszinteség hiányát és hamis czégér alatt való szereplését. Mert azt mégis csak bajos bevallani, hogy a politikai program egy osztályt, a nemzetnek úgynevezett gerinczét favorizálni akarja. Szükséges tehát bizonyos úri aspirációkat úgy feltüntetni, mintha azok a nép érdekében valók volnának. Abban van minden

arisztokrata politikának a hamissága, hogy nem meri magát annak vallani és hogy magát mint az egész népre kiterjedő törekvést igyekszik bemutatni. Ilyen parasztfogásokban legújabbán nagyon exczellálnak.

Iparkodtam az arisztokráciának a nemzeti életre való, úgyszólván erőműtani hatását vázolni. Mert elvégre az, hogy az arisztokrata dölyf a plebejusi büszkeséggel összeütközik, még nem jelent nemzeti veszedelmet.

De őszintén bevallom, hogy a finomított ideges érzékenységet már egy csekélység, egy bizonyos irodalmi jelenség is bántja, melyben az egész társadalmat ellepő arisztokrázizmus nagyon jellemzően megnyilatkozik. Én nem tudom népies íróink leírásait elolvasni a nélkül, hogy azoknak valami keserű mellékizét ne érezném. A költők a művelt világnak a palóczok életét, a góbék sajátosságait, a szegedi halásznép észjárását igyekeznek bemutatni. Az írók a falvak és kunyhók világába felfedező útra mennek, akárcsak a Maorikról vagy rézbőrűekről volna szó. Azok az «érdekes» népek pedig talán mégis csak honfitársaink, véreink, atyafiaink, a mi húsunkból való hús volnának! Tényleg azonban olyan idegenek előttünk, olyan távol esnek tőlünk, hogy az ember szíve

sajog a gondolatnál, hogyan akarjuk tulajdonképpen a nemzet egységét felépíteni, hogyan akarunk a nép emberével bizonyos érzelmi közösséget fenntartani. Hiszen uram — teremtőm, ezekhez a jámbor alakokhoz, a kik a külső Rákóczi-útról a városba jönnek, olyan kevés közöm van, mint a négerekhez. Nincs egyetlen egy gondolat sem, a melyben találkoznánk. Nem tudok eszűkhöz, szívűkhöz hozzáférni, olyan idegenek előttem, mint a czifra paraszt gúnyája és a nép fia épp oly kevésbé veszi be eszméimet, mint a hogy nem veszi fel a redingotot, melyet viselek. A letragikusabb vonása a nemzeti életnek pedig az, hogy az e miatt való kesergés úgy hangzik, mint a leghóbortosabb utópizmus kifakadása.

De én itt is látom az arisztokráczizmus bűnét, mely azt a nemzetet széttagoló szisztémát mint valami megmásíthatlant, mint a Gondviselés által létesített világrendet tünteti fel, melynek átalakítására törekedni merő ábránd vagy népámítás. Pedig a népeket olcsó fűzetek és vándortanítók által emelni nem lehet, hanem az intézményeket úgy kell átalakítani, hogy azok maguk emelkedjenek és cselekvési szabadságuk épségben maradjon még ha a birtokos osztály érdeke ellen is fordul. A he-

lyesen felfogott és következetes demokrácia azt vallja és hiszi, hogy az állam szilárd megalapozása addig nincs biztosítva, míg a hatalmat arányosan meg nem osztjuk és a társadalom tagolását a természetes bázisra nem fektetjük. Mert akkor az is ki fog tűnni, hogy íj az emberek ugyan egyenlőtlenek, de ez a különbség korántsem olyan nagy, hogy megokolhatná azt a mérhetetlen űrt, melyet a jelenlegi társadalom felmutat.

Az itt kifejtett felfogás ellen azonban egy érvet szoktak felhozni.

Lám — mondják — az angolok és a németek, a kik az arisztokráciát kedvelik, a kiknél az arisztokrácia nagy hatalmat gyakorol, a legfényesebb sikert érték el, mely a modern világban nemzetnek jutott. Ez azután alaposan ráczáfol arra az állításra, hogy az arisztokrata elv legfeljebb csak presztízst szerezhet, de igazi nemzeti hatalom megalapítására nem alkalmas.

Ezt a pontot minél alaposabb polémiában szeretném megvilágítani. E helyütt azonban csak a következőket kívánom megjegyezni.

Az angolok, ha a dolgot alaposan szemügyre vesszük, főnemességüket ugyanarra a sorsra juttatják, mint a királyságot. A király

parancsol, a király vezet, de csak addig, a míg a közvélemény sugallatát követi. Az angolok János király óta, a kitől a Magna chartát ki-erőszakolták, Viktóriáig küzdöttek, a míg a királyságot arra a szerepre szorították, hogy a nemzetnek csak használjon és ne ártson. A küzdelem a főnemesség ellen azonban csak 1832 óta, tehát alig egy század óta folyik.

Az egész modern angol történelem nem egyéb, mint a nemzeti test reagálása az arisztokrata fagoceák ellen, melyeket vérükből lassankint kilöknek. Jelenleg még mindig annyian maradtak, hogy cifraságnak éppen elég. De hogy a britek nem fogják sokáig túrni a lordok túltengését, az kétségtelen dolog. Az az állítás pedig, hogy az angol nemzet nagyságát az arisztokrata rezsimnek köszöni, ugyanazon a nívón áll, mintha valaki azt mondaná, liogy Hamupipőke azért volt olyan szép és azért ment olyan jól férjhez, mert a mostohája kitűnően nevelte.

A mi viszont a németeket illeti, úgy tényleg a porosz nemesség katonai fegyelmezettsége és hivatalnoki rátermettsége olyan nemzeti kincsnek bizonyult, hogy az uralkodó osztály bűneit értékben messzire meghaladta. Az elért siker folytán azonban a Junker-gög

hatalmi örületbe esett, úgy hogy ez a jámbor és szervilizmusra hajló német nép lelkét forrongásba hozta és most a leghatalmasabb arisztokráciával a világ leghatalmasabb szociáldemokráciája áll szemben.

(1911 márczius.)

A JANCSI-TÍPUS.

A gróf úr nem tudott betelni Jancsi dicsé' rétével. Jancsi igáskocsis volt a gróf uradalmában és a mellett mintaember. Áldott lelkű, becsületes ember volt, a ki a sorból, a hová a gondviselés állította, sohasem kívánczozott ki. Ha minden harmadik évben új subát és új csizmát vásárolhatott, minden földi szenvedélye ki volt elégítve. Nem volt ő nyugtalan, nagyratörő lélek, nem kívánczozott Amerikába és még a választójog kivívásával sem törődött egy fikarcznyit sem. Talán bölcsnek is lehetett volna őt nevezni, ha hébe-kóba a mérsékletesség útjáról le nem tért és a sárga földig le nem itta volna magát. De akkor sem vétett a jámbor ember senkinek. Csendesen meghúzódott az istálló sötét zugában és kialudta boldog mámorát. Ha felesége, a parázsszemű Trézsi, emiatt megszólta, bizony jól elpáholta

őt, de ezek a kínos esetek aránylag ritkán fordultak elő és jóval alul maradtak az igáskocsisok házassági incidenseinek a statisztikusok által kiszámított átlagán. Különbözik a házassági harmóniáját ezek az összezördülések komolyan nem zavarták meg. Bizonyították erre, hogy a derék menyecske kilencz gyermeknek adott életet, a kik közül ugyan csak kettő maradt meg. De ezek már nyolcz-tíz éves korukban libapásztorkodás és a kondásságban való buzgó segédkezés által az emberi társadalom hasznos tagjai lettek. Iskolába persze a Jancsicsemeték nem jártak, hiszen apjuk sem ismerte a betűket és mégis hivatásában kitűnően bevált. A gróf a teljes analfabetizmust úgyszólván mint erkölcsnemesítő állapotot becsülte sokra és azt minden cseléderény kútforrásának tekintette.

Hiába iparkodtam a nagy urat ettől a véleményétől eltéríteni. Higyje el, monda az, a közembernek a művelődés csak ártalmára van. Ő nem okosodik a könyvekből, hanem csak mérget szí magába. A könyv és újság megromítja az ősi erkölcsöt, a cseléd feleselő, daczos és korhely lesz. A fegyelem meglazul és nem lehet velük bírni. Higyje el jó uram, hogy ez így van, én tapasztalatból beszélek.

Sokan a gazdatársadalomban vélekednek így és nem tagadhatni, hogy bizonyos tények mellettük bizonyítanak. Az ország sok millió koronát költ elemi iskolákra, művelődésre, tanításra, még a gazdák is a képviselőházban megszavazzák a tömérdek pénzt, de belső meggyőződés nélkül és talán éppen azért, mert nem mernek egy népszerű jelszóval szembe szállni.

De azért ők szívük mélyén komoly aggályokat táplálnak a szegény ember kiművelődése iránt és sem ő rá, sem a közre valami sok jót attól nem várnak.

És való igaz, a művelődés nem olyan bájital, melyből egy jó húzással az embert jóvá és becsületessé lehet tenni. A nyomtatott betűnek szuggesztív hatásáról a nép fiaira a művelt embernek alig van tiszta fogalma. Egyszerűen hipnotizálja őt, képzelődését lázba ejti. Ennek a lelki forrongásnak a legpregnánsabb leírása az, melyet a biblia ad, mondván: Midőn Ádám és Éva kóstoltak a tudás fájának gyümölcséből, megnyílt a szemük, látták, hogy meztelenek és szégyenkeztek nagyon.

A szegény ember, a ki soha jobbat nem képzelt, mint faluhelyét, gazdagabbat nem lá-

tott, mint a telkesgazdát, hatalmasabb férfit nem ismert, mint a bírót, a tudás kapuján át egy világba lép, a mely százszor szebb, mint az övé, melyben az emberek mesés kincsekkel bírnak és sokkal bölcebnek, mint azok, kiket ő ilyennek eddig tisztelt, ő boldog volt lelki árvaságában, letargikus tunyaságában. Ez a boldogság most szétfoszlott és örök időre elveszett. És mit kap cserébe? Mi a szellemi tápláléknak közvetlen hatása? Az egyszerű lélek megbódul, mint az ópiumtól, igéző álmokat lát, lelke nyugtalan, hánykolódik, sohasem tapasztalt fájdalmat érez, és a mint a biblia mondja: szégyelli, hogy meztelen, hogy jszegény és hogy sok minden bajának oka a tudatlansága, a gyámoltalansága és pénztelensége.

Az emberi lélek valóban csodálatos titkot rejt magában. Nincs az a csapás, szenvedés és megalázás, melyet megadással ne tűrne, ha tudja, hogy az megmásíthatatlan. Viszont nincs az a csekély baj, mely ellen fel ne lázadna és vak dühvel ne küzdene, ha a legcsekélyebb remény van arra, hogy az igazságtalan állapotot megváltoztathatja.

A meddig tehát a szegény ember az ő kis korlátolt világát türelemmel és alázattal, mint

megmásíthatatlant látja, addig boldog tespedésben rója napjait és nem törődik a nagyvilággal, melynek veszedelmei őt ijesztik. De jön a nagy ördög, jön a pokoli Gutenberg az ólombetűk varázserejével. Az írás mágikus fényben villog előtte és kápráztatja szemeit. Meg van babonázva, megmámorosodik. Nagy nyugtalanság szállja meg lelkét ismeretlen vágyak támadnak benne. Az a kicsiny világ, melyben ő boldogan tengődött, szűk lesz neki. A jobb sorsra való vágyódás emészti szivét. Mihelyest arra a tudatra ébred, hogy dolgán lehet lendíteni, hogy lehet külszágokban boldogulni, akkor lelkét már odaadta a démoni erőknek, melyek őt ismeretlen tájakra viszik. Ő is akar szerencsét próbálni, ő is ki akarja részét venni a földi kincsekből. A nélkülözés eddig ismeretlen érzése kikergeti hazájából. Élete, a mely a lelki szegénység minden boldogságától áradozott, most komor, gondterhes és viharos lesz.

A művelődés főhatása tehát abban kulminál, hogy az egyszerű embert a nagyvilág porondjára csalja és a modern világ minden problémáival, a krízisekkel, a sztrájkokkal összekapcsolja.

Csoda-e tehát, hogy egyszerű erkölcsé ezen

az új színhelyen neki gyenge védelmet ad és a modern világgal való összeütközésben alulmarad? Csak természetes, hogy a magasabbrendű élet bonyodalmai több bajjal járnak és sokkal több kedvezőtlen esélyt mutatnak, mint a jámbor falusi egzisztencia, mely lomhán, kikapott utakon cammog. Innen van, hogy a művelődés, miután ádáz küzdelmet idéz fel az annak előtte csendes vidéken, komor képet nyújt és bizonyos aggályokat igazol. Az öngyilkosságok, a bűnösség, az örültség szaporodik. Ezek az áldozatok hekatombái, melyeket a modern élet rohamos átalakulása megkövetel.

Mind e szomorú tünetek alapján mondják, hogy a modern időben az erkölcs ijesztően romlik. A művelődés a köznép között a morális mételeyt terjeszti. De ez a felszínes vélemény korántsem igazolt. *A műveltség a lelket finomítja. De mivel egyszersmind az életet nagyon komplikálja, a megtévelyedések és bukások is gyakoribbak.*

A vágyakozás az emberi méltóságnak megfelelő berendezés után sok küzdelemmel és csalódással jár. De azért ez a vágy, mely a régi szegényes lemondást kiszorította, a lelkéből többé ki nem pusztítható. Ez a vágy

minden haladás rugója, ez a vezérlő gondolat, mely minden vele ellenkező társadalmi akadályt útjában összetör. E nagyravágyás nélkül az emberiség még mindig az eszkimók állapotában volna és éhezve és dideregve a halzsir világította kunyhóban húzódna meg.

Még egy más bajt szoktak felpanaszolni, mint a művelődés vészes következményét. Oda a fegyelem! így hangzik az általános kesergés. A rakoncztatlanság, a dacz, a zúgolódás egyre terjed. A cselédhűség, a régi világ erkölcsi dísze és virága, kiveszett a lelkekből. Nem lehet ezt a panaszt egészen indokolatlannak mondani. A cselédhűség az emberi lélek bájos, szerény virága, csak természetes, hogy egy korszakban, mely a szellemi önállóságot portálja, nem tenyészik dúsan. Az egyéniség fejlődése természetszerűen lazítja az alávetettség alapuló kapcsolatot.

De az egyéniség függetlensége, még ha veleszületett adományait tekintve kevésbé értékes is, olyan nagy emberi kincs, a nemzeti erő olyan gyarapodása, hogy ehhez képest az alárendeltekhez való viszonynak modern ridegsége számításba sem jöhet. A cselédhűség lassankint kivész a művelődés haladásával, de e primitív erényért cserébe kapunk sok-

kai értékeőbb tulajdonságokat, nevezetesen az önálló boldogulás után való komoly törekvést.

Tényleg az emberek nem engedelmeskednek többé az önkényes, a formai auktoritásnak és csak az igazi szellemi fölénnyel szerzett tekintélynek akarják magukat alárendelni. De hogy a fegyelmezetség nem pusztul ki, mutatják az önkényes engedelmeságen alapuló modern szervezeteknek csodaművei. A szolgálvak szófogadás azonban tényleg lassankint kivész az életből. Nincs többé helye a modern világban a közkedveltségű Jancsi-típusnak. Ez a jámbor fajta kihalófélben van. A patriarkális pofonoknak kedélyes birodalma rombadólt. És a modernség legnagyobb dicsősége, hogy az soha többé fel nem támadhat.

Az a boldogság és az az erő, mely az analfabetizmussal jár, már nem kell nekünk. Arról örök időre le kell mondanunk. Viszont a küzdelemtől, melyet a művelődés ránk zúdít, nem fázunk. Azt bátran el kell fogadnunk. A harcz a haladás élő törvénye, mely minden vívmányt a szegény emberiség vérével és könnyével fizettetett meg. De azért az ember mégsem kér a letargia zsongító nyomorából.

Az analfabetizmus sok kedves idillikus vonása lassankint letűnik. És az uraktól kedvelt Jancsi-erények mégis csak nagyon alantasak, nyomorúságosak és minden magasabb fejlődésnek útját állják. De habár az analfabetizmust leszóljuk és megbélyegezzük, mégis igazságtalan volna a parlamenti reform alkalmából az írni-olvasni nem tudókat a választójogból kizárni. Igazságtalanság volna a parlamentarizmus ellen, mert annak képviseleti karaktere megkívánja, hogy a parlament minél átfogóbb, minél egyetemesebb legyen és minden réteg embereire kiterjedjen. Igazságtalanság volna továbbá a tudatlan emberek iránt, mert pusztá exisztálásukkal a közállapotok nívójára bizonyos befolyással vannak, akár megadjuk nekik a választójogot, akár megfosztjuk őket attól. Mi nem bújhatunk ki a bőrünkől és ha már egyszer ebben a bajban szenvedünk, a legbiztosabb útja az orvoslásnak az, hogy nyíltan feltárjuk, annak hátrányait tűrjük és siessünk azokat eltüntetni.

Különben senkinek sincs több oka a szellemi fölényt és műveltséget annyira becsben tartani, mint az analfabétáknak és a valóságban tisztelik is azt. És miután a lehető legszűkebb és válogatott választóközönség több

ízben az analfabéták parlamentjével boldogította az országot, nem jogosulatlan a feltevés, hogy semmi más választórendszer nem fogja az analfabétizmust többé olyan nagy diadalra juttatni.

(1912 január.)

AZ ANGOL KÖZVÉLEMÉNY.

Széchenyi István lelkes bámulója volt az angol nemzetnek. Angliából vette legfőbb inspirációit, mely reformterveit sugallta.

Mikor Széchenyi Londonban járt, a nagystílusú élet pezsdülése, a nép virágzó jóléte, a kereskedelem és ipar világhódítása bámulattal töltötte el fogékony lelkét. Milyen egészen más képet nyújtott ez az élet, mint a mely a Duna és a Tisza között folyt le. Gondolatai visszazárnyaltak a hazába, párhuzamba állította a jobbágy-világ sanyarúságát — mely még azt is megnyomorítja, a kinek korlátlan hatalmat és kiváltságos jogot ad — a szabad brit nemzet dicső állapotával. Szíve összefacsarodott és nem csoda, hogy fájdalmában Magyarország akkori közéleti és kulturális viszonyait Angliával szemben kétszáz esztendővel hátramaradottnak hitte.

Ebben a lebecsülésben bizonyára némi túlzás van és nem lehet tagadni, hogy azóta nagyot haladtunk. A nemzet megfeszítette minden erejét és meg kell állapítanunk, hogy becsülettel iparkodtunk a nyugati nemzetek sorában helyt állani. De ha mi a haladás hétmérföld-csizmáját öltöttük fel, viszont a többi nemzet is gőzerővel dolgozott és így nem csoda, hogy ha a distancziát tetemesen le is szorítottuk, még sem sikerült egészen a multak mulasztását pótolni és a különbséget a Széchenyi által mintául felállított Anglia és a mi fejlődésünk között bátran körülbelül 50 évre tehetjük. A brit közélet két legújabb jelensége élénken szemlélteti az angol és honi állapotaink közt való differenciálódást.

Az angol alsóház a minap törvényjavaslatot fogadott el, mely a munkásoknak betegség, rokkantság és munkátlanság ellen való biztosítását szervezi kerekszámban évi 400 millió korona költséggel. Távoll ál tőlem, hogy a jóval szegényebb magyar államtól ekkora áldozatot követeljek. Erre mi a legjobb akarattal sem volnánk képesek.

De ne nézzük most a pénzbeli terhet. Vegyük inkább szemügyre a gondolatot, mely az angolokat, a par exczellencze individualisz-

tikus nemzetet ennél az akciónál vezette. Liberálisok és konzervatívok válllvetve működtek közre annak keresztülvitelében és Lloyd George pénzügyminiszter nagy elégtétellel jelentette ki, hogy a javaslat főelve nem kontroverz a kormánypárt és az ellenzék között. Ez a nyilatkozat is bizonyítja, hogy az angol közvélemény már túl van bizonyos stádiumon, melyből mi még nem tudtunk egészen szabadulni.

Az angol uralkodó osztály hosszú és elkeseredett küzdelem után jelenleg már arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkások bérmozgalmát teljesen jogosultnak ismeri el. E tételnek a konzekvenciáit is levonják, a mennyiben ennek a küzdelemnek erődjeit, a szakszervezeteket nem tekintik többé a lázongás fészkeinek, nem iparkodnak azok lényegét elhomályosítani, nem tüntetik fel a szakszervezeteket önző demagógok és munkásfilléreken hízott kapzsi élősdiék műveinek. A vezető osztály felküzdötte magát arra az elfogulatlanságra, hogy a szakszervezetet, sőt a sztrájkot is, az osztályharcz legális fegyverének ismeri el. Nem mintha az angol munka-

adók e) volnának ragadtatva a béremelés követeléseitől, vagy készséggel kötélnek állnának, ha a munkások ilyen követelésekkel hozakodnak elő. De odáig már mégis eljutottak, hogy épp úgy, mint a pártok viaskodásában, a sportban és a választásoknál, a bérharczokban is elfogadják a fair play-elvet és a két párt, munkaadó és munkás, saját erejének csatasorba állításával iparkodik a döntést kivívni és meg egyezésre jutni.

A munkaadók hiába unszolnák a kormányt, hogy munkás-tartalékot bocsásson rendelkezésükre. Még kevesebb eredménynyel járna az a kívánság, hogy a szakszervezeteket oszlassák fel és pénzeiket kobozzák el, azzal a megokolással, hogy az a munkásságnak jogtalan megadóztatása és a pénzalap a társadalmi felforgatás céljainak szolgál. Világos, hogy egy ilyen felfogás a helyzetet csak összezavarja és hogy ez a harcsmódor a tartós békét eleve kizárja. A brit közvéleményben hosszú és keserves tapasztalatok alapján egészen más felfogás alakult ki a proletárságról. Az angolok teljesen elejtették azt a véleményt, hogy a munkásmozgalom nemzetközi vonatkozása miatt haza- és nemzetellenesnek volna bélyegezhető. Nincsen abban semmi politikai okos-

ság, hogy a nagy néptömeget úgyszólván a *nemzet* kebeléből kiszakítsák és vele minden szolidaritást megtagadjanak, hogy azután mint a nemzet mostoha fiait jobban üthessék őket. Hogy ez az eljárás végelemzésben a nemzet kárára van és hatalmát egy egész népréteg kiközösítése megbénítja, az nyilvánvaló. Ilyen utón a nemzet megerősödését, a társadalom egységesítését nem lehet elérni. Imperializmus és nemzeti dicsőség ilyen eljárás mellett csak üres frázis marad.

A modern közgazdaság azt vallja, hogy a nemzetek versenyében az kerül az első helyre, a melynek legnagyobb számú és legjobban fizetett munkásnépe lesz. Ez képes lesz a legnagyobb erő kifejtésre és harcra.

Ez a tisztultabb felfogás lassankint terjedt Angliában és most — a mint ezt a szocial insurance bill betervezése alkalmával konstatálni lehetett — meghódította az egész közvéleményt. A közgazdasági vizsgálódás kiderítette, hogy a béremelésnek általánosan bizonyos egyetemes, nemzeti jelentősége van és minden béremelés egy elemet rejt magában, mely a nemzet jólétét, kultúráját és életnívóját is fokozza. Mit jelent általában a béremelés? Első sorban a felsőbb osztálynak az alsóbb

osztály javára való megterhelését. De ha a felsőbb osztály messzelátó gazdasági intelligenciával keresi önérdékét és nem kizárólagosan a pillanatnyi veszteséget számítja, akkor nem fog a munkások követelésének a végletekig ellentállani.

Mert *minden* elkeseredett bérharcznak alap-gondolata tulajdonképpen az, hogy a felső osztály, a tőkés, vagy tulajdonos a hozadékban való legnagyobb részesedést is kevesli, viszont a munkásnak magasabb életmódra való igényében már arrogáns túlkapást lát, melynek váltig ellent kell állani. Igaz, a béremelés közvetlen következménye bizonyos többkiadás. De *ennek* a többkiadásnak egy része vagy a fogyasztóra hárítható át, vagy intelligensebb gazdálkodás által behozható. Feltétlenül áll pedig, hogy magasabb bér nagyobb munkabírást jelent, magasabb bér nagyobb fogyasztóképeséggel jár és a kiadási többlet a felsőbb osztálynak sok mindenféle vonatkozásban megtérül és visszafizetődik.

De ahhoz már nagyobb közgazdasági iskolázottság, hosszú tapasztalat és szélesebb látókör kell, hogy az ember a proletáriusoknak a nemzeti társadalomban való helyzetét kellően értékelje és még a bérküzdelemnek is olyan

fordulatot adjon, hogy az aránylag csekély egyéni áldozat is rekompenzálódjék és az összes társadalmi rétegeknek javára szolgáljon.

Ki kell emelnünk, hogy ez az álláspont, melyre az angol közvélemény felküzdötte magát, nem tisztán altruizmusból ered. Ez inkább az okosság, az éleslátás és az elfogulatlanság műve. És a széles látókörű okosság, ha etikailag nem is egyértékű az altruizmussal, a gyakorlatban majdnem ugyanarra az eredményre jut és a legmagasabb fokon humanitásban és hazafiságban csúcsosodik ki.

Ennek a magasabb felfogásnak dicséretes példáját szolgáltatta a dockmunkások pár év előtt lefolyt sztrájkja, melynek szervezője Burns John volt, a ki rövid idővel e nagy akció után Ő Brit Felségének belső titkos tanácsosa és belügyminisztere lett.

E sztrájk alkalmával mondta Manning bíbóros, a ki mint a választott bíróság egyik tagja szerepelt, a következőket: «Soha életemben nem voltam a hősies önmegtagadás, a testvériség és az áldozatkészség olyan dicső megnyilatkozásának a tanúja, mint e sztrájk lefolyása alatt.» És lord Rosebery, a döntő bíróság elnöke, megemlékezvén arról, hogy ez a sztrájk tanulatlan munkások mozgalma, a kik

semmi szövetkezésre vagy szervezésre nem támaszkodhattak, e szavakkal hirdette ki a békekötést: «Ez a sztrájk korszakalkotó nemcsak a munka, nemcsak Anglia, hanem az egész emberiség történetében.»

Az egész angol közvélemény a dock-munkások pártjára állott. «We are pelted with checks». Minket csekkekkel bombáznak — jelentette Burns John a befolyt adományok meglepő nagy összegéről. Ámbár ott is, — mint annak idején nálunk, a készülő aratósztrájk küszöbén — azt lehetett mondani, hogy a nemzeti tőke legértékesebb része: a londoni hajóforgalom veszedelemben forgott. De egy olyan nemzeti veszedelem, melyet egy pár penny feláldozásával el lehet hárítani, nem az igazi veszedelem.

Kétségtelen, hogy vezető osztályunk soraiban majd egyszer egy második lord Rosebery, egy olyan mágnás fog feltámadni, a ki a munkások küzdelmét, mint a nemzeti fejlődés egyik értékes elemét fogja tisztelni. De erre még ötven évecskét türelemmel várunk kell. Hiszen az egész vitatkozás, mely mostan a szabadelvű és a konzervatív irány között folyik, nem

egyéb, mint annak a nemes türelmetlenségnek a kifejezése, hogy ezt a folyamatot kissé gyorsítsuk és abból a hosszú 50 éves várakozási időből egy pár évet lenyesegezzünk.

Ez a vezető-osztályunknál különben történetileg megmagyarázható elmaradottság határozottan nagyon igazságtalannak tünteti fel az onnan felhangzó örökös szemrehányást, hogy a mi viszonyainkat távolról sem lehet az angolok helyzetével összehasonlítani, mert népünk fejletlen és sajnálatos művelődési hiányban sínylődik. Ne fojtsák el a művelődés kedvét már azzal is, hogy a legsugoribb létminimumot veszik a gazdálkodás alapelveinek. Mert hiábavaló minden papiroson dekretált iskolai kötelezettség! Éhbér és iskolakerülés karöltve jár egymással! Természetes esze és képessége legalább is annyi van a mi népünknek, mint akármelyik más olyan nemzetnek, a melynek fiai már régen választójoggal bírnak. A magyar proletár minden esetre legalább is annyi hivatottsággal bír a választójog gyakorlására, mint az arisztokrata, a ki birtokkal és ranggal együtt a törvényhozói jogosultságot is örökli és mint született legiszlátor szerepel. Ezzel a babonával is szakítanak most Angliában és ez az a másik jelenség, mely a magyar és az angol

állapotok közt való különbséget olyan élesen domborítja ki.

Lord Lansdowne, a konzervatív lordok vezére tudvalevően a minap törvényjavaslatot terjesztett elő, mely a lordok házának gyökeres reformját czélozza és a született törvényhozói intézménynek véget akar vetni. A javaslat szerint a 700 lord, a ki jelenleg a felsőházban ül, ezt a jogot elveszti, azzal az egyetlen megszorítással, hogy 100 lordot delegálhatnak a felsőházba, de a passzív választói jog ahoz a feltételhez van kötve, hogy a lord törvénytudó, katonaviselt ember, vagy magasrendű bírói és tisztviselői funkciót teljesített legyen. Ezzel a született törvényhozónak ósdi, szinte kísérteties alakja eltűnnék az angol közéletből.

A legcsodálatosabb azonban az, hogy ezt a reformot, mely egy tarthatatlan helyzetnek radikális megoldása, a felsőház konzervatív pártjának vezére javasolja. Oh, nagy jó konzervatív Lansdowne uram, jer közibénk, hogy téged mint szabadelvű mágnást ünnepelhesünk!

(1911 május.)

AZ ANGOL ISKOLA

A közönség egy kicsit sokallta, hogy az idei budgettárgyalás alatt a kultuszvitát oly hosszúra nyújtották.

De mit szólnak ahhoz, hogy Angliában rövidke kilencz esztendeig tartó kultuszvitát rendeztek, mely a parlamenten belül és kívül óriási forrongást okozott, a választási kampány lehangosabb jelszavát szolgáltatva, a konzervatív pártot a hatalomtól megfosztotta és végre nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ország parázs alkotmányválságba került. Ezt mind a kultuszvita okozta. De e helyütt nem kívánok a dolognak drámai fordulatairól beszámolni, inkább a diszkusszió folyamán kifejtett szellemi irányokról lesz szó.

A közoktatásügyi probléma kormánybuktató és válsághozó hatása éles ellentétben áll az óriási közönyvel, melyet az angolok egészen a legújabb időkig a közoktatásügy iránt mu-

tattak. Ebben a változásban nyilvánul meg legélénkebben az oligarchikus és demokratikus Anglia közti különbség. Az ember nem is hinné, hogy rövid ötven év alatt az országot egymásból fejlődő intézkedések segítségével oly alaposan át lehessen gyúrni.

Közoktatás! Az oligarchikus Angliának kisebb gondja is nagyobb volt ennél. Az 1833. évi költségvetésben a közoktatás egészben véve 400.000 koronával szerepelt, holott mostan több mint 500 millió koronát költenek e czéfra. Volt Angliában mindig sok tudomány, műveltség és kultúra. A nagyhírű Eton-, Harrow-, Rugby-intézetek egy klasszikus műveltségű, brilliáns nemzedéket neveltek. Csakhogy egy növendék oktatása évi 10.000 koronába került. A nép fiainak művelődésével nem törődött senki. Az oligarchia keresi a nemzet nagyságát és presztízsét, de sejtelve sincs arról, hogy a nép műveltsége a valódi nemzeti dicsőség egyik alkotó eleme. Erre a gondolatra nem tud emelkedni soha. Minden rosszhiszemőség vagy szándékosság nélkül egyszerűen nem tekinti állami feladatnak, hogy a keze munkája után élő ember, a proletár, művelődjék. Minek is! Talán azért, hogy sorsával hangosabban elégedetlenkedjék?

A felsőbb osztály soraiból kerülnek ki a tudósok, államférfiak, hadvezérek, a nemzet díszje, virága, a nemzeti kultúra kiváló képviselői. De miért panaszkodnak folytonosan, hogy nincs fogékonyság és részvét a kultúra iránt? Hogy a legszebb költői és művészi eszmék nem találnak visszhangra, hogy a nép műveletlen, durva, fásult és éretlen. Honnan ez a szüntelen kesergés és jajveszékelés? Ez éppen ennek a felemás kultúrának a jellege, hogy kevés embernek virít. Olyan ez a nemzeti műveltség, mint az orchidea. Pompás, elegáns, melegházi virág, de mégis csak sivár, erőtlen és a nép millióinak szívét nem tudja megörvendeztetni.

A demokratikus Anglia, mikor az oligarchia békőiből lassanként kibontakozott, kietlen pusztaságot talált a közoktatás terén. Ott, a hol most harminczkétezer tanintézetben buzgólkodnak a népoktatás körül, 1870-ben csak hatezer, többnyire szegény hadastyánok és mindenféle züllött exisztencia által vezetett felekezeti iskola tengődött. Az állapotok siralmasak voltak. A felsőbb osztály mintaszerű, kifogástalan gentfemenjei mellett ott hemzsegett Európa leghírhedtebb mobja, mely analphabetizmus, iszákosság és durvaság tekinteté-

ben a világrekordot érte el. A demokráciának óriási munkát kellett végeznie, hogy ezen az állapotokon segítsen. Még közoktatási minisztert sem ismert a parlamentáris Anglia. William Forster, az angolok báró Eötvös József-je, mint a belügyminisztérium közművelődési osztályának alelnöke terjesztette be 1870-ben az első népoktatási törvényt. A főkérdés, mely a törvény folytán életbeléptetett állami iskola berendezésénél felmerült, az volt, hogyan intézkedjenek a vallásoktatás dolgában.

A helyzet valóban nem volt könnyű. Brit-honban, mint ismeretes, az anglikán vallás államvallás jellegével bír. Dús jövedelemmel, nagy politikai jogokkal és befolyással rendelkező papság áll az established church élén.

E mellett azonban többrendbeli felekezet; a methodisták, a Wesleyanusok, a quakerek és a katolikusok is nagyszámú hívővel dicsekednek Angliában. És ezek a nonkonformisták gyűjtőnévvel összefoglalt protestáns felekezetek természetesen bizonyos féltékenységgel nézik az uralkodó egyházat és iparkodnak a nehezen kiküzdött egyenjogúságot az állam-egyház felsőbbbsége ellen biztosítani.

Az angol nép általában vallásos. A nemzeti egyházat nagy tiszteletben tartja. Hisz ez haj-

dan mint a brit szuverenitás szimbóluma a Rómától való függetlenítés jelszava alatt alapított.

De bármilyen tisztelettel legyenek is az állami egyház és a nemzeti hagyomány iránt, az angolok mégis erősen védekeznek az ellen, hogy kínai módra csak az ősök kultuszában is a tradíció tiszteletében merüljenek ki. A brit szigetlakók történelmi érzékük ellenére nem feledkeznek meg a politikai ésszerűség és a modern kor követelményeiről sem. És éppen ezért sem az állami egyháznak, se más felekezetnek az iskolára semminemű befolyást nem akartak engedni. A népoktatási törvény 14-ik szakasza így szól:

«Az iskolában semminemű vallási katekizmust vagy formulát, mely valamely felekezetet a másiktól megkülönböztet, nem szabad tanítani.»

(No religious catechism or religious formula which is distinctive of any particular denomination, shall be taught in the school.)

Mint jó protestánsok csak a tradíció kedvéért a biblia olvasását megengedték, ezt is a Reverend dr. Clifford kijelentése szerint inkább mint a költészet remekét és nem mint a kinyilatkoztatás művét.

Hát ez a felfogás, miután ilyen vallásos nem

zetnél találjuk, valóban egy kicsit meglepőt. A francziákon nem csodálkozunk, hogy ők a hittanoktatást már régóta a világi filozófia alapján nyugvó erkölestannal pótolták. A francziák elszánt, gyökeres és a klerikalizmus által végtelenül elkésérített újítók. De az angoloknál egészen másképp áll a dolog. Ezeknek a felekezetiség elleni állásfoglalását érdemes kissé közelebbről szemügyre venni.

A közoktatási vita folyamán mindannyian, kik a hittan tanítása ellen felszólaltak, váltig tagadták, hogy őket a vallás iránt való közöny, vagy pláne ellenszenv vezetné. Csakhogy — úgy mondták — az állami iskola feladata: polgárokat nevelni, a kik magukat az egységes és osztatlan nemzet egyenlő fiainak érzézik. Már pedig ha az állam maga felekezetek szerint osztályozza és különbözteti meg egyes tagjait, ezáltal a nemzet egységének érzése a zsenge fiatalságban némi csorbát szenved. A felekezetiség a nemzeti érzésnek legnagyobb ellensége. Igenis, így foglalta össze érveit a hittanellenes párt, számolnunk kell azzal, hogy hazánkban számos felekezet van, a kiknek hívei erősen ragaszkodnak ősi hitükhöz.

Annál jobb, ha ragaszkodnak! Akkor az egyházak tekintsék legszentebb kötelességüknek

a vallásos érzést ápolni. De az állami iskolában ennek helye nincs.

Az állam nem is alkalmas a vallás oktatására, ezt a feladatot az ő kezében mindenféle világi, hatalmi és pártmomentumok valójából kiforgatják. Az állam par excellence hatalmi szervezet. Az ő birodalma nem a földöntúli világban van. Ha az állam erkölcsi tanításra, vallásos oktatásra vállalkozik, éhez az oktatáshoz önkénytelenül hozzátapad az állam természetének földi sara. A nebuló, kire a templom látogatását és az ájtatoskodást ráparancsolják, e buzgólkodás által jó kalkulust akar megérdemelni miként a tanító úr is az e téren való iparkodást előléptetéssel vagy egyéb anyagi jutalommal hozza kapcsolatba.

Az állami vallásosság tehát végeredményben a bigottéria és a képmutatás magas iskolája. A képmutatás pedig a legrosszabb valami. A hipokrizis a vallási béke állandó veszedelme, mert az őszinteség hiányát türelmetlenséggel és üldözéssel kívánja pótolni.

Ezekből az okokból zárták tehát ki a vallásos angolok a hittantanítást népiskoláikból. A mint látjuk, nem az indifferentizmus, hanem inkább állami és nemzeti szempontok vezették őket.

Nálunk a felekezetek erősek, az állam pedig gyenge. A magyar államnak, fájdalom, nincs nagy hatalmi tradíciója, hiszen a magyar állam sokáig jóformán csak a Corpus Jurisban exisztált, míg az-egyház élő valóság volt. Innen van, hogy a nemzeti állam lelki szükségletei iránt kevés a fogékonyság; ez is inkább üres deklamációkban nyilvánul és a felekezetek túlkapásai előtt meghátrál. Az egyház mindig tárt szívekre talál. Hogy lelkesednek az emberek, ha egy politikus vagy pláne egy miniszter arról beszél, hogy az állam a közoktatást vallás-erkölcsi alapon akarja rendezni. Ez a beszéd mint az angyalok menyeyi kórusa cseng a fülekbe! A kérge-szívű politikusok szíve ellágyul, könnyek csordulnak szemeikből és meghatva remélik a hatalmas férfiú kijelentésétől a jövő nemzedék erkölcsi újjászületését. Ezek vallás-erkölcsi alapon fognak neveltetni! Különbek lesznek apáiknál! Nem lesznek önzők, nem frivolok, az állam is dolgozik a vallásos érzés mélyítésén és a kongregációkba való csoportosulást jóakaratólag bátorítja.

Igazán csodálatos, hogy az angoloknak az ilyfajta vallás-erkölcsi nevelésről olyan átkozott rossz véleményük van. Ezt mutatja, hogy az állami iskolából a hittant kitiltották. Ez a

hittan nélküli népiskola azon jóslás ellenére, hogy a jobbjézésű szülők kerülni fogják, óriási lendületet vett. A felekezeti népiskolák csak nehezen tudták a versenyt kiállani, már azért is, mert az állami iskola bőkezű dotációiban részesül az iskolaadó jövedelméből, holott a felekezeti tanintézet csak a közoktatási tárca szerény morzsáiból táplálkozik. A konzervatív Balfour-minisztérium tehát gondolt merészet és nagyot és az 1902-ben revideált népoktatási törvényben kimondatta, hogy a felekezeti intézetek is részesítendőek az iskolai pótdobban. Lett erre nagy felzúdulás a szabadelvű táborban! Az egyenjogúság sérelmét látták abban, hogy közpénzek olyan nyilvános tanítók fizetésére fordítatnak, kik nem kvalifikációjuknál fogva, hanem egy bizonyos felekezethez való tartozóságuk alapján alkalmaztatnak. Az iskolaadó elleni tüntetéseknek nem volt se szeri, se száma. Nem kevesebb, mint 60.000 polgár megtagadta a gyűlölt adó megfizetését. És a nonkonformisták inkább százával elszenvették a fogházbüntetést, semmint az ő adójukkal a felekezetiség ügyét támogatták volna. Még sokkal kellemetlenebb volt a megyék állásfoglalása, melyek megtagadták a pótdoból utalványozott összegek folyósítását.

A west-yorkshirei megyének ügye a bíróság elé került és a Lord Justice Farwell kimondta; Habár a grófságra tartozik, hogy az iskolát fentartsa, mindazonáltal a fentartási kötelezettség alól felmentendő, miután a felekezeti intézet vezetésére az őt törvényesen megillető befolyást nem gyakorolhatja.

Ez az ítélet óriási izgatottságot keltett. Mindenki a konzervatív közoktatási politika súlyos vereségének tekintette. És rövid idővel rá az általános választások megerősítették ezt a bírói igazmondást, a mennyiben a konzervatív Balfour-kabinet megbukott és a liberálisok vették át a kormányt.

A szabadelvű kabinet legelső kötelességének tekintette a közvélemény által rosszaltné népoktatási törvény módosítását. Ennek a reformnak kiindulópontja az volt, hogy állami pénzekből nem szabad felekezeti oktatást támogatni. Ennélfogva csak az az iskola kaphat részt a pótadóból, a mely a hittanmentes állami tantervet elfogadja. Ez az elv a falvakban, a hol csupán egy iskola van és a szülőknek nincs választásuk, szigorúan alkalmazandó. Ellenben nagyobb városokban az iskolaszék kivételképp megengedheti, hogy a szülők négyötöd részének kívánságára hittanoktatás is le-

gyen, de csak a felekezet költségén és a rendes tanórán kívül, az iskolában állami tanító pedig mint hitoktató nem működhetik.

Ezt a törvényjavaslatot a lordok annyira módosították, hogy az alsóház a változásokat en bloc visszautasította. Más kompromisszumos javaslatok sem jártak jobb eredményrel. A lordok magatartása a közoktatási ügyben valamint a progresszív adó dolgában azután annyira mérgesítette a törvényhozás két háza közötti viszonyt, hogy a szabadelvű párt erős ostromot indított a felsőház ellen és igyekezett azt megfosztani reform ellenes hatalmától. A közoktatásügy körüli konzervatív ellentállásnak tehát nagyon messzeható következményei voltak.

Bármilyen távol állunk ettől a harcztól, mégis sok momentumot találunk benne, melyek mint egy magasabb fejlődési stádium küzdelmei ránk nézve tanulságosak és érdekesek. Nálunk a közvélemény még erősen azon felfogás behatása alatt áll, hogy az állam kötelessége, még a közbéke kockáztatásával is, a felekezetek ügyeibe beleavatkozni, azokat működésükben segíteni és gyámolítani. A minden felekezeti tekintetektől feloldozott, a szekularizált nemzeti állam ideálja még nem hódította

meg az elméket. Megerősíti a felekezeties felfogást az úri rendnek az a nézete, hogy a műveltség hiányával szűkölködő köznép erkölcsseit vallási nevelés által pallérozni kell. A gyakorlati politikusok mind esküsznek Napoleon elvére, melyet ő pregnánsan abban a mondásban fejezett ki: *Le prêtre est le meilleur gendarme*. A pap a legjobb zsandár. Tehát már a biztonság és a közrend szempontjából is kell hogy az állam terjeszsze a vallásoktatást. A különben egyházuk iránti hűségükről oly híres angolok azonban nem kívánják erre a nagy cinikus által ajánlott funkcióra papjaikat felhasználni. Talán ebben van az igazi valóságosság, és ez a modern nemzetek igazi szabadságra és humanizmusra vezető közoktatási politikája.

(1911 július.)

A TIMES FŐSZERKESZTŐJE.

A Times híres szerkesztőjéről, Delane Tádéről nem hallottam egyebet, mint hogy soha egy sort sem írt lapjába, melyet különben a dicsőség és a hatalom legfőbb fokára emelt.

Nem írt soha egy sort, — ismerjük már ezt a fajtát! Szegény tollforgató emberek, a kik karrierjük derekán arra a tudatra ébrednek, hogy brilliáns írásművészetükkel bizony nem sokra vitték, mélységes lenézéssel vannak eltelve mindenfajta írástudás ellen. Kell is az a világnak! Minden egyéb kvalitással többre viszi az ember a hírlapirodalomban! így fakadnak ki elkeseredetten. Legjobban imponál az analfabétizmus, a tehetetlenség, a mely rosszul érzi magát az íróasztal mellett, s a melyet a toll és a papiros látása beteggé tesz. Dologkerülő alakok, a kik itt-ott benéznek a

szerkesztőségbe, fontos és titkos ügyekben eljárnak, társaságban tündökölnek, sampanye-reznek, frakkosan pillantanak be éjféli után a nyomdába, érdekes üzeneteket hoznak, nagy befolyással bírnak és — soha egy sort sem irnak. Ezekből kerülnek ki a főszerkesztők, kiadók és hatalmas újságzsarnokok. Hát ilyen alak lett volna a híres Delane?

Ez a név olyan gyakran megcsendült előttem: Delane! A hatalmas Delane, a ki egy sort sem irt lapjába: A korabeli politikai memoárok lapjain mint egy titokzatos árnyék suhan ide-oda.

«Delane-nel beszélt a miniszterelnök!»

«Aberdeen, a manchesteri herceg, Lascelles, Delane volt a vendégek között.» Mindenütt erre a névre bukkantam, és mindenütt érezhető volt a tisztelet és nagyrabecsülés, a mely környezte.

Nagyon kíváncsi voltam e fényes pályarész-, léteire. Hogyan lett a Times főszerkesztője? Mily módon tudott erre a zsurnalizmus évkönyveiben is példátlan tekintélyre és pozícióra szert tenni!

Végre unokaöccse, Dasent A. J., kiadta Delane életrajzát, melynek legbecsesebb része azokból a levelekből áll, a melyeket Palmerston,

Disraeli és egy sereg más hatalmas politikus tett hozzája.

Delane úgyszólván rózsabokorban született, a mely a Times tőzsomszédságában virított. Apja berkshiri birtokosa volt, Mr. Walter, a Times tulajdonosa volt közvetlen szomszédja. Walter egyszersmind a kerület képét viselte és választás idején Delane apa és fia egyaránt nagy segítségére voltak. A közlekedés akkor még nagy nehézségekkel járt és így a fiatal Tádénak briliáns lovas művészete nagyban érvényesült, a ki mint lovasított kortes a nagy terjedelmű kerületben Walter mandátuma körül bokros érdemeket szerzett. Ez összeköttetés révén lett az apa kiadóhivatali főnök, Tádét, alig hogy elvégezte tanulmányait, a szerkesztőségbe dugták és segédszerkesztőnek alkalmazták. Alig múlt el egy év, az öreg főszerkesztő meghalt és a világlap vezetése úgyszólván nyakába szakadt a 24 éves, nagyon protezsált segédszerkesztőnek.

A karrier tehát elég jól kezdődött, a szerencse jóformán üldözte Delanet. A mi pedig ezután következett, az már érdem, a tartalmás, értékes egyéniség vívmánya volt. Delane köztudomás szerint nem volt elsőrangú irodalmi talentum. A toll nagy mesterei, a kiket

az eszmék és érzetek majdnem agyonnyomnak, nem tudnak magukon uralkodni, kénytelenek könnyíteni szívükön és hatalmas vezérczikkekben kiönteni mérgüket. De azért Delane nem volt illiterátus ember. Túlnyomó volt benne az erős ítélőképesség, a jó zszurnaliszta szimat, minden nagyobbmértékű alkotóképesség nélkül. Erőssége máshol rejtett. Delane fanatikus hírlapíró volt, a ki szívvel-lélekkel csüngött jnesterségén. Soha hajnali négy óra előtt nem hagyta el a szerkesztőséget, miután a ko-Jumnákra vizsgáló tekintetet vetett és meggyőződött arról, hogy nincs bennök semmi katasztrofális hiba. Nagyon komolyan vette hivatását; át volt hatva attól a tudattól, hogy minden egyes szó, a mely a Times cikkeiben megjelenik, súlylyal bír, a közvéleményt egyik vagy másik irányban befolyásolja és a szerkesztő minden fordulatért, minden állásfoglalásért felelősséggel tartozik a közönségnek. Ilyennek kell a kitűnő zszurnalisztának Jennie, csak ilyen módszerrel lehet befolyást gyakorolni, sikereket aratni és a lapnak nagy tekintélyt szerezni! Ez érzése úgyszólván háromszoros pánczéllal övezte körül Delane szívét. Az angol társadalom hívogatta, becézgette. Nem volt elegáns összejövetel vagy

rout, a melyen ne szerepelt volna; de azért a főrangú összeköttetések nem tudták eltántorítani, nem csábították el, hogy azoknak kedvéért a közvéleménnyel ellenkezzék, egy szóval, a nagy konnexiók nem befolyásolták lapját, nem kötötték le az újság büszke és szokimondó irányát. Pedig milyen csábító kísértésnek volt ez az ember kitéve: A lordok, miniszterek, a királyné palotahölgyei, a szép hercegnők körülrajzották és a Loreley hangján ostromolták. De Delane, bár nem volt mogorva szerkesztőségi medve, mert mindig mint elegáns világfi szerepel, kérdező tekintet vet lelkiismeretének legfőbb bírójára, a közvéleményre, fölötte marad minden kísértésnek és hajthatatlanul jár a maga, a lap politikája által előirt útján. Hatalma nem onnan eredt, hogy a kormánynak fontos szolgálatokat tett, hanem abban, hogy azokat némelykor megtagadta.

Ez az ember annyira telve volt hittel, becsületos meggyőződéssel, annyira elfoglalta lelkét az a tudat, hogy naponta bele kell vinnie nézeteit, fölfogását a közérzésbe, annyira elmélyedt a világi próféta szerepébe, hogy más gondolat nem férközhetett lelkéhez; teljesen érzéketlenné vált más élvezetek iránt. Jófor-

mán lemondott egyéniségéről és minden szubjektív hivalkodásról, a Delane nevezetű egyén eltűnt és csak a közvélemény hirdetője és nagy orákuluma maradt meg. Soha a neve nem szerepelt a lap hasábjain. Levelei hemzsegek az utasításoktól, hogy neve a vendégek vagy résztvettek névsorából, a melyet közölni szoktak, kihagyandó. Minek neki dicsőség, pénz, vagy hivatal? Ő a legnagyobb kincs birtokában volt, minden földi és mennyei gyönyört meghaladó élvezetben részesült: uralkodott az elméken és szíveken. Róla mondotta Anglia népe:

«Ha a Printing house square (a szerkesztőség utcája) dörög, akkor Downing Street (a külügyi hivatal) reszket!» Kell-e ilyen embernek még más dicsőség is?

Plasztikai fogalmat Delane pozíciójáról a közéletben két, Palmerston külügyminiszternek hozzá intézett levele fog adni, melyet íme közlünk:

«Broadlands, 24. Dec. 1860*

My dear Mr. Delane,

Remélem, hogy nem felejtette el ígéretét, hogy minket birtokunkon meglátogat. Nem tudna magának szombaton időt szakítani? Szí-

vesén látjuk. Lesz itt elég fácán, és remélem, hogy több lövéshez fog jutni, mint tavaly.

Remélem, Ébernek (a budapesti levelezőnek) az a híre, hogy Magyarországon legközelebb kitör a forradalom, csalódás lesz. Minden ilyenmű kísérlet kudarcot vallana. Ha Ausztria nem bírna egyedül a magyarokkal, az oroszok újra segítségére fognak menni. És akkor megint a véstörvényszék, az elnyomatás szomorú korszaka következnek.

Ha azonban a hírek az volna a tendenciája, hogy az osztrák császárt rábírra a Velenzéről való lemondásra, akkor senki sem fogja kifogásolni.

Yours sincerely Palmerston.»

A másik levél így szól:

«Piccadilly, 5. Dec. 1858.

Biztos vagyok abban, hogy nem fog haragudni megjegyzésemért, akár elfogadja, akár nem. A szabad sajtó föladatáról mai cikkemben hangoztatott nézetét teljesen helyeslem. De a francia császár elleni tüzes haragját mégis némileg enyhíteni szeretném. Az ön támadásai nem fogják trónvesztét okozni és ki tudja, vajjon ez Anglia érdekében volna-e? A folytonos támadások ellenben elkeserítik azt

az embert, a kitől az Anglia és Franciaország közötti viszony kialakulása nagyrészt függ és a ki, akármilyen okból is, Franciaországban a legjobb barátunk.

Természetesen nem kívánom, hogy Napóleonnal szemben minden kritika elnémuljon; de nem gondolná ön is, hogy a kritika még sokkal hatásosabb lesz, ha a személyes kiélelést kerüli?»

Palmerston elődje, lord Aberdeen szintén iparkodott a Times irányát befolyásolni és számtalanszor hangoztatta, hogy czikkei, miután oly erős visszhangra találnak, megkövetelik, hogy felelősségét egész komoly súlyával tartsa szem előtt, mert a béke és háború ügye, különösen a krími és az Egyesült-Államok háborúja idején, — sok tekintetben az ő magatartásától függ.

Halomszámra érkeztek a köszönő-1 évelek, a melyekben nagykövetek, a kabinet tagjai, ir és indiai alkirályok hálálkodnak a sikeres közbenjárásért. A southerlandi hercegnő rögtön, mihelyt a «Mistress of the Robes» kinevezést megkapta, — a mely cím fölöttébb előkelő udvari hivatalt jelent, — sietett Delanet értesíteni, bizalmasan hozzátéve, hogy jobban szerette volna, ha más adta volna neki az

állást, mint Gladstone, ámbár elismerte, hogy a nem kedvelt miniszterelnök ő vele, a gögös kegyelmes asszonnyal fölötte lekötelező módon tudatta a hivatal elnyerését és a mellett szerényen hozzátette, hogy az a királyné kifejezett kívánságára történt.

Jellemző lord Tortington, a főkamrás levele, a melyben ezt írja:

«Czikke, hogy a walesi herceg szereplésének némi tért kell engedni, kitűnő benyomást tett az udvarnál. Senki sem mer Önön kívül oly őszintén beszélni a királynővel és Ön a kényes ügyeket oly tapintattal tárgyalja, hogy megjegyzései még Ő Felségére is nagy hatással vannak.»

Természetes, hogy ilyen konnexióval bíró ember a legjobban értesült szerkesztő volt Angliában, sőt egész Európában. Volt is e miatt elég gyakran nagy lárma és fölháborodás. A Times 1845 december 4-iki számában egész váratlanul azt jelentette, hogy Peel miniszterelnök a minisztertanácsban bejelentette a gabonavámok eltörlését. Ez óriási meglepetés volt; az emberek nem hittek szemüknek, mert Peelt addig az agrárvámok lelkes szószólójának ismerték. Mindenféle verzió keringett a hír forrásáról, egy szép asszony ne-

vét is belekeverték a rejtélyes ügybe. Végre évek múltán konstatálták, hogy Aberdeen, a minisztérium egyik tagja, Delane mentora és jóbarátja elárulta a kabinettitkot azzal a szándékkal, hogy megváltoztassa az Egyesült-Államok ellenséges kedvét ama jó hírrel, hogy Anglia most már a szabad gabonabehozatalt engedélyezi.

Még nagyobb föltűnést keltett, mikor a Times 1854 február 23-án közölte, hogy az angol kormány megküldötte ultimátumát Oroszországnak, a mi a krími háború bevezetése volt. Mind az alsóházban, mind a lordok házában interpelláltak e miatt, rámutatván arra a sérelmes körülményre, hogy a czár a Tímesből és nem a rendes diplomáciai utón értesült erről a neki küldött ultimátumról. Lord Aberdeen, a külügyminiszter nem valami szerencsésen védekezett és a mikor indiszkrécióról panaszkodott, a mely miatt egy alsóbbrendű hivatalnokot elbocsátottak, az ellenzéki Molesworth azzal vágott vissza gúnyosan:

«A sisak nem alulról lyukas, hanem felülről.»

Lord Derby, a ki a felsőházban azon való megbotránkozásának adott kifejezést, hogy egy lap, valószínűleg vesztegetés révén, kabinet-

titkokat kaparint meg, másnap nagyon éles feleletet kapott a Times szerkesztőségétől. A lap tiltakozott az ellen, hogy tilos módon, valami alsórendű egyén által jutott a hír birtokába.

— «A mi lord Derbyt illeti» — így fejezi be cikkét a Times, — «azt kell mondanunk, hogy ő, minthogy nem tudott a sajtóban barátokat szerezni, most azon van, hogy egyes lapokat bevádoljon és megfélemlítsen. Vegye tudomásul a nemes lord, a ki mágnástársai körében híres büszkeségéről, hogy ugyanazzal a büszkeséggel fog találkozni ama hírlapírók körében, a kiket hamisan vádol és igazságtalanul támad.»

Delane nagy pozíciója, a minőhöz hasonlóval szerkesztő sem előtte, sem utána nem bírt, onnan eredt, hogy ő éppen azokkal az egyéni kvalitásokkal dicsekedhetett, a melyeket az akkori helyzet megkövetelt. A mikor az ő szereplése megkezdődött, akkor nagy űr tátongott az íróvilág és a társadalom között. Az írók nem voltak befogadva az előkelő, elegáns társaságba. Anglia végtelenül tisztelte a nagy költőket, de még a legnagyobb írók, Byron és Shelley is bojkottálva voltak exczentriczitaikért.

Hírlapírók iránt általában a legnagyobb elő-

ítélettel viseltettek. Társadalmilag nem állottak sokkal feljebb a vándorszínészeknél. Az angol társas életnek mindenre meg van a szabálya; csak arra nem volt kádenczia, hogy mi módon érintkezzék az ember egy szerkesztővel? Hová osztályozzák? A politikusok igazán zavarban voltak. De Delane helyes útra terelte őket; megértette velük, hogy a hírlapíró nem azonos a szellemes, szeleburdi, mindenre kapható bohémmel. Ő képviselte a főrangú körökben az írói önérzetet, a függetlenséget, a hatalmat. A mire sok kiváló, ragyogó cikkíró nem lett volna képes, azt kivitte ez az előkelő modorú gentleman, a ki diszkrétebb, megbízhatóbb volt a minisztertanács jegyzőjénél és a ki kifogástalan szerénységgel megértette a büszke lordokkal a teljes egyenrangúságot olyformán, hogy a szép konnexiók kedvéért nem változtatta meg politikai magatartását, nem hallgatta el érett megfontolásban leszűrt független nézetét.

Delane kreált egy eddig nem látott típust: a hatalmas hírlapírót, ő teremtette meg az angol hírlapíró társadalmi állását. Mikor Delane visszavonult, Disraeli így szólt: Ki fogja ezen túl a Timest a londoni társaságban képviselni?

Sok szellemes, híres újságíró szerepelt a

politikában, de az angol társadalom fázott kissé ezektől a némileg félszeg és rendellenes alakoktól. Oly tökéletes gentlemant és szalonembert pedig még nem láttak soha, a ki a toll minden hatalmával rendelkezett és e mellett előkelő, független volt, a kiról Palmerston mint miniszterelnök, a mikor az alsóházban újból főlhánytorgatták intim összeköttetésüket, az ország színe előtt kijelentette:

«Boldog vagyok, valahányszor Delane úr látogatásával megtisztel.»

E mellett Delane soha más nem akart lenni,, csak hírlapíró, mandátumot, hivatalt nem keresett és a politikai világban, a hol csillogtatnak minden elképzelhető erényt és kiválóságot, csak az önzetlenséget nem, minden ambícióról való lemondásban lelte legfőbb büszkeségét.

A politikai helyzet is fölöttébb kedvezett az ő hódító állása kifejlődésének. Az 1840 és 1870 közötti évek, a melyekben Delane a Times élén állott, legjobban úgy jellemezhetők,, mint a burzsoázia és az arisztokrácia szövetségén alapuló kormányzat korszaka. A főúri klikkeket, a melyek az előbbi korszakban garázdálkodtak, kiszorította a közvélemény hatalma, melyet a polgári elem vitt bele a

közéletbe. A Times pedig, mint a közvélemény hatalmas fellegvára, bizonyos kizárólagosságot élvezett. A nagy tömegek nem bírtak még jogosultsággal, befolyással és nem is volt még hírlapi orgánuk. A Morning Advertiser, a Times legfőbb versenytársa 7000 példányban jelent meg, a Daily News pláne csak 3000 példányban, míg a Times példányszáma akkor 50-60,000 között mozgott. A tömegek még nem olvastak annyit és nem érdeklődtek a politika iránt. A milliónyi példányban elterjedt filléres sajtó csak 1870 után keletkezett. Az angol miniszter joggal meg volt győződve arról, hogy ha a Times befolyását szekere elé foghatja, akkor az egész angol közvéleménnyel rendelkezik.

Ez a korszak Delane halálával lealkonyodott. A széles néprétegek beözönlöttek a politikába és a népies sajtó befolyásra tett szert, a mely a kissé exkluzív és akkor még példányonként húsz krajczárba kerülő Times monopóliumát megtörte. A City-lap még mindig olyan okosan és jól van írva, mint annakelőtte, de John Burns és Keir Hardie korszakában más csillagok járnak, mint abban az Angliában, melyben Aberdeen, Palmerston és Delane kormányoztak.

Delane halálával megszűnt egyszersmind állásának presztízse, melyet egyik utóda sem tudott kivívni. De ki kell emelnünk azt; ez a páratlan befolyás és hatalom inkább kezdetleges stádiumra mutat az angol hírlapírás történetében. A felsőbbrendű fejlődés korszakában a sajtó hatalma az összesség birtokában van és ezért nem lehetséges, hogy egyetlen orgánumnak vagy csupán egy kiváló egyéniségnek jegyen monopolisztikus birtoka.

(1908 augusztus.)

A MAGYAR DISRAELI.

Hát igazán senki sem akar a szegény Maróthy temetésére elmenni? Hogy Rákosliget, a hová az öreg meghúzódott, tizenöt percznyi út vasúton, — azt mondjátok s nem értek rá az egykori kapacitásnak a végső tiszteletet megadni.

Bizony volt idő, mikor olyanfajta emberek, mint ti, száz mértföldet sem sajnáltak volna, hogy Maróthy kedvében járhassanak, őt programbeszédére vagy választókerületébe elkísérhessék.

— De talán csak tudjátok, — monda a már korelnökséget viselt galambősz Dani bácsi a csirkéknek titulált fiatal honatyáknak —, csak nem vagytok annyira tudatlanok, hogy ne tudnátok, ki volt a nagy Maróthy, a fényes debatter, Sennyey bizalmasa, a konzervatív párt esze és vezéralakja. Vagy tán jobban

ismeritek Maróthyt «a magyar Disraeli» elnevezés alatt? Hiszen igaz, a mulandóság pora ellepte fényes alakját, nem tartozik már a jelenkorhoz és nem vonult még be a történelem kupolacsarnokába.

Honnan ragadt Maróthyra a magyar Disraeli cím és jelleg? Azt igazán nem tudnám megmondani. Valamelyik bitang skribler így titulálta és ez az elnevezés annyiban illett rá, mert mind a kettő, a magyar és az angol Disraeli plebejusoknak születtek és mégis az arisztokráciának valami magasabb hivatást vindikáltak, politikai programjukat úgyszólván a, mágnásvilág testéhez szabták.

Hogy a demokrácia — azt fejtegette állandóan a kitűnő szimatú Maróthy — nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, hogy a ráncszakadt bizonytalanságban az arisztokrácia az egyedüli tényező a társadalomban, mely természetes, veleszületett autoritással bír, hogy az állam hajóját kormányozza. Ezt a tudatot a romboló tendenciákkal szemben a népben föl kell ébreszteni. A főurakat is rá kell vezetni, hogy valódi érdekük parancsolja, hogy áldozatkészség által a népet megnyerjék és a néppel összeforranak. Ha jól tudom, ez a szólás: a nép született vezérei, melyet a fő-

urakra alkalmaztak, Maróthytól származik, ő hozta azt divatba.

A konzervatív plebejus nem elégedett meg azzal, hogy ezt a témát felszólalásaiban állandóan variálja. Boldog volt, ha sikerült a mágnás-asszonyokat rábírní, hogy egy főúri multság rendező-bizottságába egy-két polgári snobot is bevegyenek, vagy ha egy exkluzív főúri szoarér egy-egy irodalmi kapacitásnak, abohémvilág néhány kiválóságának, meghívót eszközölhetett ki.

Diadalmasan járt-kelt, mintha beállott volna az aranykorszak, a hol minden osztálykülönb-ség megszűnik s polgárok és arisztokraták paritásos alapon paroláznak egymással.

Igazán nem múlik az arisztokratákon — szokta volt mondani —, hogy a két osztály emberei nem tudnak egymás iránt felmelegedni. Csak ti, plebejusok, ne volnátok olyan gögösek a szegény iparkodó grófokkal szemben!

— Köszönjük szépen — hangzott a gúnyos ríposzt —, köszönjük szépen a megható leereszkedési jeleneteket! Már, kedves Maróthy, mi kinőttünk abból a képzeletből, hogy mi polgáremberek létére büszkélkedjünk az arisztokraták barátságával.

De Maróthy nem tágított és állhatatosan folytatta apostolkodását. Sem a gúnyolódás, sem a csípős évődés vagy komoly vitatkozás nem tudta őt megtántorítani. Iparkodott programját társadalmilag is érvényre juttatni, ámbar ez némelykor nem csekély kalamitással járt.

Ha végére járnánk tetszetősnek látszó eszmédnek — vágta neki oda egyszer egy zord antagonistája —, akkor hamar rájönél, milyen fonák az egész felfogásod. Mert alapjában mit jelent ez a konzervativizmus, melyet te propagálsz? «Én jóllaktam!» «Bánja az ördög, ha a többiek éheznek és kutyáznak!»

Minden szépítgetés, minden fogadkozás, hogy hiszen a haladást mindenki akarja, hogy bolondság a liberális áramlatnak ellenszegülni, mondom, minden ilyen mézes-mázos körülírás nem tudja azt a nagy igazságot elhomályosítani, hogy a konzervatív program a kultúra vívmányait egy boldog kisebbségnek foglalja le és isteni rendeltetést lát abban, hogy a nyomorult hangyabolyként hemzsegő milliók a legsanyarúbb sorsra legyenek kárhoztatva. Ez az alapgondolata minden konzervatív világ-felfogásnak.

Természetes dolog, hogy a rangos szerencse-

fiak a világot így nézik és politikájukat is ez a vezérgondolat dominálja, ők teljesen meg vannak elégedve a világ berendezésével, sőt annyira meg vannak elégedve, hogy minden változás, minden reform megijeszti őket, mert joggal félnek, hogy érdekeikbe ütközik és minden esetre felette kényelmetlen nekik.

A történelmi osztálynak ezen állásfoglalása nagyon indokolt és természetszerű. De uramfia, mit keresel te, szegény, felcizhelődött parasztfiú, kinek a nagyapja még mint jobbágy hetenként három napig az úr dolgát végezte és latifundiumukat véres verejtékével áztatta, mit keresel te az oligarchák táborában? Ez, bosszússág meg barátom, szívtelenség, ez hűtlenség véreid ellen és hidd meg, főrangú pártfogóid, ha hasznát is látják a te átpártol ásódnak, szívük mélyén nem fojthatnak el bizonyos lenéző gúnyt, hogy te nem a fajtádat segíted, hanem az ő szekerüket tolod.

Őseim — volt az illusztris Maróthy válasza — igaz» jobbágysorban voltak. Hát én ezért most bosszúhadjáratot folytassak és egy veszendő ellentét előharcosának csapjak fel? A mágnások lemondtak kiváltságaikról, mi meg ápoljuk és melengessük a régi keserűséget?

Miután a régi jobbágyi viszonyt minden

lealázó és lesújtó járuléktól tisztáztuk, alakítsuk azt át olyan kapcsolattá, mely megalapítja a felső és alsó osztály érdekharmóniáját.

A régi harag valójában már nem is él többé és csak a demagógia izgatásai folytán villan itt-ott fel. Ne viselkedjünk mint a felszabadított rabszolgák, kik szemtelenséggel bosszantják hajdani uraikat. Mint független emberek, bátran elismerhetjük, hogy a százados uralom a főúri családokban bizonyos kvalitásokat nevelt, melyek éppen a demokrata korszakban nagyon értékeseknek bizonyulnak. A rokonszenv rokonszenvet fog kiváltani! A mit te a konzervatív népgyűlöletről és szívtelenségről beszélsz, az merő előítélet és elfogultság. A normális arisztokrata olyan távol áll ettől az érzéstől, hogy inkább önzetlensége és önmegtágadása által válik ki és tesz túl a legtöbb nagyszavú demokratán. Legalább az én tapasztalatom szerint a főúri politikusok rendszerint messze mögötte maradnak érdekhajhászat dolgában plebejusi versenytársaiknak és mindig sokkal tartózkodóbbak, mind pénzszerzés, mind kitüntetések keresésében azoknál a Kleonoknál, kik pályafutásukat arra a szajkómódra ismételt foglalkozásra alapítják, hogy vérüket és életüket a népért akarják feláldozni.

A demokrácia magasztosságából, — volt a válasz erre a filippikára, — semmit sem von le, hogy egyes emberek gyarlóknak és alantasoknak bizonyultak. Ha mégannyi demokrata vezér lenne is bűnös és áruló, azért mégis csak örök igazság maradna a demokrata tétel, hogy a nemzet boldogulása minden kiváltság eltörlését és minden kulturális vívmánynak a tömegre való kiterjesztését követeli.

Semmiféle dialektikai mérkőzés és vitatkozás nem volt képes a két világfelfogás közti nagy ellentétet kiegyenlíteni. Némelykor a vitatkozás átcsapott személyes tere és egyik elkeseredett radikális azt találta Maróthynak a szemébe vágni: Hiszen nyílt titok, barátom, hogy politikai programmed legbelsőbb rugója az, hogy szeretsz a mágnásokhoz egy kicsit törleszkedni. Kívánom, hogy sohasem kelljen megbánnod, hogy sohasem érjen olyan csalódás, a minőt a renegátoknak rendre mind el kellett szenvedniök!

Maróthy nem hagyta ezt magán száradni. De tiltakozása a kimért hideg közöny hangján történt és gúnyos fölénnyel így válaszolt mérges megtámadójának:

— Tegyük fel, hogy úgy volna, a mint te állítod. Tegyük fej, hogy én csak a mágná-

sokhoz dörgölődni akarnék! Mit bizonyít ez? Hogy átlagintelligenciájú és jellemű embereknek a mágnás pozíciója nagyon imponál és hogy az arisztokrácia dolgában talán egy atavisztikus érzés, talán egy optikai csalódás vagy színes illúzió behatása alatt állunk.

És ha még ellentétes álláspontból nézve is ilyen tömegérzést feltétlenül elismernek, vajjon helyes politikának mondanád-e, hogy ezt az áramlatot ignoráljuk, semmibe vegyük vagy szélmalomharczot folytassunk ellene. Nem-e sokkal okosabb és hazafiasabb ezzel a meggyökerezett érzéssel számolni és ezt a nemzeti fejlődés szolgálatába állítani.

Ilyenféle disputációknak nem volt se vége, se hossza. Egyik fél sem adta meg magát, de minél hevesebbek voltak a leszólások és támadások, melyek a plebejusi konzervatívot érték, annál magasabban emelkedett a főúri körök kegyében. Sennyeivel bizalmas viszonyban állott. A konzervatív vezér nagyon kedvelte az eleven eszű, harcziás pártembert. Nyílt titok volt, hogy esetleges; konzervatív kabinetalakításnál Maróthyra fényes állás néz és mint államtitkár a belügyek élére fog kerülni.

Vége elérkezett az időpont, mikor Tisza

Kálmán kiegyezési nehézségei megoldhatatlannak látszottak és a konzervatív vezérnek kellett a kibontakozást a kezébe vennie. Már pedig az államtitkárság, — monda Dani bácsi kedves nyelvcsettintéssel, — az államtitkárság szép dolog, de semmisen a reménybeli államtitkársághoz fűzött várakozásokhoz és illúziókhöz képest. A reménybeli államtitkárnak tanúsított hódolatba és tömjénezésbe belevegyül egy kicsit a fantáziának szertelensége is.

Mi, vén rókák, — folytatta az öreg sunyi szemhunyorgatással, — mi jól tudjuk, hányadán vagyunk a tényleges államtitkársággal. Nem mondom, hogy kicsi dolog, de minden perczben beleütközünk egy nehézségbe, minden pillanat új akadályt gördít elénk, hol a miniszter, hol a párt, hol a közvélemény érezeti velünk elég kínosan, hogy képzelt mindenhatóságunk tulajdonképpen politikai rabságnak mondható. így áll az a valóságos államtitkársággal. A reménybeli főhivatal ellenben csupa édes mámor, csupa dicsőség, aranyos Tündérország, melynek megépítéséhez mindenki ábrándjaival és bókjaival hozzájárul.

Ezt a dicsőséget élvezte Maróthy három álló esztendeig. Szép lányok kitüntették, mánásasszonyok becézgették és hízelegtek neki.

Mi volt hozzáképest az a bürokrata államtitkár, a ki a minisztérium szobájában az aktákat intézte? Maróthy volt a jövő embere, az új korszak úttörője, Maróthy volt a szalonok, a klubok, a Stefánia-úti korzó államtitkárja, kiről az utczán, ha megjelent, rebesgették: ez Sennyey jobb keze, ez politikai eszméinek letéteményese! Nincs az a tényleges, valóságos hivatal, mely olyan bűbájos, fényes pozíciót nyújtana. Csak a képzeleti karrier délibábja élvezetes, dicső és mámorító! Az a karrier, melyet a valóságban csinálunk, csupa csalódás, kiábrándulás és kínos nehézségekkel való megalkuvás.

Nagyobb dicsőséget soha emberfia nem élvezett, mint az illusztris Maróthy. Jövőjének fénye megbabonázott mindenkit. Mindenki túrte zsarnokoskodását, hiszen ő volt a felkelő nap! Ha tényleg kinevezték volna, ez presztízsét nem növeszthette volna nagyobbra.

Bár váltig tagadta, hogy kinevezése készülben van, sőt minden erre vonatkozó célzást majdnem nyersen visszautasított, az éleslátók észrevehették, hogy az államtitkárság elfoglalja minden gondolatát. Már évekkel előbb teljesen beleélte magát ebbe a képzeletbe, az aktív államtitkárt ideiglenes helyettesének te-

kintette, de már ő rendelkezett, intézkedett, szervezett papíron.

Voltak reformtervei, melyeket fantasztikus államtitkársága alatt lassan-lassan megvalósított. Voltak barátai, kiket megjutalmazott, jó emberei, kikkel tárgyalt, fényes állásokkal megkínált, protekciókat osztogatott, egy pár gyűlölt ellenfelén keservesen bosszút állott. És ebbe a mérhetetlen földöntúli államtitkári élvezetbe soha a nehézségek méregcseppje nem elegyedett...

A konzervatív pártvezér, mint ismeretes, visszautasította az öfelsége által felajánlott megbízást. A kombináció meghiúsult. Nem tudom, hogyan viselte Maróthy ambíciózus álmainak szétfoszlását. Még mindig járt-kelt közöttünk, hidegen, kimérten, látszólag nem érintve ábrándjainak összeomlásától. Egy szép napon letűnt, nem lépett föl többé képviselőnek.

Húsz év óta Rákoslígeten élt. A remeteséget, a számkivetettségét tökélyre vitte. Nem érintkezett senkivel. Hajdani barátainak, tisztelőinek köszönésétől elfordult. Úgy tett, mintha soha sem látta volna őket. Húsz év előtt halt meg és mostan csak temetőbe viszik.

— De ez beteg ember! Ez pathologikus alak! — fogjátok mondani.

Nem pathológikus, vagy pedig majdnem az egész parlamenti világ az, csekély számú kivétellel. A pathológikus tünet inkább az, — ne haragudjatok édes fiaim, — hogy ti a szegény Maróthyt illuzionistának hiszitek, magatokról pedig azt képzelitek, hogy realisták vagytok, józan, praktikus emberek és nem is sejtitek, hogy egy közeli pillanatban egy csekély politikai széfrohamnál talán ti is, mint hisztérikus csalódottak, mint álomkóros megbukottak fogtok elmerülni.

(1912 május.)

KÉT LEVÉL.

I.

Baltinester Árpád — Csordás Ábrahámhoz.
«Kedves Ábris! Örömmel értesítlek, hogy fiam született. Három leány után végre egy fiú! Képzelheted Leontine boldogságát és büszkeségét! A fiú neve Tasziló lesz, úgy sejtem, egy ifjúkori ideál emlékére, annak a nemes grófinak tiszteletére, a kinek bérlője három generáczióon át Leontine atyja volt. Én a legnagyobb gavallériával adtam a kegyelet eme tényéhez beleegyezésemet. De képzeld: Leontine a fiút ki kereszteltetni akarja! Én ellenzem. Leontine azt mondja, hogy a megyebeli előkelő zsidók mind ki kereszteltetik a fiaikat, ne hogy karrierjükben hátrányt szenvedjenek. Mi a te véleményed, édes öregem? Légy tanácsadóm! Mondj leplezetlenül véleményt. Ne köntörfalazzál, beszélj okosan és őszintén, de ne elménczkedve és humorizálva, mintha bo-

londítani vagy ugratni akarnál! Szeretném logikailag megalapozott józan véleményedet hallani, mely után az ember eligazodhatik és melyet gyakorlatilag alkalmazhat.

Válaszod reményében maradtam
hű barátod
Baltinester Árpád.»

«Utóirat: A katolicizmust vagy a protestantizmust preterálod-e?»

II.

Csordás Ábrahám — Baltinester Árpádhoz.
«Édes öregem! Hidd el, okosabb és világosabb véleményt nem mondhatok, mint a melyet kedves leveledből kiolvastam. Te a kis Taszilót a plébánoshoz akarod vinni, hogy a keresztségét ráadj. Erre erősen és rendíthetetlenül el vagy határozva. Mire való tehát az én véleményem? Hogy utolsó skrupulusaidat megnyugtassam!? Nincs nagyobb ellensége a zsidóságnak, mint az, a ki hitét akarja elhagyni és bátorság hiányában nem tud elhatározásra jutni. Én tőlem tehát ne várj korteskedést a gheftóban való maradásod érdekében. A mennyire tudom, vallási vagy teológiai világnézeted nincsen. Te nem ejted el a

zsidóságot azért, mert Mózesben és az Ó-Tesztamentum igazában való bizalmad megrendült. Te nem veszed fel a keresztségét azért, meri reméled, hogy a katolikus dogmában való hí által üdvözülni fogsz. Te teológiailag olyan indifferens vagy, a mennyire modern ember csak lehet. És miután téged ősi hitedhez semmiféle érzelmi vagy értelmi kötelék nem fűz, nem tudod ésszel felfogni, miért kellene neked valamiért szenvedned, a mi sem nem bűnöd, sem nem meggyőződésed, hanem úgyszólván szerencsétlen véletlen. Pláne fiaddal szemben szent kötelességed, hogy útját egyenegsd, hogy őt a teológiai púptól úgy megszabadítsd, mint a milyen kötelességed volna a veleszületett hátgerinczgörbülést az ortopédia segélyével kigyógyítani. Ez helyes és praktikus nézet. Tehát hitelvekről vagy egyéb lelki motívumokról ne beszéljünk. A vallás-csere világi indokait senki sem firtatja, senki sem tekinti jellembeli fogyatéknak. Még az egyház sem bocsátkozik efféle vizsgálódásba és kegyesen fogadja a neofitákat, a kik hívei nek számát és fényét növelik.

Azonban miután kitérésed túlnyomólag társadalmi tény, ez külső magatartásodra nézve bizonyos következménnyel jár. Mert jól je-

gyezd meg: te a kitérés folytán nem lettél keresztény, te kikeresztelkedett zsidó maradsz! Neked tehát sietned kell, hogy ezt a *kellemetlen tényt* a világgal elfelejtesd. Okvetlenül szükséges bizonyos patinára szert tenned és gondoskodnod kell arról, hogy a beolvasztási processzus, melyre törekedtél, minél gyorsabban és minél teljesebben menjen végbe. Okvetlenül szükséges tehát, hogy ezt szem előtt tartsd és hogy társadalmi érintkezésedet az új helyzet szerint rendezd be. Ha talán lehetetlen volna, hogy zsidó összeköttetésseddel rögtön szakíts, gondoskodjál legalább arról, hogy családod a szociális gheztóból kiemelkedjék és hogy a manikeusoktól lehetőleg távol tartsa magát. Ha hazád továbbra is a kagal színhelye marad, akkor tulajdonképpen nem nyertél semmit. Családod tehát legyen minél tartózkodóbb és válogatósabb a társaság tekintetében. Legjobb, ha zsidó általában át nem lépi házad küszöbét. A fórumon, a vásártéren úgy sem lehet ezt az elvet következetesen keresztülvinni.

Gyermekeidet neveld erősen klerikális szellemenben, mert különben a temperamentum és a faji jelleg erőt vesz rajtuk és mindenki gúnyolódni fog: Nini, a zsidó kiordít belőlük!

Legjobb, ha egy jezsuita pátert veszel a házadhoz és rábírod a kicsinyek nevelését. Ne félj, hogy ezáltal nevetséges leszel. A *helyzeted* olyan, hogy ez az intézkedés mellőzhetetlen. Ámbár téged liberálisnak, vagy jobban mondva indifferensnek ismerlek, mindazonáltal magadnak sem szabad egy kis klerikalizmus-tól visszariadnod. Különbö e tekintetben megbízatsz az okos Leontineban, a ki, ha nem akar már az idén a máriacelli búcsújárásban résztvenni, legalább ne sajnáljon egy kis áldozatot a missziótevékenység felélesztésére és adakozzon bőven a zsidók és más eretnekek térítéséhez szükséges alapra. Ezt jó szemmel nézik és olyan exkluzív házakat nyit meg előtted, hogy homályos múltad teljesen feledésbe megy és házad mihamarabb ős-keresztény jelleget fog nyerni. Ne hidd, fiam, hogy a neofiták, a kik így járnak el, pusztán kedvtelésből cselekszenek! Ez új társadalmi helyzetük követelménye, melynek kényességét enyhíteni iparkodnak.

Ebből a szempontból válaszom a felekezetre nézve sem lehet többé kétes. Hiszen a protestantizmust is csak II. József óta fogadták be és recipiálták. Minek egy második recepció szenvedésein keresztül menni!?

Láthatod, hogy társadalmi pozíciód nálam összes vonatkozásaiban méltánylásra és megértésre talál. Én teljes tudatában vagyok annak, hogy mennyi tapintattal kell viselkedned. Sok neofita ordító antiszemitizmussal akarja pozícióját megjavítani. Kérlek, ettől tartózkodjál. Légy régi hitsorsosaiddal szemben hűvös és udvariasan visszautasító! De egy hajszállal se menj tovább! Ez nem úri dolog. Előállhatnak olyan helyzetek, a hol csak a legnagyobb körültekintéssel kerülheted ki a blamázt. Ha például a vérváddal hozakodnak elő előtted, óvakodjál izgatni és szidalmazni. Elég, ha sajnálkozó és melankolikus hangon ezt mondod: «A vidéki zsidók fanatizmusa hihetetlen!» Ez pompás formula. Evvel azt mondod, hogy például a pesti zsidó hitközség elnökétől ugyan ilyen szörnyűséget fel nem teszel, de bizony már a Rombach-utcai házalóért nem mernél kezeskedni. Így beszél egy zsentlmén!

Erre talán felháborodással azt fogod mondani: Hiszen ez alávalóság! Ez a legnagyobb perfidia! Én uram istenem! Mire valók ezek a nagyhangú szavak: Alávalóság! Perfidia! Ezek a durva szavak nem képesek egy komplikált fogalom finom nüanszait megfelelően

kifejezni. Hátha a te állítólagos alávalóságod csak eszköz a Gondviselés terveiben? Hátha éppen a te gyengeséged és gyarlóságod van hivatva arra, hogy az egyesülés és az egybeolvadás céljait szolgálja és hátha jobban is szolgálja, mint a kazár megátalkodottság? A szegény emberiség annyit szenved háborúskodás és viszály által, hogy mindenki, a ki a viszályt akármilyen ponton megszünteti, a ki magát alárendeli, nem művelhet rosszat, nem tehet Istennek nem tetsző dolgot és talán a hazugsága és tettetése is enyhébben fog beszámíttatni. Mi szegény, nyomorúságos kreatúrák egy kis becsület és tisztesség után vágyakozunk és egész törekvésünk odairányul, hogy a gyalázást és szenvedést kikerüljük. Ki fogja azt elítélni, ha a meggyötrött szív akármilyen eszközhöz fordul, hogy oltalmat keressen? Nem, fiam, én nem akarlak visszatartani. A rabbi és a plébános talán nem fogja indokaidat kellően megérteni és talán azokat mint hitványokat és világiakat elítélni fogja. Én csak emberieknek nevezem. Az emberek dolgait sohasem fogjuk megérteni, ha azokat könyörületes elnézéssel és rezignációval nem tekintjük. És még ha unokád, a dicső Baltinester-nemzetség ivadéka, mely Kasztíliai Alfonz

alatt pénzügyminisztert adott az országnak, kővel fogja az én unokámat dobálni és őt mint nemzetrontó pogányt üldözni és lábbal taposni fogja: ezért én nem fogok keseregni és felháborodni, mert az emberi gyűlölködés elemi erejével szemben nincs gyógyszer és nem lehet mást tenni, mint fájdalmas rézig-náczióval mosolyogni.

Ölel híved
Csordás Ábris.»

Hogy milyen volt e levél hatása, azt nem lehetett hitelesen megállapítani.

(1910 december.)

A MILLIOMOS KESERGÉSE.

A harminczéves találkozóinak főembere Schwarz, a bécsi milliomos volt. Az V. kerületi gimnázium többi növendékei, a kik erre az ünnepélyre összegyűltek, jobbadán szürke emberek voltak, ámbár volt köztük államügyész, egy nagybérlő, egy vidéki gyógyszerész, de a gazdag potentát legendaszerű hatalma előtt ezek mind meghajoltak.

Bárhogyan is imponáltak azonban Schwarz milliói, ezek az úri emberek kifogástalanul viselkedtek, a tónus a lehető legtapintatosabb volt. Nyomat sem lehetett érezni az alázatoskodás vagy a pajtáskodás hamis látszatának, mely által egyik-másik szűk viszonyok közt tengődő iskolatárs a milliomos czimbora kegyeibe jutni iparkodott volna. De a gondolatoknak természetesen parancsolni nem lehetett és mindenkinek az esze csak azon járt: Istenem, Istenem! Hogy lehetett, hogy ez a kö-

zepes fráter, az osztálynak szégyenfoltja oly nagy hatalomra vergődött! Mindenkit ez a gondolat nyomott és emésztett. És éppen az, hogy mindenki titokban rágódott ezen a rejtélyes tényen, a nélkül, hogy merészkedett volna morfondírozásának kifejezést adni, éppen ez a folytonos önuralom és fegyelmezettség nagyon feszélyezte a hangulatot. Mindenki vigyázott magára, mindenki óvakodott, nehogy valahogyan kibökje: A szentedet, hogyan tudad azt a tömérdek kincset összeharácsolni! Schwarz magaviselete különben is olyan volt, hogy útját állhatta az ilyen őszinteségi roham kitörésének. Minden mozdulatán, minden szaván meglátszott a nagyvilági ember, ki természetességgel és egyszerűséggel fogja fel az emberekhez való viszonyát. A milliomos rutinírozott biztonságával lépett fel, nem volt benne póz, sem nyájassági, sem protzolási póz. Mindenki jól érezte magát vele, a nélkül, hogy rájött volna, mi okozta a kedves benyomást, melyet érzett. A milliomos mindenkit komolyan vett, a vidéki nagybérlő meg volt lepve, hogy a gróffal való bajait hosszadalmasan előadhatta és gazdaságának ismertetése a mesés kincsekkel bíró emberben láthatólag érdeklődést keltett. Ez a bonhomia mindenkit elraga-

dott és a hajdani rossz tanulónak gyűlöletes miliomossága lassanként enyhébb színben tűnt föl. Este a bankett a legjobb kedvben folyt le. A csillárok ragyogása, a lelkes pohárköszöntők, a kitűnő borok megtették hatásukat. A szívek egymáshoz melegedtek és éjfélkor az annyi különböző elemekből összeverődött társaság már úgy festett, mint pajkos diákok vidám csoportja. És miután ebben a borközi hangulatban a bérlő végre ki szalasztotta a nagy szót és elkurjantotta magát:

— Schwarz, mondd meg az istenért, honnan szedted a milliódát! az aposztrófált előkelő nyugalommal felelt:

— Mindjárt megmondom!

Halljuk, halljuk, hangzott minden oldalról és Schwarz így szólt:

— Hogy milliókat csak lopás és csalással lehet rövid 10-15 év leforgása alatt összeharácsolni, de becsületes úton legfőlegb néhány százezer koronához lehet jutni, az, úgy tudom, általános, mélyen gyökerező vélemény. De mondhatom, nagy tévedés van ebben. Nem lehet tagadni, hogy a meggazdagodás rendszerint csak mindenféle fortéllyal és trükkel érhető él. De hol van az a mesterség, mely nem esik ilyen bűnbe! Ha az orvos egy eset-

ben, melyben a szegény embernél három látogatást tesz, gazdag páciensét tízszer felkeresi, ha az ügyvéd a fizetéképes kliens perét egy kicsit húzza, ha még a pap is a kegyes úrinőt, a ki a templom tatarozásához nagy adománnyal járul hozzá, bűnbeesés alkalmával másképp bírálja el, mint a mosónő vétkét, akkor ebben senkisémet lát gonoszsgot és alávalóságot, ámbár az ilyen eljárás a legmagasabb etikai követelményeknek korántsem felel meg. Ce sont des péchés mignons. Ezek bájos, elnézésre méltó bűnöknek tekintetnek. De jaj nekünk, ha ilyen csalafintaság óriási sikerrel jár és milliányi nyereséget hoz! Akkor az irigység szigorú pofát vág és ügyes trükkök által meggazdagodott embereket modern rablólovagoknak bélyegez. Hallgassátok az én esetemet, melyet tipikusnak lehet nevezni.

Az emberek kipirult arcczal és feszült érdeklődéssel székeiket közelebb húzták a mesélő ülöhelyéhez, a ki így folytatta:

— Mint közepes drogueriaüzlet tulajdonosa tengődtem Londonban. Egy tőkepénzes, kinek házában boltomat kibéreltem, egy szép napon figyelmeztetett, hogy az orosz kormány a törökökkel való háború kitörésekor nagy kininszállításra versenytárgyalást írt ki. Elnyertem

a szállítást és kölcsönpenzből lettem a kauzciót. Azonban a kinin ára jelentékenyen felment és miután a szállítást olcsó árért vállaltam, óriási összegeket vesztettem rajta. A tönk. a gyalázat, a börtön kegyetlen közelségben fenyegetett! Odamentem a főtörzsorvoshoz, hogy valahogyan kibújhassak kötelezettségem alól. Mit cifrázzam a dolgot? Ezen az összejövetelen megállapodtunk, hogy mit és hogyan fogok szállítani. Meg voltam mentve. Az igaz, hogy a sebesültek másodrendű orvosszert kaptak, melyet csak nagy elnézéssel lehetett még kininnek minősíteni. De az elnézés bőven megvolt és én egy milliót kerestem. A főtörzsorvos és társa talán még többet.

Én nem mondom, hogy ez az eljárás kifogástalan volt. De mindenki tisztában van azzal, hogy a felelősség a lázbetegek nagy halálozási arányáért nem engem terhel, hanem a főtörzsorvost. Ezek a kisenevi kórházban sínylődő sebesültek különben nem vesztettek semmit manipulációm folytán, mert becsületesen ott nem lehetett szállítani; ha én visszautasítottam Volna az összejátszást, más konkurrens két kézzel kapott volna utána. Én nem tudom, ki lett volna közületek az a puritán hős, a ki egyrészt a csőd, másrészt a

millió közötti alternatívában inkább a becsületes tönköt, mint a nyomorult milliót választotta volna!

Én elég gyenge voltam és nem tudtam ellentálni a kísértésnek. Az emberek, a mint egészen tárgyilagosan konstatalhatom, e miatt cseppetsem haragudtak rám és nem éreztettek velem sem megvetést, sem lenézést. Ebből látom, hogy mások sem lettek volna erényesebbek nálamnál. Általában nem kell a világban rendkívül korrektnek lenni, de az ember válogasson és csak olyan inkorrektiségre adja magát, mely általános szokásban van és melynél biztos, hogy a felmentvényt megkapja. Még piszkos dolgot is szabad elkövetni, ha az ember azt kitűnő társaságban teheti és hatalmas emberek a háta mögött állanak. Ez volt az én esetem. Oly kevésbé ártott nekem ez az üzlet, hogy szellőztetése rám nézve inkább óriási előnnyel járt. «Ez még nagyhercegek megvesztegetéséhez is ért!» — súgták rólam a Cityban. Csak úgy tódultak az ajánlatok, hogy az orosz kormányemberekkel üzlet kössék. Többi pénzem csak ennek a nagyrészt hamis legendának a gyümölcse. Elvégre, ugyebár, nem mint altruista etabliroztam magamat, hanem mint hadseregszállító és ezeknek a tár-

sadalom által szentesített külön morálkódexük van.

Természetes tehát, hogy vagyonom eredetét nem szégyellem és egy csepp lelkipurdalást sem érzek. Az üzleti világ nemcsak helyeselte eljárásomat, hanem mint elsőrendű zseniális businessmant ünnepeelt. Kicsalt s lopott milliókról beszélni tehát egyenesen ostobaság, miután mindenki az én helyzetemben ugyanezt a csalást követte volna el és ha csepp becsület van benne, ezt egészen őszintén be is vallja. Az én millióim azon hatalmas jelszó oltalma alatt állanak: «Igaza volt! Ostoba lett volna, ha az alkalmat nem használta volna ki!» Még a magas kormány is meghajolt kipróbált szakértelmem előtt, sok finansziális esetben kikéri véleményemet, mindig a legnagyobb kitüntetésben részesít és megsúghatom nektek, legközelebb bárósítani is fognak.

Ennek már előre is nagyon örülök, egész családom büszke és alig várja a nagy pillanatot. Mert millióim, mondhatom, nekem elég kevés élvezetet nyújtanak. Szegény ördög koromban a milliomos állapotát sokkal élvezetesebbnek és édesebbnek képzeltem. Szó sincs róla, a nagy vagyon sok kényelmet nyújt, az életet, mely a többieknek eszeveszett lótás-

futás és keserves kapkodás, úgyszólván puha nyugágyon töltöd és onnan nézed a többiek kínlódását. Apró malőrök: pár ezer koronányi veszteség s kedves embertársaid becsapásai nem bántanak, nem kavarják fel epédet. A pénz egy nagy zsongító és idegcsillapító orvosság, de ez a nagy komfort és flegma — ez azután minden. Ezenkívül kevés élvezet van a milliomos életében.

A meggazdagodás mézes napjaiban a szokásos tisztelgéseknek gyerekesen örültem, még a hordár és a fiakkeres süvegelése is önérzettel dagasztotta keblemet és hálásan visszaköszöntem. Hol vannak már azok a drága jó idők! A siker elkapatott, nagyon finyás és elkényeztetett lettem, a hordárokat — és hordár alatt még az úri embert is értem, a ki önző mellékczéllal barátkozni akar — szélnek eresztettem és hajlongásukat már nem is veszem észre.

Azoknak a tisztelete azonban, a kikre súlyt vetnék, állhatatosan kerül engem. Én utánuk szaladok, ők fitymálnak és tüntetnek ellenem. Ez a küzdelem, ez a tülekedés megkeseríti életemet. Az az ambíció, hogy a régi milliomosok és a született arisztokraták becsülését elnyerjem, valóságos kálvária és kínszenvedés. Oh, mennyit szenvedtem! Mikor foltozott

czipőben jártam és szalámit ebédeltem, nem volt annyi részem a megalázásban és gőgös visszautasításban.

— Turpis repulsus — idézte az államügyész Horatius ódájából.

Végre rájöttem — folytatta a szókimondó milliomos, — hogy lehet ezt a bandát meghódítani. Collectioneur lettem. Régi evőeszközöket gyűjtök. Gróf Macsvanszky, a ki az udvarnál oly nagy szerepet játszik, a minap ellátogatott hozzám, hogy Stuart Mária kését és villáját, melyet Fotheringayban használta megnézzem. Mutattam neki Sir Ami as Paul et levelét, mely a valódiságot igazolja. Én a collectioneur világban elsőrendű faktor vagyok. Ez most egyedüli örömem és passzióm! De azért a Jockey-Klubba nem vettek föl. Fiam azonban tagja ennek az előkelő társaságnak. Most ugyan kuratel alá kellett őt helyeztetni, de fiúk, mondok nektek valamit! A gyerekek páratlan szeretője van, a legszebb leány Bécsben. Erre igazán büszke vagyok! A fiatal arisztokraták mind pukkadnak irigységükben. Ha a Ringstrassén sétálok és ez a páratlan kis bestia szemtelenül rám vigyorog, akkor elfelejtem sivár életem összes csalódásait.

Mert mondok valamit. Ne törjétek magato-

kat túl nagy szenvedélylyel a milliók után. Én sokszor gondolkodtam azon, vajjon érdemes volt-e a sok gyötrődés, míg a három milliómat kiverekedtem. És rájöttem, jobb lett volna nekem, ha csak mérsékelt vagyont szerzek. Százezer forint kell, hogy az ember függetlenül, becsületesen, kényelmesen megélhessen és családját fentarthassa. A többi mind hiúságok hiúsága, beteges küzködés, nyomorúságos hóbortoknak melegágya, ádáz gyűlölet és ellenszenv provokációja.

A hallgatóság lelkendezve figyelt. Mindenki az előadónak varázshatása alatt állott. Az emberek még nem ocsúdtak fel a csodálatból, mikor felhangzott az államügyész szava, a ki így szólt:

— Minden, a mit mondasz, kedves Schwarz, megerősíti nézeteimet a gazdagságról. A túl nagy pénztömeg az embert elbódítja, elvi seihetién teherrel rakja meg. Így látjuk, hogy az emberek épp olyan szenvedéllyel, a mint a pénzt összeharácsolták, azon vannak, hogy azt az ablakon kidobják. Ők, a kiknek szívéhez könyörület sohasem fér és hullákon keresztül tették meg útjukat, ezek a kőszívű emberek kórházakat építenek, iskolákat, egyetemeket alapítanak. Miért? Talán emberszere-

tétből!? Nem. De a pénzmámor, mihelyt elpárolog, csálódással és utálattal tölti el a lelket. Érzik, hogy a pénz, melyet hajhásztak, nem nyújtja azt az élvezetet, melyet képzeltek. Sőt az embert mizantróppá, gyanakvóvá teszi és az ember körül lélekölő magányt teremt. Ez lélektani bizonyítéka a tulajdonjogról való jogi tételelemnek. A tulajdonjog létjogosultsága abban van, hogy az emberi szükségleteket kielégítse. Ha ezt a jogot azonban a végletekig viszik, ki lesz vetköztetve igazi jelentőségéből és államfentartó rendeltetéséből. Akkor önmagával ellentétbe kerül.

— Mit akarsz ezzel mondani? — hangzott fel egy közbeszólás.

— A tulajdonjog célja, — folytatta az ügyész — hogy az ember a külvilág fölött uralkodjon és ezt jólétének és fentartásának szolgálatába állítsa. De ha én a vagyon hihetetlen mennyiségét magamhoz kaparintom, akkor a többieket megfosztom tőle, fejlődésüknek eszközét elorzom, ezek pusztulnak és az emberi társadalom visszasülyed a farkasok csordájáig. A rengeteg vagyon összeharácslását tehát korlátozni kell. Ez nektek új gondolat. Egyelőre csak szegény magántanárok rágódnak ezen az eszmén és ajánlják a pro-

gresszív adóknak nagy fokozását és az örökösödési jog korlátozását.

Megjön ezeknek az eszméknek az ideje és talán hamarabb, mint gondoljuk. A pénzügyminiszterek már mind a segélyforrásoknak fogytán vannak. Egyelőre még abban a tévhitben leledzenek, hogy a milliomosok szubvencionálása az adóképességet fokozza. De ez az illúzió már eloszlásnak indul. Azután sokat várok a milliomosok hangulatától. Barátunk előadásából azt vehettük ki, hogy a milliomosság nem fenéig tejfel. Ők maguk is érzik, hogy kincseik nagy részben nekik is feleslegesek és hogy az ember boldogabb, ha egyenrangúak közt, dühös gyűlölettől megkímélve, szerény jólétben meghúzódhatik. Az állam növekedő pénzszükségében be fogja látni, hogy ilyen beavatkozással a közgazdaságnak óriási lendületet ad és a progresszív adóval és az örökösödési jog megnyirbálásával fog új, boldogabb korszakot nyitni.

Erre a milliomos dühösen felpattan, kiáltván: Hihetetlen, hogy éppen a társadalmi rend hivatásos őre ilyen kalandos dolgokat mond és fölforgató eszméknek szószólója lesz!

— Már fiam, — monda az ügyész — én nem kutatom, ki a hibás, vajjon az ör, ki a

társadalmi rendet védi, vagy az úgynevezett rend, mely oszlopos tagjának szívéből oly kevés lelkesedést tud kiváltani. A te tévedésed abban van, hogy félted a rendet, mert azt hiszed, ezután az anarchia fog ránk szakadni. Én pedig azt remélem, hogy az a jövőbeli rend, melyben plutokrata szerencselovagok nem fognak a lajtorja lelegején állani, az lesz csak az igazi boldogság, az emberiség üdve és megváltása. Én nagyobb bünt követnék el az emberi lelkiismeret ellen, ha a mai társadalom abszurdításait embertelen közönnyel nyelném le, mint ha sértett igazságérzésemnek kifejezést adok és azokat az eszméket hangoztatom, melyek jobb korszakot készítenek elő utódaink számára.

Az ügyész beszéde, melyet lelkes hévvel adott elő, nagy megrökönyödést keltett. Kimeríthetetlen érzést fogta el a lelkeket. Talán a komisz irigység, talán az elnémitott igazságtalanság lázongása volt. Mindenki sietett kifelé, hidegen búcsúztak egymástól és Schwarz dühösen mormogta: Érdemes is volt ezzel a koldusnéppel parolázni. A tigrist lekenyerezheted, de az éhenkórászokkal a barátkozás teljesen lehetetlen!

(1912 február.)

A BANKOKRÁCZIA.

I.

Néhány perczczel a közgyűlés előtt az aligazgató sasszeme észrevett egy ismeretlen alakot, ki szerényen húzódott meg a díszterem egyik zugában.

Rögtön odaszalasztott egy fiatal könyvelőt, a kit a mostani alkalomra strohmannak rendeltek ki, tudakolja meg az érdekes ismeretlen kilétét. Az idegen igazolta magát, hogy ő részvényes, a ki a mai közgyűlésen kíván résztvenni.

— Részvényes? — álmétkodott az aligazgató... — Részvényes... Mit keres ez itt? — Gyanúsán végigmérte a váratlan vendéget s elégedetlenül dohogott. — Hallatlan... Igazán hallatlan... — Míg végre az elnökség ünnepélyes bevonulása véget vetett a hű tisztviselő nyugtalankodásának.

Ez az anekdota jobban jellemzi a részvényes és társasága közti viszonyt, mint kötetnyi fejtegetések a részvényjog alapvető elveiről.

A részvénytársaság, vagy hogy egyik legnevezetesebb alfajáról beszéljek, a részvényen alapuló bank, a vezérigazgató és egy meghitt kis csoport korlátlan fennhatósága alatt áll. Az alaptőke, a tartalékok, a betétek — ha a közgyűlés teljesen akadémikus ellenőrzésétől eltekintünk — minden felelősség nélkül e kis klikk korlátlan rendelkezésére állanak.

Az ügyes vezérigazgató ezt a rengeteg vagyont úgy kezeli, hogy a részvényeseknek bizonyos kamatoztatás jusson. De a jövedelemnek javarésztét a maga számára fölözi le s a haszonnak aránytalanul nagy részét be nem vallott utakon és módokon magának és érdektársainak tartja fenn.

Természetesen nem beszélünk a rendes fizetésről vagy a szabályszerű tantiémekről, hanem azokról a titkos jövedelmekről, melyek vagy mint szindikátusi nyereség, vagy mint az üzleti titkok börzei értékesítése a bankfejedelem bevételeit annyira duzzasztják, hogy emellett például a miniszterelnöki fizetés sovány diurnista napidíjnak látszik. Jellemző egy kis história, mely annak idején bankkörökben szájról-

szájra járt. Egy hatalmas pénzfejedelem hosszasan tárgyalt egy alapítandó intézet igazgatói állásáról. A megbeszélések sokáig húzódtak, mert az igazgatójelölt kötötte magát az évi 50.000 korona fizetéshez, holott az állást csak 40.000 koronával akarták dotálni. Mikor a jelölt nem tágitott, a pénzfejedelem végre türelmetlenül kifakadt, mondván: ön nem az én emberem! Egy igazgató, a ki a rendes fizetésre oly nagy súlyt vet, az nem érti mesterségünket! Jegyezze meg magának, egy bankigazgatónak a fix illetményei tulajdonképpen csak a zsebpénze. A mellékjárulékok teszik valódi jövedelmét. A ki ezt nem tudja, az nem alkalmas egy nagy bank vezetésére, a ki a maga számára nem tudja a helyzetet kihasználni, az a bank számára sem tud majd keresni.

Ez a bankmoral alfája és ómegája, melyet különben senki sem vesz rossz néven. Mindenki tudja, hogy a bankigazgató milliós vagyona nem megtakarított pénz, a mit fizetéséből félrerakott, nem «Entehrungslohn», mint a német közgazdászok mondják, hanem többnyire állásával való visszaélésből származó jogtalan nyereség.

Tegyük hozzá rögtön, hogy ez a vissza-

élés a gyakorlat által szentesítve van s az üzleti morál, melyet ez osztály legjobbjai magukra nézve kötelezőnek elismernek, abban semmi gáncsolnivalót nem talál.

De mit mond az erkölcsi törvény az üzleti morál e felfogásához? Bizony nagyon alacsony nívójúnak tartja azt. Mert a bankigazgató, miután a részvényeseknek megbízottja és bizalmuk letéteményese, természetesen köteles volna a részvényesek érdekeit minden irányban oltalmazni. Az igazgató, ki megbízói érdekeinek mellőzésével vagy pláne megkárosításával a maga zsebére dolgozik, erkölcsileg bizony nagyon szomorú szerepet játszik, habár hűtlen sáfarkodása bűnvádi felelősségtől ment marad is.

Az igazgató be nem vallott jövedelemforrásai között legnagyobb szerepet játszanak 1. a szindikátusi nyereség, 2. a tranzakcióknak börzei kihasználása.

A bankoknál t. i. szokásban van, hogy minden nagy üzletet formailag egy szindikátus üssön nyélbe. E szindikátus, mely az igazgatóból s meghitt embereiből áll, az üzletet azután súlyosabb feltételek alatt adja át a banknak. Ha az intézet például részvénykibocsájtást csinál, ez mindig egy szindikátus ke-

zein megy át, mely a részvényeket tetemesen olcsóbban kapja, míg ezek a közönségnek drágább árban ajánlatnak fel. A különbség a szindikátusi árfolyam s a közönségnek felszámított árfolyam között a szindikátusi nyereség, mely az igazgatóknak jut, nem az intézetnek. A jogcím erre a nyereségre állítólag a garancia, melyet a szindikátus tagjai vállalnak, de mely rendszerint csak névleges s a bank által alig érvényesíthető.

Ez a szindikátusi nyereség talán nem is nagyon megrovandó. A dolog formailag nagyon ügyesen van megkonstruálva. Sokkal súlyosabb beszámítás alá esik a tranzakciókról való értesülésnek börzei kihasználása. Képzeltetni, hogy ha valaki mint igazgató jó előre tudja, hogy két koronával magasabb osztalékot fog izetni, ez az értesülése a börzén nagy nyereséget jelent. Olyan önzetlenséget feltenni, hogy beavatott ezt kihasználatlanul hagyja, egyszerűen balgaság. De szépnek nem mondhatni eljárását.

A kapzsiság azonban ennél a pontnál nem áll meg. Mert fájdalom, kurzustfelhajtó tények nem fordulnak elő minden nap. Ellenben szegény bankigazgató szeretne meglehetősen úrún egy kis mellékkeresetre szert tenni.

Kellene tehát valami kedvező körülmény, melynek híresztelése folytán a részvény árfolyama felszökjön. Némi fejtörés után ilyet is lehet találni. Sajna, a tény nem igaz. De azért a hatást eléri. A részvény felszökik. Azalatt az ügyes ember már szép nyereséggel eladott. A közönség, mely a híresztelésnek hitelt adott s az ügyesen rendezett vételmegbízások által bizalmában megerősödött, léprement. Business is business. Egy nagyon ügyes bankigazgató házi orvosának szokott nagy titokban jó tippet adni, mely a közönséget, mint birkanyáját, bizonyos tendencia felkarolására ösztönözte. A közönség alaposan megkopasztott. A jó orvosi médium utólagosan megkapta a kárpótlást veszteségeiért, mert az ily módon elért nyereségből futotta a kártalanítás. Gyakran éppen a banknak valamely vesztesége a beavatottnak jövedelmező kontreminoperációra ad alkalmat. Ismeretes a mese arról a sürgönyről, melyet a providenciális bankigazgató egyik hű ágensének küldött: Ezer hitelt eladni, sikasztottam. — így lehet a veszett fejszének nyelét megmenteni.

A részvényes hálát adhat az Istennek, ha az ő érdekei az igazgatóság érdekeivel találkoznak. Ez korántsem kizárt eset. Sőt az igaz-

gatónak akkor is fényes dolga van, szép polgári vagyont szerezhethet, ha részvényeseinek érdekeit soha saját ellentétes érdekeinek fel nem áldozza. A bankigazgatói állás még akkor is sokkal jövedelmezőbb pálya marad, mint az egyetemi professzoré vagy a miniszteré, ámbár ezen a pályán is követelnek némi intelligenciát.

Jaj azonban a szegény részvényesnek, ha az ő érdeke a vezérigazgatóéval kereszteződik! És fájdalom, a részvényesek és az igazgatóság érdeköszeütközése olyan gyakori eset, mint a farkas és a bárány örök antagonizmusa.

A részvényt birtokló bárány sokszor abba a szörnyű bűnbe esik, hogy az igazgatóság forrásvizét csökkenti s az igazgató magát megrövidítettnek érzi.

Ez volt pl. a Felsőmagyarországi Bányatársulat esete. Az üzlet fényesen ment és busás osztalékot lehetett fizetni. De a farkasnak nem tetszett az alku. Erősen leszállították hát az osztalékot. Természetesen a hatalmas embérnek erre mindig van egy kitűnő argumentuma. Kevesebb osztalékot fizetnek azon a czímen, mert a bányavállalattal járó koczkázat azt kívánja, hogy az igazgatóság minél több tartalékot halmozzon fel. Szóval a részvénye-

seket alaposan kiéheztették. Legnagyobb részük bizonyos idő múlva megunta a nagy kamat- és kurzusveszteséget, nem bírta hosszú ideig a kibőjtölést s a mesterségesen elértéktelenített részvények potom áron az igazgatóság kezébe kerültek. Most azután nincs többé akadály, hogy az igazgatók önmaguknak busás osztalékkal, sőt, úgy hallatszik, bizonyos mérvű tőke-visszafizetéssel kedveskedjenek.

Ez a bankigazgatók feldicsért zsenialitása, ezek azok az elévülhetlen közgazdasági érdekek, melyeket a hálás ország bárósággal és egyéb kitüntetésekkel jutalmaz.

Felmerül a kérdés, vajjon ez állapot orvoslására nem tehetünk-e valamit? A felelet szomorú és egyhangú: Semmitsen!

Hiába törik fejüket a jogászok, hogy a részvényesnek bizonyos jogvédelmet nyújtsanak az igazgatóság határtalan önkénye ellen. A jogászgülések, mint legutóbb a bécsi Juristentag is, évtizedek óta állandóan ezzel a témával foglalkoznak, de okosat eddig nem tudtak kisütni. Mert a mi jó a részvényes vagyónbiztonságának, az halálos mérég az igazgató akcióképességére. Jó üzleteket csak gyorsan, titokban s csak a maguk szakállára lehet csinálni. A részvényes rendszeren a következő alternatíva előtt

áll: az igazgató vagy ügyes és vállalkozó szellemű, de ekkor többnyire nem nagy altruista; viszont, ha a bankvezér valóságos puritán, rendszerint nem is nagyon agilis s híján van az iniciatívának. A részvényesek rendszerint nem is nagyon bánják az altruizmus hiányát. Ezekben van a megfejtése annak a jelenségnek, hogy a legnagyobb rezsiművészet kell ahhoz, hogy a közgyűlés határozatképességét biztosítsák, mert a részvényes nem szívesen fárasztja magát a közgyűlésben való részvétellel, hiszen ő tudja legjobban, hogy neki semmi beleszólása nincs a dolgokba. Ebből az okból kelt egy igazi részvényes megjelenése a közgyűlésen méltó feltűnést, a mint azt a bevezetésben jellemeztem.

Legújabbán a nyilvánosságot dicsérték fel, mint az igazgatóság ellenőrzésének egyik leghatásosabb eszközét.

— Jól van, mondták a berlini bankigazgatók,— lesz publicitásokatok quantum satis! És rögtön elhatározták, hogy nem félévenként, hanem minden második hónapban nyers mérleget tesznek közzé. A publicitás e divatos áramlata idején történt, hogy egy szép napon valamelyik bányarészvény kerek 50 százalékkal felszökött. Mi volt az oka? Azt rebesgették,

hogy a szerencsés társaság egy más vállalattal' fuzionál, minek folytán az eddig folytatott ádáz konkurrencia megszűnik, a jövedelem fokozódik s így a kurzus emelkedése teljesen indokolva van.

De perfekt-e az a kitűnő üzlet? És valóban biztos-e a híresztelt fúzió? Jó volna tudni, ugyebár — vajjon börzemanőverrel van-e dolgunk, mely által száz meg száz ember károsul meg, vagy reális ténynyel állunk-e szemben, melyben bízni lehet?

És miután éppen akkoriban a bankigazgatók fogadkoztak, hogy ők a teljes nyilvánosság rajongó hívei, nosza fogta magát egy nagy lap közgazdasági rovatvezetője s ahhoz a bankhoz, mely az említett részvény nagy többségét bírta, a következő telefonkérdéssel fordult: Szíveskedjék nekem a fúzióról szóló hírt vagy megerősíteni vagy megczáfolni, mert ez a bizonytalanság a közönség érdekeibe üt-közik, s miután minket kérdésekkel ostromolnak, kötelességszerűleg szeretnénk a közönségnek tájékoztatást nyújtani.

Erre a bölcs beszédre a bankigazgató nem kevésbé bölcsen felelt, mondván: Tisztelt szerkesztő úr, az Ön kötelessége és érdeke a közönséget tájékoztatni, de az én intézetem ér-

deke jelenleg minden felvilágosítást megtagadni I

A baj az, hogy mind a két félnek teljesen igaza van.

Volt itt Budapesten egy nagyon hatalmas társaság. Alaptőkéje és kötvényállománya 70 milliónál többet tett ki. A társaság élén egy nagyon zseniális ember, *Jellinek Henrik* állott, ki nagyobb ambíciót e világon nem ismert, mint vállalatát minél magasabbra emelni és kiterjeszteni.

A társaság legdúsabb jövedelemforrásai voltak azok a szerződések, melyeket a vezérigazgató szeretett székesfővárosunkkal megkötött. Ezek mintaképei voltak a leoninusi s a közérdekre hátrányos szerződéseknek. Némelyekor azzal a fortélyllyal éltek, hogy borzasztó szigorú kikötésekben állapodtak meg és rengeteg bírságokkal fenyegetődtek. A zseniális vezérigazgatónak volt gondja rá, hogy ezek a vállalatára ártalmas stipulációk sohasé fogantassanak. A részvényesek áldhatták a sorsot, a mely nekik ilyen fanatikus, semmitől vissza nem riadó vezérigazgatót adott. Természetes, ilyen gazdálkodás csak tetemes rendelkezési alap segítségével folytatható. A vezérigazgató ez alap fölött korlátlanul rendel-

kezett s az eredmény mutatta, hogy az el nem számolt pénzeket jó helyre fordította.

E gazdálkodásnak azonban, a mely hatalmasan elősegítette a vállalat prosperálását, mégis bizonyos hátrányai is voltak. A vezérigazgató, ki ily nagy dolgokat művelt s a kit a csupa néma statisztákból álló igazgatóság semmiben sem feszélyezett, e rendszer hatása alatt még sokkal nagyobb mértékben korlátlan úrnak tekintette magát, mint a többi részvénytársaság igazgatói. Nem szerette, hogy titkos műveleteibe belepillantsanak, nem szerette, hogy cselekedeteit számon kérjék s különösen nem szerette a társaság növekedő jövedelmeit a részvényeseknek kijáró osztalék formájában elprédálni. Az ok, a miért ő az osztalékot oly szűkmarkúan állapította meg, átkozott rossz volt. De a közgyűlésen mindig az ő akarata győzött.

A vezérigazgató óriási tartalékot halmozott fel, ezenkívül vett telkeket, épített bérházakat, a «Közúti» nagy pénzügyi hatalom lett, mellékesen, mint viczzesen mondták, a fővárosi közlekedéssel is foglalkozott s még utasokat is szállított.

A részvényesek titokban morogtak. De ez az elégedetlenség sem a közgyűlésen, sem a

sajtóban, sem a fővárosi bizottságban évek hosszú során át nem tudott megfelelően kifejezésre jutni.

Egy szép napon egy vakmerő részvényes, ki kerek 200 részvényt tett le, hallatlan mérelyletre vetemedett. Felállt a közgyűlésen, bírálta az üzleti jelentést s különösen kifogásolta a legújabb kötvénykibocsátás körüli elszámolást. A vezérigazgató néhány éles megjegyzéssel elintézte az okvetetlenkedő kritikáját s a közgyűlés viharos lelkesedés közt megszavazta az igazgatónak a felmentvényt s hálájának s bizalmának kifejezésével fényes elégtételt adott neki a közgyűlési páthoszszal elítélt «orvtámadásért».

Másnap a lehurrogott ellenzéki részvényes találkozott egyik barátjával, kinek elpanaszolta szomorú sorsát. Ez annál szomorúbb, monda, mert hiszen én csak a részvényesek érdekeit védtem s kritikámat minden pontban hitelesen beigazoltam.

Erre a szkeptikus barát így válaszolt: Sajna, az igazság győzelmét nem 200 részvényt, hanem legalább 30.000 részvényt lehet kivívni. Az úristen mindig az erős ezredek s az erős részvényescsoportok oldalán van.

E mondást úgy látszik megjegyezte magának

egy eszes financier, ki érdeemesnek találta Napóleontól tanulni, a ki nem annyira ügye igazságában, mint inkább a bataillonok erősségében bízott. Ez a kitűnő pénzember, ki a csatateri elméletet a közgyűlésre s a börzére alkalmazta, az általánosan ismert *Strausz Simon*. Ő előbb összetoborzott egy erős szindikátust s csak azután bocsájtkozott bele a csatába. Haditervének alapja, mint minden zseniális dolog, roppant egyszerű volt. Ha a részvény 26 korona osztalék mellett — így kalkulált — 550 koronát ér, akkor bizonyos, hogy 32 korona osztalék mellett, melyet a vezérigazgató szeszélye igazságtalanul visszatart, 150 koronával fog emelkedni.

Ez tehát nem börzespekuláció, hanem egy financiernek reális számítása, mely számos tőkés tetszését megnyerte s őket a csoportban való részvételre buzdította. A Közúti ellenzék győzelme teljes volt. A régi igazgatóság leköszönt s új emberek jutottak a társaság élére, kik a részvényesek érdekeit jobban kielégítették.

Ebből láthatni, hogy ha az egyes részvényes vagy egy gyenge csoport teljesen tehetetlen is, az erős csoport mindig tudja érvényesíteni akaratát. A pénzvilágban, mint az

államok közt, a természet ősjoga uralkodik. A ki bírja, marja. A többség győz. Csak elég sok millióval kell rendelkezni, hogy az ember e drága, hatalmas többséget magának megszerezze.

Ez az akció, mely oly fényesen bevált, csábított arra, hogy mint a jó színdarabot, máshol is megismételjék. Próbálták ezt a Rimamurányinál és az Adriánál, hol szintén egy csekélyke, megfelelő rész vénybirtok nélkül szütkölköző csoport foglalta le e vállalatok hatalmát és bitorolta a részvényesek érdeke ellen.

De annyira megrögzött az a felfogás, hogy a részvénytársaság az igazgatóság monopóliuma, annyira biztosnak érzik magukat a hatalom bitorlásában, hogy a részvényesek koncentrációját egy ügyes financier vezérlete alatt égbekiáltó igazságtalanságnak és betörésnek minősítették. A föld megindulni látszott. A birkatürelmű részvényes kezdett lázongani. Egy éleslátású, nagyszabású financier a lapangó elégedetlenséget tömörítette s hatalmas faltörő kossá alakította át, mely veszélyeztette «gy kis klikk monopóliumát.

A bankkörökben elterjedt hangulatról tett tanúságot az egyik bécsi igazgató által ebben az izgalmas időben közzétett cikk. Ebben az

értekezésben *Popper Bernát*, a bécsi Bankverein igazgatója, fejtegette, mily hallatlan igazságtalanságot követnek el, a kik a bankokat birtokállományukban zavarják. Azért, mert a bank kezében — így hangzott a konklúzió — egy vállalat részvényeinek csak csekély hányada van, még nem szabad azt a részvényvállalat igazgatásától megfosztani. Borzasztóan kesergett, hogy a bankok zsákmányjogát veszélyeztetik holmi outsidersok és «betörők».

Látnivaló, hogy a szerénység és az elfogulatlanság nem tartozik az ügyes bankemberek kedvenc tulajdonságai közé. De viszont nyilvánvaló lett, hogy a bankokrácia nemcsak elnyomja és megkárosítja saját részvényeseit, hanem teljes sikerrel azon van, hogy az ország egész ipari mozgalmát hatalmába ejtse s annak jövedelmét lefölözze. Mert olyan akciók, mint a Közúti reorganizációja, múlt jelenségek, izolált tünetények, melyek a bankokrácia hatalmi túltengéseit csak ideig-óráig állítják meg.

A természetes fejlődés azt az irányt követi, hogy a bankokrácia az egész ipart aláveti magának s a saját, az ipar érdekével gyakran ellentétes szempontjai szerint igazgatja.

II.

A bank aránylag csekély tőke segítségével kisajátíthatja az egész ipari részvénytársaságot és magához válthatja a korlátlan rendelkezést. Mikor a részvények birtoklásában a fõnt jellemzett változás történt, kiszült, hogy azok a pénzintézetek, melyek pl. a Közútinál a teljhatalmat bitorolták, csak nagyon csekély számú részvényt nyel rendelkeztek, mely az õ hatalmuk egyetlen jogcíme volt. Kénytelenek voltak a fenyegetõ majorizálást forszírozott vételek által kikerülni. Képzeltetni, milyen nagy érdeke lehet az intézetnek, hogy az iparvállalat feletti rendelkezést a kezében tartsa, ha az intéző bankkörök, melyek szokásuk szerint az árfolyam emelkedésénél túladtak a részvényeken, abban a reményben, hogy a kurzus lenyomása alkalmával azokat olcsóbban megkaparintják, — mondom, ha ezek az intézetek most semmi áldozattól vissza nem riadtak s egy erõs csoport jelentkezésénél 150-200 koronányi többletet is koncedáltak minden részvénydarab után.

A mint hogy a cél meg is éri a játékot. Az elõnyök, melyek az iparvállalat fölött való rendelkezésbõl a bankra hárulnak, nagyon jelen-

tékenyek. Először a vállalat pénzállománya a banknál olcsó betétként szerepel. Ha viszont az iparvállalatnak pénzre van szüksége, a bank siet kölcsönt nyújtani, melynek feltételeit ő maga szabja meg. Miután a banknak első teendője, hogy az igazgatóságot s fel ügyelőbizottságot a maga embereiből válogassa össze, a bank ezzel az árnyékigazgatósággal, melynek hivatása volna a vállalat érdekeit képviselni, olyan szerződéseket köt, a melyenek neki tetszenek. E nagymérvű előnyök által ösztönözve a bankok sietnek az iparvállalatokat, mint a szokásos kifejezés hangzik, érdekszférájukba bevonni. Az amerikaiak erre a műveletre e jellemző kifejezést használják: kontrollálni. Valóban: a pénzügyintézet az iparvállalat minden mozdulatát ellenőrzi és vigyáz, hogy függősége minél teljesebb és abszolútabb legyen. Itt feltétlenül uralkodik a szent czápapajog, melynek alapján minden czápanak külön vadászterülete van s ennek fejében csak azt a kötelezettséget vállalja, hogy a másik czápát zsákmányolási hadjáratában ne bántsa. Némelykor két czápa megegyezik, hogy bizonyos nagy vállalatot osztozkodjanak. így lassanként az ország egész ipara a bankok kezébe kerül s az ő jármukat húzza. Ez a folyamat a tőke természetszerű

expanziójából következik. S az iparvállalatok alig kerülhetik ki sorsukat. Ha rosszul megy, akkor a bankokat be kell vonni, hogy szanáljanak, miközben az utolsó falat húst is lerágják a csontokról. Ha viszont a vállalat jól megy, akkor a terjeszkedés új tőkét igényel s akkor megint a bankokhoz kell folyamodni. Nagyon sokáig szabadkozott az ország leg-hatalmasabb ipartelepe, a Ganz-gyár, hogy függetlenségét megóvja s különösen a derék *Mechwart* elkeseredett ellentállást fejtett ki, hogy a bank autokrata beavatkozásától megkíméltessek. De végre a Ganz-gyár, mikor hatalmas felvirágzásával karöltve a torlódó hitel-igények jelentkeztek, szintén beadta derekát.

A bankok az ország iparát úgyszólván maguk közt felosztották és nincs jelentékenyebb vállalat, mely e befolyást lerázhatná magáról.

Nem mondjuk, hogy e nexus nem válhatnék néha az iparvállalat javára. Sőt ez meg is történik minden esetben, ha a bankvezetőségnek eléggé modern kereskedelmi képzettsége van, hogy ne csak uzsoráskodással, börszemanipulációkkal s a részvényesek megrövidítésével keresse hasznát. A budapesti új bankgeneráció már nyilván e módszer szerint el fog járni. De a régi praxis, mely intézeteinknél még

most dívik, kíméletlen rablógazdaságon, esetleges pénzkrízisek kihasználásán, váratlan tőkefelmondásokon s egyéb «zseniális» uzsoratrükkökön alapul. A pesti bankoknál csak most dereng a nagyszabású kereskedőknek az a felfogása, hogy a legjobb üzlet az, mely által a másik fél is prosperálhat és nincs az a megfojtás és tönkretétel, mely a banknak annyit hozhat, mint a kliensnek fenntartása s existenciájának megmentése.

A mai helyzet minden esetre az, hogy a banknak nemcsak részvényeseivel szemben van korlátlan hatalma, hanem az ipar- és a hitelügy terén is éppolyan abszolutisztikus hatalmat gyakorol.

Ennek a következménye viszont az óriási társadalmi befolyás elnyerése. Hol van még ember az országban, ki évi 5000-10.000 koronányi jövedelmet hajtó számos színekurát osztogathat, mint ezt minden elsőrangú bankigazgató teheti? Igazán érdemes a bankfejedelmek udvarában szolgálni, hozzájuk hízelgőnek és dárdásnak beállni, sőt sokkal érdekesebb, mint a boldogulást nagy politikusok kegyétől várni.

Van-e miniszter a világon, ki olyan színekurákat juttathat, mint egy hatalmas bank-

ember, a ki két-három jól dotált igazgatósággal olyan jövedelmet szerezhet kegyencének, melyet tisztviselői pályán csak mint államtitkár érhet el?

E pozíciónak természetes korrolárium a politikai befolyás is. Nincs az a párt vagy kormány, mely ne keresné a bankokráciával való összeköttetést. Szegény Roosevelttel vergődik most a legkínosabb helyzetben s elkeseredetten tiltakozik az ellen, mintha ő a Standard Oil társaságtól 150.000 dollárt a választási kampány céljaira elfogadott volna. Meglehet, hogy ez nem igaz. De akkor bizonyára a Standard Oil ellenlábasa kedveskedett bizonyos támogatással Roosevelttel pártkasszájának. Mert honnan vette volna a töméntelen pénzt, melyet a választási harc elnyelt? A politikusok nem eléggé gazdagok s ha győzni akarnak, a bankokrácia segítségét kell igénybevenniök azzal a rezervátával, hogy a népérdek ne fizessen túlságosan nagy árt e támogatásért. Mert az ördögtől s a bankártól nem lehet ingyen szeretetet és nagylelkűséget várni!

E jelenségeket tekintetbe véve igazán nem lehet nagy túlzásnak mondani egy híres írónak azt az állítását, hogy a modern élet tulajdonképp egy bankokrácia, mely akár a czári

uralom, akár a köztársaság formája alatt a pénzhatalom feltétlen fennhatóságát biztosítja.

Ez uralomnak megvannak a kizsákmányolási formái, mint a rabszolgaság vagy a jobbágy-ság korszakának. Csakhogy a bankokrácia sokkal raffináltabb technikával dolgozik. A börze s a részvénytársaság a legtökéletesebb szivattyugép, hogy a kisember s a tömegek megtakarított filléreit felszívja s hogy a teljes önkéntesség és szabadság formái alatt a gazdagokat még gazdagabbakká, a szegényeket még szegényebbekké tegye.

De mindenestre jogosult a következő ellenvetés: Ha ön valóban meg van győződve, hogy bank, börze és részvénytársaság nem egyéb, mint egy kifosztási rendszer különböző formái, akkor ne terheltessen egy kitűnő óvszert használni, mely e modern tatárjárás minden veszélyét elhárítja, önnek csak egy dologra van szüksége, hogy ezektől az igazi vagy képzelt bajoktól megmeneküljön! Tegye pénzét a takarékpénztárba! Óvakodjék akármilyen részvényvásárlástól! Közel se menjen a börzéhez í Tartózkodjék mindennemű spekulációtól! Ez csalhatatlan biztosíték minden veszély ellen s akkor a bankokrácia uralma az ön küszöbén véget ér!

A feleletet erre az ellenvetésre *Stein* Lőrincz adta meg. A híres közgazdász, mikor a pénzválság okairól s a spekulációs láz terjedéséről értekezett, a szolid tőkés helyzetét a járvánnyal szemben balzacszerű elevenséggel vázolta, mondván:

— Tegyük föl, így szólott a zseniális professzor, hogy ön 100.000 forinttal visszavonult kistőkés volna, ki pénzét a takarékpénztárba helyezte el s 4000 forintnyi kamatjövedelmet húz. Ez aránylag szerény jövedelem, de biztos. Az ön pozíciója kicsiny, de mégis sokak előtt fölötte irigylésreméltónak látszik.

Mindenesetre sokkal rosszabb helyzetben van szomszédja, kinek keresete bizonytalan és kiről azt híresztelik, hogy némelykor még a házbérrel is hátralékban marad.

Ám egyszerre a szomszéd helyzetében bizonyos változás észlelhető. Tisztázta adósságait. Látni, hogy családjával sokat jár színházba, a jómód bizonyos tünetekből félreismerhetlen. Mi történt? Azt mondják, hogy meggazdagodott. De hát hogyan? Senki sem tudja. Azt rebesgetik, hogy bizonyos részvényeket vett, melyek nagyon felmentek.

Ön nem is hederít e beszédre! Ön szolid ember. Nem törődik a börzével! Börzén nyer-

nek és veszítenek, az természetes. De úgylátszik a szomszéd sokat nyert, állandóan nyer s egyelőre semmit sem veszít. Mindinkább előrenyomul a Jakok becsülésében és tiszteletében. Egy szép napon kiköltözik a negyedik emeleti lakásból és a beletage urasági lakosztályát rendezteti be és fényesen bebútoroztatja. Magának még ez sem imponál, de mégis fúrja az oldalát, honnan jutott a jött-ment szegény fráter a töméntelen pénzhez. Mert habár bizonyos, hogy nemsokára megint visszaadja, mégis a múltó bitorlás is kétségtelen előnyvel s élvezettel jár. Sokat töpreng e problémán. Kár, hogy ön minden spekulációnak esküdt ellensége, hogy Ön szolid elveket vall s nem hajlandó valamelyes kockázatba belemenni. Elvei rendítheti ének, ámbár bevallja: ez az elvhűség sok önmegtágadással jár. A szoliditás, a takarékoság szép dolog, de nagyon unalmas, sivár és bizony sok élvezetet nem nyújt.

Ily gondolatokba merülve ön egy szép napon hazafelé ballag. A sors forgandóságán való töprengése alatt alig veszi észre, hogy óriási vihar kerekedett. A zápor megeredt s Ön kénytelen egy kapu alá állani, a mi Önt nagyon untatja, különösen mert otthon az ebéd-

del várják. Fiakkert venni nagy könnyelműség volna egy szolid kistőkéstől. Így áll ön lehangoltan és idegesen a kapu alatt. Nini! Itt száguld hintóban az érdekes szédelgő, a mint ön szomszédját némi keserűséggel elkeresztelte. Ön elkényszeredetten elfordítja fejét! De ő már megpillantotta Önt s szeretetreméltóan invitálja, a mit ön hűvösen és habozóan elfogad. Eleinte banalítás körül forog a társalgás, végre érdekes dolgokra térnek át, a spekuláns említi, hogy mint váltóház tulajdonosa üzlete terjeszkedésével kénytelen most kocsit tartani. Most az X-részvény, az Y-részvény van emelkedőben! ő mindig bízott e papírok jövőjében, még akkor is, mikor teljesen pangtak. De még most is szép kilátással kecsegtetnek, mert még jobban, legalább 20 százalékkal fognak emelkedni ...

Óh szoliditás, vedd a kistőkést védő szárnyaid alá, mert a hitehagyott rögtön siet a feldicsért részvény beszerzésére s holnap mint részvényes már vígan lubiczkol az árfolyamok szeszélyes árájában!

Mert ez a gazdasági életnek jellemző vonása — így fejezte be Stein Lőrincz előadását: a ki nem emelkedik, az sülyed, a ki nem halad, az elmarad. A nélkül, hogy egy krajczárt

veszíténél vagyondból, el szegényedéi, ha a többivel nem tudsz lépést tartani, ha mások túlszárnyalnak, elhomályosítanak s életvitelük által téged ósdi, elmaradt figurának tüntetnek fel.

Ha mind valamennyien aszkéta természetű, rendíthetetlen jellemű férfiak volnánk, akkor a bankokrácia démoni hatalma megtörne rajtunk. De fájdalom, mi gyarló, hiú, jómód után kívánczó, kissé élvhajászó, a feleség és a gyermekek unszolásától ellágyuló szegény teremtmények vagyunk s a spekuláció csábításai, a nyereségvágy bacillusai iránt a legérzékenyebb fogékonyságot mutatjuk. E lélektani behatáson alapul a bankokrácia ellenállhatatlan hatalma. A sokféle kísérletezés, a törvényhozás reformáló próbálkozása vagy büntetőjogi fenyegetődzése csak mutatja, hogy a bankokrácia veszedelmét s pusztító hatását általánosan ismerik, hogy a közvélemény igazságtalannak tartja uralmát és azt valahogy korlátozni és szabályozni iparkodik.

De minden kísérletezés hiábavalónak bizonyult! A börzereform, a részvényjog szigorítása, a tekintélyek tanúsága szerint csak a nagybankok hatalmát növesztő koncentrációs folyamatot segítette elő. A bankokrácia a

kapitalizmus legsajátosabb virága s életével elválaszthatlanul össze van forrva. Az ortopedista a csontokat nyújthatja és egyesítheti, de a púpot el nem tüntetheti a nélkül, hogy az egész szervezetet össze ne roncsolná. Így vagyunk a bankokráciával is! A bankokrácia hatalmát alig lehet megregulázni, türelemmel el kell azt viselni. A bankokrácia nélkülözhetlen és megmásíthatlan, róla is áll, a mit a jezsuitákról mondtak: Sint ut sunt aut non sint! Legyenek olyanok, a milyenek, vagy egyáltalán ne legyenek.

(1912 szeptember.)

VÉR, VAS ÉS ADÓSSÁGOK.

«Ne féljen szomszédasszony, nem viszik el a fiát katonának... Nem lesz háború ... Majd megmondom Náthán fiamnak, hogy ne adjon kölcsön a királyoknak!»

Így szólt Gudula nagyasszony, a Rothschildék ősanyja, mikor 1830 körül a háborgó európai vulkán, mint a legutóbbi napokban is, általános kitöréssel fenyegetett és egy szegény özvegy sírva panaszkodott a pénzkirályok Laeticziájának, hogy fiát minden perczen behívhatják.

A jó öreg Gudula azonban nem jól tudta a dolgot. Akármit mondanak a bankárok, háborúra mindig van pénz. Némelykor nincs egy poltura sem a ládafiában, hogy kenyeret vagy egyéb ilyen luxustárgyat vásároljanak. De a háborúskodás szent céljaira mindig telik.

Ha nem adnak a bankárok, segít a bankóprés. Lám, mi magyarok egy évnél tovább nyomtatott papírral fedeztük a két nagyhatalom elleni háború költségeit. A függetlenségi harcz egyik tragikomikus vonása volt, hogy a bankóprés mindig utána czammogott a kormánynak, hol Pesten, hol Debreczenben ottotta a ropogós bankóczédulákat. Ha a generálisok sürgették a legénység lénungját, a kormányzó csittította őket, mondván: a gép alkatrészei még nincsenek összeállítva. De mihelyt a mechanikusok elkészülnek, minden kívánságuk bőven ki lesz elégítve!

Szent és megható illúziók! Csakhamar szétfoszlottak, nyomorúságba és tömlöczbe vitték a bankók szerencsétlen birtokosait, kik azokat elkobzásuk után jobb idők reményében eldugdosták!

*

Pénzhiány miatt tehát soha még háború nem maradt el. Hiába tiltja meg a francia kormány a bankároknak, hogy a Balkán-államoknak kölcsönt adjanak. Ez a vétó nem lohasztja a harczy kedvet. Majd csak akad a nagyvilágon egy élelmes manichäus, kire a busás kereset reménye olyan ellentállhatatlan

csábítással hat, hogy kasszáját felnyitja a pénztelen vitézeknek.

Ilyen kölcsön a bankárnak egy kis főnyeremény, noha némi kockázattal jár. A háború alatt nem érnek rá alkudozni és megadják, a mit követelnek. A hadi kölcsön után rendszerint uzsorakamat jár. Ezt a németek is tapasztalták az 1870-iki háború elején. A birodalmi gyűlés egyhangúlag nagy lelkesedéssel megszavazta a 100 millió hitelt. A bankárok azonban kevesebb entuziasmust mutattak, sőt határozott hűvösséggel bocsájtkoztak tárgyalásba a kölcsön átvétele iránt, mely végre mint 5%-os kölcsön körülbelül 80-as árfolyamon bocsáttatott ki. A tőkések és pénzemberek nem idealisták és határozottan kevesebb lelkesedést mutattak, mint a szegény emberek, kik mint tartalékosok a csatátra siettek. A berlini bankárok úgylátszik Napoleon győzelmére tippeltek és a kölcsönt csak nagyon gyéren jegyezték. Ez Bismarckra feledhetlen benyomást tett. Innen datálódik ellenszenve a «házatlan tőke» s a «nemzetközi pénzhatalom» ellen. De végre belátta, hogy a pénz ősi természetét nem lehet megváltoztatni és balga az, ki a bankároktól szenti mentalizmust, a tőkétől áldozatkészséget vár. E tapasztalat sze-

rint cselekedett is azután. Legelső teendője volt, hogy az öt milliárdnyi hadisarczból, melyet Franciaországtól befolyt, 120 milliót vert aranyban félretett és a spandau-i Julius-turmban zár alá helyezett. Ez a kincsgyűjtés kissé elavult dolog, a közgazdászok figyelmeztették is a kancellárt, hogy a tudományos felfogás ilyen készpénzfelhalmozást feleslegesnek tart és már a tetemes kamatvesztés miatt is helyteleníti. De Bismarck ragaszkodott ahhoz, hogy az államot a pénzpiacztól, mely a kritikus pillanatban csúnyán cserbenhagyta, függetleníteni kell s a mozgósítás első költségeit parasztmódra úgyszólván a szalmazsák alá rejtette. A német banktörvény külön kimondta, hogy háború esetén a birodalmi bank ennek az összegnek háromszorosát bocsájthatja ki bankjegyekben. Ez a német pénzügyi Bereitschaft-nak egyik lényeges intézkedése.

*

Hogy egy hadikölcsönt akármelyik nagyhatalom jelenleg, a mikor általános konflagrációról annyit beszélnek, milyen kurzus mellett kapna, arra nézve nincs támasztékunk s csak meg lehetős borús sejtelmekre vagyunk

utalva. Emlékezzünk vissza, hogy már mikor a balkáni tűzhányó csak a szokott módon dohogott és kitörését senki sem várta, ekkor is a pénzviszonyok elég kedvezőtlenek voltak, az ipar és kereskedelem hangosan panaszkodott a nincsetlenség miatt, mely a forgalmat megbénította és nagy pangást okozott. Hitelezőt lámpással sem lehetett találni s a bankok, mint sárkányok őrizték trezorjukat. Ily nagy szorultságban azután egyszerre lecsap a balkáni menykő! Az árfolyamok lefelé gurulnak és mindenrendű tőkések tetemes *veszteséget szenvednek*. Tessék most elképzelni, milyen kedvvel fogadnák egy háborút *üzenő* nagyhatalom kölcsönkibocsájtását! A pénz, mint ismeretes, akkor legritkább, mikor legmohóbban keresik. Valósággal bújósdit játszik.

És e ponton mutatkozik legélesebben a pénzkereső ipari világban ellentmondása a háborúval. A modern társadalom nem áll hősökből. Egész berendezkedése ellenkezik a hősködéssel. A harcias erények ebben a furfangos, csalafinta világban roppant deplacszírozottak. Társadalmi értékük vajmi csekély. Az ügyes díjbirkózó és Rockefeller jövedelmének különbsége körülbelül helyesen mutatja, hogy a közbecsülés a rettenthetlen fizikai

ügyesség s a minden hájjal megkent businessman közt milyen arányban oszlik meg.

Mert mi mindnyájan, ha nem is vagyunk Rockefellerek, ezen a csapáson haladunk, ilyen sikereken jár az eszünk, ez az ideál, mely lelünköt betölti. A mai embernek eszejárása irtózik a háborúról, tiltakozik annak szörnyűségei ellen. Nagyon természetes, hogy a tipikus modern emberek társadalmában, Angliában, az általános védkötelezettség eszméjét utálják és nem volt még kormány, mely ilyen indítvánnyal elő mert volna állani. A modern emberből a cselekvő harczvágy épp úgy kivesszett, mint a kannibalizmus, s a harczy zaj, mely olykor egyik-másik európai főváros utczáin kitör, éppen az elpuhult emberek atavisztikus vonása, mely veszélytelen kurjantásban és bömbölésben tesz eleget az elszunynyadt ősi harczvágyaknak.

Ha gondolok a kereskedősegedekből, ügyvédekéből, boltosokból, professzorokból összeválogatott csapatok lelkiállapotára, melylyel háborúban végrehajtják a kemény parancsot, hogy egy ágyúkkal megrakott halomra felrohanjanak, ijesztő, kétségbeejtő kép tárul fel előttem. Megteszik, hogyne tennék meg, mert éppen intelligenciájuknál fogva belátják, hogy

más nem marad hátra és ebből a borzasztó helyzetből nem lehet máskép menekülni, mint talán vak bátorság által. A tömegőrület a csata zajában elfojtja a megszokott józan gondolkodást. De tessék azután megkérdezni, mi a véleményük arról az öldöklési munkáról, melybe őket belekergetik. Mit gondolnak arról a berendezkedésről, mely tömeges emberölést, pusztítást, falvaknak felgyújtását és bombázását kötelességükké teszi, holott egész életük arra tanította őket, hogy minden gyár építése nemzeti vívmány és minden emberi élet nagy kincs, mely az országnak bőven kamatozik. Ott, hol még a generálisok is, legalább a nyilvánosság előtt, másképen nem mernek nyilatkozni, mint hogy a háború nagy szerencsétlenség és kikerülhetlen rossz, ott bátran lehet mondani, hogy nem azok a legrosszabb antimilitaristák, kiket bombasztikus felhívások miatt becsuknak.

Ennek a tőke- és gépvilágnak talán legjobban megfelelne, ha a háború kínos munkáját kizárólagosan egyes gépekkel végeztetnék, melyeknél csak mint kiszolgáló masinisztaát alkalmaznák a legszükségesebb emberanyagot.

Csodálatos, minél lázasabban fegyverkeznek, annál jobban fejlődik a társadalmi organizmus finomsága, mely a világot úgyszólván harc-képtelenné teszi! Mert még mielőtt az első ágyúörgés elhangzott, ez a hajszálfinomságú szervezet, melyen a modern élet alapul, már annyira megzavarodott, felforgatódott, a veszteségek olyan óriásiak, a pusztulás olyan hajmeresztő, az anarchia olyan égbekiáltó lett, hogy tulajdonkép minden állam már meg van verve, már elgyengült és letört, még mielőtt a harctéren megjelent volna.

Az orosz pénzügyminiszter ebben a válságos időben napjában kétszer megbízottat küldött a börzére; Az istenért, uraim, maradjanak eszüknél! Ne veszítsék el a fejüket! Hiszen mi nem akarunk háborút viselni! A legfelsőbb államérdek, hogy a tisztelt bankárurak ne idegeskedjenek, ne ijedezzenek. Ne döntsék a hazát végveszélybe aggályaikkal, melyek valóban alaptalanok!

A jelenet igazán kacagtató! A több milliő katonával rendelkező nagyhatalom meghátrál a bankárok rossz kedve előtt és iparkodik lehangoltságukat csillapítani. Nem, ez nem az igazi harci kedv, melyben hódításra indulnak! Ha egy ilyen állam lázasan fegyverkezik,

ez csak azt mutatja, hogy borzasztóan tart a háborútól és nagy készültségében látja a legbiztosabb eszközt annak elhárítására.

Joggal mondta Hume: A modern népek háborúskodása olyan, mintha egy porcellánboltban verekednének. A sebeket nem is veszik számba, de a porcellánt okvetlenül meg kell fizetni. A háború olyan vállalkozás, melyben nincs győző és nincs legyőzött, csak vért és pénzt vesztett két letört rokkant vánszorog a kórházba, hogy úgy a hogy valahogy talpraállítsák.

Statisztikailag be van bizonyítva, hogy az öt milliárd, melyet a francia hadisarcz kitett, alig negyedrészt pótolta az anyagi kárnak, melyet a nagy háború a német gazdasági világnak okozott. Embervesztéséről és lelkek kétségbeeséséről nem beszélek, ámbár nem kulturdolog azt teljesen hallgatással mellőzni.

Az angol-búr háború hat milliárd koronába került s a konzolok hanyatlása, ha nem is ez az óriási költség volt egyedüli oka, mégis onnan indult ki. A csatáknak története, monda egy híres közgazdász, lesz az államadóságoknak történetévé.

A háború vége mindig az államadósságok óriási felszaporodása volt. Az öreg professzor, ki fiával Svájcban nyaralt, így magyarázta a vitznai penzió olcsóságának okát, összehasonlítva az abbáziai élet drágaságával: Fiam, tudd meg, hogy Ferencz császár és király elvesztette az auszterliczi csatát és sok más csatát, a helvécziai köztársaság pedig a 19-ik században alig viselt háborút. Ez okból sokkalta drágább az élet nálunk. Mi t. i. még most is viseljük a napóleoni háborúknak terheit, a mennyiben még mindig rójjuk az akkori kölcsönök kamatait.

— Apám, kérdé a kis oktondi, nem gondolod, hogy már elég ideig fizettük a kamatot?

Stein Lőrincz, válaszolta a tudós professzor, szintén azon a véleményen volt, a mennyiben azt monda, minden államadósság, melyért ki lenézvén esztendőn át kamatot fizetnek, eo ipso törlesztetett is. De nem hallgattak rá és e nézetet nem fogadták el. Ennélfogva a lakás, a tej és hús nálunk rengeteg drága, mert súlyos házaadót és fogyasztási adót kell az emberekre kivetni, már csak az államadósság kamatainak, melyek Magyarországon több mint 300 millió koronát tesznek ki, előteremtése végett is.

Hogy a háború és a kultúra merően ellentétesek, azt nem kell hosszadalmasan bizonyítani. De honnan van mégis, hogy a modern társadalomnak, mint egy óriás kígyó szemétől megigézve, a háború folytonos félelmében kell gyötrődnie? Ennek a higgadt, embervértől és adósságtól egyaránt irtózó társadalomnak nyakába szakadhat minden percben a szörnyű veszedelem. Az államok egyre fenyegetik egymást, hogy azt a hajszálfinomságú óraszerkezetüket, melyen existenciájuk alapul, egymás fejéhez vágják, úgy hogy az egész csodamű ezer darabra törik össze.

Ha a modern ember valóban munkás, haszonleső, pénzkereső, békés észlény lett, annál csodálatosabb, hogy a boltosokból, ágensekből, prókátorokból és spekulánsokból álló demokráta társadalom nem tudott a háború sárkányával alaposan végezni.

Ennek oka talán abban rejlik, hogy a háború a végtelen viták természetes, megfellebbezhetlen döntőbírája és hogy a háború az államképződés legfőbb tényezője. A családok nemzetségekké, a nemzetségek törzsekké, a törzsek államokká olvadtak össze, csak a harcias elemek uralma folytán. A német és olasz egyiséget a közérzésnek háborúval való megpecsés-

telese alapította meg. A vérrel és vassal való politikát az igazság megczáfolhatlan bizonyítékának fogadják el. A vért és vasat azonban, a mint kifejtettem, adósságokkal keli megtoldani.

Először esett meg a világtörténetben, hogy ellentétben ez ősi elvvel, Svédország királya békésen kieresztette kezéből Norvégiát és nem kellett fegyveres mérközéssel a függetlenséget ki küzdeni. Ez a tény valóban csodás, igazán modern és kultúrdolog! De egyelőre teljesen elszigetelt esemény. A Balkánon bezzeg nem így folyik az államképződés kínos és viszontagságos proceszusa. Ez a forrongás visszahat a többi országra, melyeknek kialakulása már rég nyugvópontra jutott, de melyek attól tartanak, hogy a mozgalmak valahogyan beleütközhetnének az ő érdekszférájukba.

Hát igazán nem volna semmi remény, hogy beláthatlan időben a háborútól vagy a talán még súlyosabb fegyveres béke szörnyűségeitől megszabadulhatnánk?

Kant egy nagyon bölcs, de átkozottul rossz stílusban megírt értekezésben pontosan megjelölte az időt, mikor az örök béke korszaka ránk fog köszönteni.

Az államnak, monda a nagy filozóf, egy-

szerűen le kell mondania arról az elvről, hogy az ő érdeke a legfőbb törvény. Nem szabad a szuverenitást úgy értelmezni, hogy az magában foglalja az erőszakra való felhatalmazást. Szóval az államnak, a mit most feltétlenül jogának tart, nem szabad elnyomni, erőszakoskodni, nem szabad rabolni, terjeszkedni és hódítani, el kell ismernie a kultúregyetemeségnek ugyanazt a törvényét, melyet az egyes kultúremler magára kötelezőnek tart. Az állam legyen olyan erkölcsös, mint a becsületes magánember. Csak akkor lesz a mostani, erőszakra alapított jogállam igazságra bázírozott kulturáltammá és ezzel azután belépünk az örök béke korszakába.

A fegyveres béke már tulajdonkép örök béke, csak még tele kételylyel, bizalmatlansággal a szomszéd jóhiszeműsége íránt. E félszeg állapotnak az árát meg kell fizetni a fegyverkezés óriási terheivel, melyekben a háború lappangó veszélye ellen biztosítékot keresünk. Bismarcktól származik a mondás, hogy a katonai terhek valósággal a biztosítási díj, melyet a rothadt béke fenntartásáért fizetnünk kell. Minden megállapodást és egyezményt, melyet a fegyverkezés korlátozására proponáltak, mereven visszautasított azzal a

megokolással, hogy a fegyverkezés mértéke teljesen az ország helyzetétől és konfigurációjától függ, ebben az irányban tehát szuverén hatalmát nem szabad lekötnie.

Ez e nézet teljesen megfelelt a Bismarck-korszak esz ej árasának. De azóta nagyot haladtunk. Él bennünk a remény, hogy egy jövő század Bismarckja egészen más nézetre fog áttérni. *A jövő egyik nagy államférfiának lesz bátorsága minden megállapodás nélkül nemzete fegyverkezési terheit feltétlenül és önkéntesen leszállítani.* És ha a versengő államok egyik régi tradíciókban elfogult diplomatája majd elérkezettnek látja a pillanatot, hogy a leszerelő népet megrohanja és tönkretégye, akkor a saját nemzete kebelében a milliók nemes haragban fellobbanó tiltakozása rá fogja őt vezetni arra, hogy az állami brutalitás véres korszaka le-tűnt és nem élünk többé az Atillák hódító politikájának idejében.

(1912 október.)

VISSZAEMLEKEZÉS BÁNFFY DEZSŐRE.

A híres 1895. évi választás lezajlott. Bánffy miniszterelnök *helyzete* azonban a választási hadjárat fényes sikere ellenére távol sem volt biztató és minden kétségen felül álló.

Bánffy tudvalevően a szabadelvű párt primipulusai mindig outsidernek tekintették. Ezek a rezsim elején folyvást nyugtalankodtak, frondörösködtek és a választások nagy sikerét is aggályoskodó fejcsóválással fogadták. Hogy — azt mondták — Bánffy túlment a kellő határon. Továbbá, hogy erőszakosságával az ellenzékét nagyon felbőszítette és egyéni hibája a pártra óriási ódium terhét hárította.

Ilyen szóbeszéd járta. Vajjon ez a nézet még a pletyka stádiumában elfojtódik-e vagy ez a felfogás fog-e hódítani és Bánffyra végzetessé fog-e válni? — ezt egyelőre nem lehetett tudni. Ilyen hangulatban nyílt meg az

országgyűlés. A trónbeszéd elhangzása után Falk Miksa cikket írt, mely rosszakaratú hangjával és malíciózus támadásával általános feltűnést keltett. Bánffy ellenségei titkos örömmel súgdostak! Megindult a hógörgeteg, mely a miniszterelnököt el fogja temetni. Ez a cikk engem egyénileg is mélyen megdöbbsentett. És ennek megvolt a maga különös oka. Akkortájt én a «Pester Lloyd» cikkírója voltam, Bánffyval pedig már házelnöki pályája kezdetétől fogva szoros nexust tartottam fenn.

Mikor Szapáry a volt szolnok-dobokai főispánt a házelnöki székbe ültette, ezt a választást, mint ismeretes, kelletlenül fogadták. Az ellenzék Bánffy megjelenését provokációnak tekintette, mely a kormánypárton sem keltett nagy örömet. Tisza Kálmán ajánlotta az általa nagyrabecsült volt főispánt, de a párt kebelében nem tudott melegebb hangulatot teremteni iránta!

Ez az általános idegenkedés egyik főoka lehetett annak, hogy Bánffy Dezső még a jelentéktelen hírlapíró tiszteletét és ragaszkodását is, melynek ismételten tanújelét adtam, jó szívvel fogadta. A mi engem illet, én az általános félreismeréssel szemben azért foglaltam el külön álláspontot Bánffy egyéniségét

illetőleg, mert erkölcsi bátorsága — talán a legritkább tulajdonság a politikai világban, — nekem mód felett imponált. Azonkívül Bánffy nagy attrakciót gyakorolt reám az ő minden nagyképűségtől ment közvetlenségével is.

A hírlapíró, kit mestersége oly gyakran-hoz érintkezésbe nagy urakkal, kínosan érzi, hogy ez mennyi áldozatot követel önérzetétől és őszinteségétől. A nagy urak rendszerint elvárják, hogy a hírlapíró az ő kijelentéseiket — jobb meggyőződése ellenére is — mint a Horeb hegyről jövő kinyilatkoztatásokat fogadja és pártos elfogultságukkal szemben soha ellenvetésekre ne vetemedjék, szóval ne okoskodják. Az ilyenmű érintkezés se nem élvezetes, se hasznot nem hajtó egyik félre sem. Önérzetes és független gondolkozású szerkesztőre pláne a legnagyobb kín és a nagy urakkal való parolázást szívesen átengedi más, kevésbé fínyás elemeknek.

Bánffy ebben a tekintetben meglehetősen kivételes jelenség volt. ő nagyon szerette az őszinteséget önmagában és másokban is és nem tartotta derogálónak, hogy egy hírlapíróval vitatkozásba bocsátkozzék. Már ebből

az egy, habár nem döntő fontosságú szokásból is következtettem, hogy egy ember, aki feleslegesnek tartja állásának méltósága mögé bújni, a ki nem fél attól, hogy a külső tekintélyt nem feltétlenül tisztelő hírlapírókkal debattírozzon: hogy ez az ember szellemi tekintetben sem lehet olyan jelentéktelen, a mint őt ellenségei feltüntetni igyekeztek.

Ez az összeköttetés azonban a Lloyd szerkesztőségén belül rám nézve felette nehéz helyzetet teremtett. A főszerkesztő: Falk Miksa Bánffyról egészen más véleményen volt, mint munkatársa. Mint Szapáry Gyula első intimusa, Bánffy Dezsővel, a kit ő Szapáry kreatúrájának tekintett csupán, foghegyről beszélt és a házelnökké átvedlett vidéki főispánnal erősen érezte fölényét.

Ez a viszony Bánffy Dezső és Falk Miksa között új stádiumba lépett, mikor Bánffy meglehetősen váratlan sorsfordulat következtében a miniszterelnöki polczra jutott. Falk a kellemtelen előzményeket egészen kitörölte emlékezetéből. Valószínűleg úgy vélte, hogy Szapáry alatt ő úgy bánt a nagy állásba véletlenül belecsöppent főispánnal, a mint ez az ő akkori pozíciójának megfelelt. Falk a Tisza Kálmán és Szapáry Gyula rezsimjének elkényeztetett

kedvence volt. A klub tagjai szent áhítattal látták, hogy a miniszterelnök mily gyakran nyitott be Falk szerkesztőségi szobájába, a hova kis ajtó vezetett a szabadelvű körből.

Meglehet, hogy Tisza Kálmán nem is táncsért fordult annyiszor Fáíkhhoz; de a helyzet úgy festett, mintha a Lloyd szerkesztője a kormányok orákuluma volna. Falk ezt a presztízst még a Wekerle-kormány alatt is fenn tudta tartani és a lipótvárosi burzsoá mély meghatottsággal olvasta kedvenc lapjában, hogy a Wekerle-kabinet tagjai rögtön hivatalbalépésük után Falk Miska vendégszeretetét élvezték és nála ebédeltek. A Lloyd főszerkesztője tehát nem minden ók nélkül tétélezte fel, hogy a homo novus a miniszterelnöki székből szerencsésének fogja tartani, ha a hatalmas pártember protekcióját élvezheti. De a dolog másképpen fordult. Bánffy Dezső, Falk nagy ámulatára, nagyon tartózkodó volt és különösen azzal a szokással, hogy a klubból hozzá ellátogasson, teljesen szakított. Miután Falk velem szemben gyakori czélzásokban adott kifejezést ebbeli elégedetlenségének, iparkodtam a miniszterelnököt rávenni, hogy a hatalmas pártember pretenczióinak legalább némi elégtételt adjon. Figyel-

meztettem, hogy ha visszautasító magatartását nem változtatja meg, akkor rám nézve teljesen lehetetlenné teszi, hogy a lapban politikája érdekében cikkeket helyezhessek el. De erre a megjegyzésemre Bánffy felfortyant. «Hagyjon békét Falkkal — monda. — Én vele szemben az udvariasság szabályait híven követem, de politikai tanácsaiból nem kérek.»

Falk az én nagy iparkodásomról, hogy Bánffyt irányában kedvezően hangoljam, természetesen semmit sem tudott és nem is volt szabad róla tudnia. Képtelenség lett volna az elkapatott és felette hiú embernek erről beszélni és neki azt mondani, hogy egy szerény munkatársa azon fáradozott, hogy a miniszterelnököt vele szemben előzékenyebb magatartásra bírja. Falk, ha ezt a szituációt vele megértetni próbáltam volna, azt hitte volna, hogy megőrültem. Miután tehát minden magyarázat lehetetlen volt, hallgattam. Ez a hallgatás pedig vesztemet okozta.

Mínhogy nem sikerült a miniszterelnököt megpuhítani és ez rideg magatartását következetesen fentartotta, Falk erre az előtte értelmetlen eljárásra más magyarázatot nem talált, mint hogy munkatársa, a kinek Bánffy Dezsővel való összeköttetését jól ismerte, intrika!

ellene. Ez a ravasz kópé — így okoskodott Falk — magát mint a lap vezető emberét mutatja be, úgy hogy a miniszterelnök nem érzi annak szükségét, hogy támogatásomért fáradozzék. No, majd teszünk róla, majd kinyitjuk a miniszterelnök szemét. De nem szóbeli felvilágosítással — mert ezt büszkesége tiltotta — hanem tettel. És Falk — ámbár szerződése csak két év múlva járt volna le — minden megokolás nélkül felmondott.

Falk azonban még a felmondási idő alatt sem akarta magát az én értékes konnexióm előnyeitől megfosztani és mindenféle bizalmas üzenettel küldött a kormányelnökhöz. Sőt, miután a választási kampány a kritikus időszakba esett, azzal is megbízott, hogy választási költségeit eszközöljem ki a miniszterelnöktől. A mit én hűségesen meg is tettem.

Az előadottak után mindenki előtt érthető lesz, miért izgatott engem személyesen is Fáinak Bánffy ellen intézett mérges támadása. Én akkor még fiatalabb voltam és az erkölcsi felháborodásra való bizonyos üde fogékonyság még nem vett ki a lelkemből. Hogy egy kormánypárti ember, a ki a pártkassza pénzét igénybe vette, rögtön a választás után neki menjen a kormányelnöknek, kinek mandátu-

mát köszönheti: ez olyan eljárás volt, melyet erősen kárhóztattam és véretem forrongásba hozta, hogy ebben a csúnya játékban jómagam is mint vak eszköz szerepeltem és a választási költség előteremtésében közreműködtem.

De a mi legjobban lesújtott, az az aggodalom volt, hogy ez az ujságczikk tényleges veszélyt jelent és valószínűleg kiindulópontul szolgál, hogy a frondőrösködő elemeket tömörítse és koncentrált támadásra vezesse Bánffy ellen.

Ilyen sötét gondolatokba merülve mentem a szerkesztőségbe, a honnan pár nap múlva kilépnem kellett. Útközben egy neves bankigazgatóval találkoztam, a ki a szenzációs cikket szóba hozván, realiztikus hidegvérrel monda: «Ez Bánffy veszte! Ha Falk őt nyíltan támadja, akkor ön egészen biztos lehet, hogy Bánffy bukott ember».

Ez a kijelentés még fokozta keserűségemet. Nagyon boldogtalan voltam, hogy bár ennek a küzdelemnek minden sötét titkába be voltam avatva, semmit, de éppen semmit sem tehettem, hogy az igazság javára segítsem elő a döntést. Legalább zaklatott érzelmeim nyomasztó terhétől akartam szabadulni. Hazaszaladtam és egy cikkben fejtegettem a ki-

rohanás titkát, melybe teljesen be voltam avatva. Figyelmeztettem a közvéleményt, hogy ezt a támadást ne a párt közhangulatának tulajdonítsa, hanem az egész szubjektív okokból íródott. Kiemeltem, hogy Falk a pártban a legmagasabb tisztségre emelkedett és ezt a magasztot arra használja ki, hogy onnan annál pusztítóbb hatással irányítsa lövegeit és felrobbantsa a pártot. Mert Falk mohó igyekezettel kereste a miniszterelnök kezét, hogy tovább is mint felelőség nélküli tanácsadó és orákulum szerepelhessen. És mint jellemző adatot említettem Falkról, hogy minap a miniszterelnöknek dicsekedve mutatta Ferenczy Ida gratuláló sürgönyét, hogy ezáltal dokumentálja, milyen érdeklődéssel viseltetnek az udvarnál megválasztása iránt. Csak mikor ezek a mesterkedések nem sikerültek, adott Falk csalódásának agresszív módon kifejezést.

A cikket megírtam, éppen csak hogy könnyítsek a szívemen. Mert semmi reményem nem volt, hogy az akár Budapesten, akár Bécsben napvilágot lásson. Az ingatag állású Bánffy miatt bizony egy lap sem akart a meg nem buktatható hatalmas újságemberrel összeveszni.

A dolgot azonban mindenesetre meg akartam a miniszterelnökkel beszélni. Bementem a klubba. Bánffy nyugodt ábrázattal Tisza Kálmán híres tarokkasztala mellett ült és békeesen kibiczeit. Én az asztalhoz közeledtem és pár szót szoltam a miniszterelnökhöz, mire az érdeklődve fölkel és velem a Deák-szobába vonult vissza.

Itt megbeszéltük a helyzetet. Én bemutattam a cikket, mely Bánffynak nagyon tetszete «Nagyon helyesen tette — monda —, hogy nem bocsátkozott polémiába a trónbeszéd ellen felhozott kifogásokkal. Mert ezek teljesen mellékesek és Falk nem a trónbeszédet akarta bírálni, hanem a pártot ellenem fellázítani.»

Még az éjjel Bécsbe utaztam és sok rábeszélés után sikerült a cikket egy akkoriban megindított napilapban elhelyeznem.

Rögtön a publikálás után a külügyi sajtóirodába mentem, melynek főnöke pályám kezdete óta jó szívvel volt irántam. Az osztályfőnök, ki a külügyminiszter érdekében Falknak nagy regarddal tartozott, előadásomra kezeit összecsapta és nagy felindulással monda: «Szerencsétlen! Ön nem is sejti, milyen csávába került. Mi jutott eszébe, hogy két ilyen hatalmas ember viszályába beleártja magát?

Majd megadja az árát ennek a könnyelműségnek. Ön lesz az áldozat. Szó sem lehet róla, hogy visszamehessen Budapestre. A miniszterelnök, ha százszor helyeselte is a cikket, kénytelen lesz önt dezavualni és elejteni. Ez incidens után Bánffy sietni fog Falkkal békét kötni és Önt bosszújának kiszolgáltatni.»

A megdöbbenés, mely e szavakra elfogott, annál mélyebb volt, mert beláttam azok teljes igazságát. Mélyen lesújtva távoztam. A helyzet annál szomorúbb volt, mert rövid pár évvel azelőtt házasodtam és a kilátás, hogy mint családos ember most világgá menjek, Berlinbe vagy Parisba egy darab kenyér után nézni, nem volt nagyon kecsegtető. De más megoldás számomra alig maradt hátra és elhatároztam, hogy másnap megint a sajtófőnökhöz fordulok és megkérem, hogy legalább valamely ajánlással segítsen rajtam.

Ezzel a szándékkal beállítottam a sajtófőnökhöz. De mennyire másképp fogadott!

Óméltósága aggályai időközben eloszlottak. Már nem látta a helyzetet olyan kétségbeejtő sötét színben, mint az előtte való napon.

Időközben megérkeztek a budapesti lapok is és a ki olvasni tudott, az előtt világos volt, hogy egy hatalmas kéz dolgozott azon, hogy

czikkemnek minél erősebb visszhangja legyen. Protektorom jóformán atyai érzéstől áthatva monda: «Most már fellélekzem! És ha Bánffy kénytelen lesz is Önt elejteni, az én támogatásomra mindig számíthat.»

Budapestre érkezve, nagy zsvivajjal fogadtak. A legtöbben örültek és titokban gratuláltak. Mert Falk nem volt éppen népszerű. Az ő hatalma mint főszerkesztő, képviselő, külügyi előadó, a hírlapírók nyugdíjintézetének elnöke és számos bank igazgatósági tanácsosa úgyszólván egy diktatúrát teremtett, melyre a legnagyobb féltékenységgel vigyázott és mely sok irányban nyomasztó hatást gyakorolt. Az emberek tehát örültek, hogy valaki — bárha csak nagyon gyenge legényke is — találkozott, a ki ebbe a hatalmas potentátba belekötni mert. Mindenki félt azonban attól, hogy örömének nyíltan kifejezést adjon, pláne hogy velem érintkezzen. És egyik kollégám jól jellemezte a helyzetet, a mikor ezeket mondta: «Gratulálok, barátom, de nem szeretnék a bőrödben lenni.» Ezt jól megjegyeztem magamnak. Kerültem az embereket és egészen magamra maradtam.

Harmadnap egyszerre csak megszólal a telefon és jön a miniszterelnök izenete, hogy jöjjenek este a szabadelvű körbe.

Nem minden elfogódottság nélkül léptem a klubba, a hol egy sötét sarokban húzódtam meg. Egyszerre csak megérkezik a miniszterelnök és rögtön felém tart. Szívélyesen üdvözlöl és mindjárt elég hangosan mondja: «Falk szépen megretirált. Azt mondta, ha a miniszterelnök haragszik, tartom a hátamat.» És a diskurzus közben jóízűen kaczagott.

Ezt a jelenetet soha életemben nem fogom elfelejteni! Majdnem, hogy ott a terem közepén sírva nem fakadtam. Idegeim, melyeket a legutóbbi napok viharai eléggé megviseltek, jóformán felmondták a szolgálatot. Hiszen én, miután oly szerencsétlenül két malomkő közé kerültem, már csendes rezignációval bele-törődtem, hogy meg leszek örölve. És ezt az emberek is biztosra vették.

Istenem, milyen fordulat! A miniszterelnöki kegy láttára az emberek felém közeledtek és szinte tüntetően barátkoztak velem. Megszüntem bojkottált ember lenni és egész boldogan távoztam a klubból.

És miután általánosan el van elterjedve az a felfogás, hogy a politikában a kíméletlen

önzésnek kell hódolni, a gyöngét ki kell használni és azután az útból eltenni: tartozom annak a kijelentésével, hogy Bánffy nemes magatartása, a ki a hatalmas potentáttal szemben a szegény zszurnalisztának pártjára állott, neki politikailag gazdagon gyümölcsözött. Ez az incidens meggyőzte az embereket, hogy vele paczkázni és ellene büntetlenül frondörösködni nem lehet. A lázadások és palotaforradalmak veszedelme hosszú időre megszűnt. Bánffy tekintélye nőttön-nőtt. Falk is békét kötött a miniszterelnökkel, de az orákulum szerepéről azóta lemondott.

Ez az incidens még szorosabbra fűzte összeköttetésemet Bánffy Dezsővel. Minél gyakrabban érintkeztem vele, annál jobban kifejlődött bennem a tisztelet és szeretet iránta. És csodálkozva tapasztaltam, hogy az erőszakosnak és kíméletlennek híresztelt ember milyen gyengéd és humánus érzéseket táplált szívében. Ezen a lélektani rejtélyen sokszor tűnődtem. Bánffy úgy volt, mint a generális, a ki a csatában szemhunyorítás nélkül adja ki a parancsot, hogy két üteggel az átellenes dombról el kell seperni az ellenséges ezredet. És megszólalnak a vészthozó, haláltokádó ágyúk! Sok anya siratja ezt a véres parancsot. Sok

jó embernek lesz ez gyászos végzete. És mikor a háború végén a jó generális hazamegy, virgoncz unokák játszanak térdein. Elmeséli a véres napok hőstetteit és alig emlékszik arra, hogy száz meg száz embert halálba kergetett. Csodálatos az emberi szív rejtélye, melyben annyi ellentétes érzés honol.

Bánffy veleszületett természeténél fogva alapjában véve lágyszívű, minden ízében jó-ságos lélek volt. De a politikában megacéz-
lozta szívét. Kötelességének tartotta érzelmeit elfojtani és magát, embereit, ellenfeleit egy-
aránt a kemény hadi regulának alávetni.

A történelmi igazság iránt való kötelessé-
gemnek tartottam erre rámutatni és Bánffy
Dezső jellemrajzát kiegészítve kiemelni: milyen
nemes, minden jóért lelkesedő, minden gonosz-
ság és nemtelenség ellen felháborodó érzés
rejtőzött ennek a kemény embernek a szí-
vében.

(1911 augusztus.)

TARTALOM-JEGYZÉK.

	Lap
Előszó	V
Politikai jelszavak és frázisok	1
A király és a szegény ember.	90
A demokrata és a milliárdos	102
A forradalmi költségvetés	112
Az ingyen-választó	120
Az ellenség protekciója	130
Az ország legfinomabb klubja	139
Mágnás és dzsenti	149
Az arisztokrácia	160
A Jancsi-típus	171
Az angol közvélemény	181
Az angol iskola	191
A Times főszerkesztője	203
A magyar Disraeli	211
Két levél	230
A milliomos kesergése	238
A bankokrácia	251
Vér, vas és adósságok	278
Visszaemlékezés Bánffy Dezsőre	292